

**DOCUMENT
Madrid 1952**

Biserica Română Unită două sute cincizeci de ani de istorie

**Casa de Editură VIAȚA CREȘTINĂ
Cluj-Napoca**

ISBN 973-9288-11-1
Cluj-Napoca 1998
© Casa de Editură Viața Creștină
cartea este publicată online
pe situl www.bru.ro

PREFAȚĂ

Cartea de față, scrisă în colaborare de câțiva preoți români uniți, aflători în aceste împrejurări tragice în străinătate, vrea să fie o prezentare sintetică și obiectivă a istoriei Bisericii Române Unite.

Gândul scrierii ei s-a înfiripat pe când în România se delineau timpuri grele pentru Biserica Română Unită și a fost dus la îndeplinire în vreme ce acasă membrii acestei Biserici, în frunte cu Episcopii lor, erau închiși și chinuiți pentru Cristos. Cum e firesc deci, ea poartă în sine mărturia solidarității celor de dincoace de Cortina de Fier cu cei rămași dincolo, exprimată așa după cum împrejurările deosebite au cerut-o: căci pe când cei din România, îndurând persecuții, au *făcut* istorie, aici, în libertate, s-a *scris* istorie; pe când acolo, prin suferințe, s-au pus noi și mai profunde temelii Credinței și Bisericii din *viitor*, aici, prin schițarea celor 250 de ani de istorie în slujba lui Dumnezeu și a Neamului, s-a căutat să se încheie *trecutul* Bisericii Unite, având convingerea că încercările de acum marchează atât începutul unei epoci din istoria acestei Biserici, cât și renașterea ei la o nouă viață, care deocamdată ne este necunoscută.

Biserica Română Unită, în cele două veacuri și jumătate de activitate, a avut un rol bogat în viața religioasă, culturală și națională a poporului român. Pentru a cuprinde epoca aceasta întreagă într-o adecvată sinteză, s-au întâmpinat nu mici dificultăți, din cauza prea puținelor monografii conștiincios scrise pe care le avem despre personalități sau instituții cu largă influență în trecut. Ca să se facă acum noi cercetări - în afară de mici excepții - n-a fost nici timp suficient și nici posibilitatea consultării arhivelor conținătoare de documente de valoare. Din acest motiv, unele laturi ale istoriei acestei perioade au putut fi bine prezentate; altele au fost numai ușor schițate, iar altele au fost omise, lăsându-se astfel istoricilor viitori misiunea de a face cercetări mai profunde și expuneri mai perfecte.

Scrisă în acest spirit, cartea e oferită cititorilor cu rugămintea de a scuza imperfecțiunile inerente.

Autorii

Introducere
Creștinismul la români
De
Msgr. Aloisie L. Tăutu

Problema încreștinării românilor e în strânsă legătură cu aceea a formării poporului român. Când și unde s-a format acest popor care locuiește astăzi în massă atât de compactă între Tisa și Marea Neagră, care prezintă caracteristici atât de omogene și care vorbește o limbă mult mai puțin diferențiată în dialecte decât a altor popoare, în ce vreme și în ce chip a primit el mesajul evanghelic, va constitui deci obiectul acestei scurte introduceri.

Teritoriul de formare

Astăzi nu mai există cercetător serios care să nu recunoască în poporul român rămășița romanității orientale. Teritoriul lui de formare deci, nu e numai acela pe care-l locuiește astăzi, ci unul mult mai vast care se întindea până jos în mijlocul Peninsulei balcanice. În veacurile IV și V se poate vorbi deja, cu toată probabilitatea, de existența pe aceste plaiuri a unui popor traco-daco-roman distinct, cu limbă și fizionomie proprie. De fapt, formarea poporului român ca entitate etnică distinctă s-a desăvârșit între veacurile IV-VI, pe teritoriul din stânga și din dreapta Dunării deopotrivă, pe teritoriul Daciei Traiane, în Oltenia, în Moesia superioară cu Daciile lui Aurelian (Dacia Ripensis și Dacia Mediterranea), Illiricum și chiar Panonia - teritorii care, toate împreună, formau un bloc roman sau romanizat.

Invazia slavilor și așezarea lor în Balcani a făcut ca masa compactă a poporului român să se stabilească definitiv îndeosebi în provinciile din nordul Dunării. Venirea în massă a slavilor și așezarea lor în Balcani a provocat, de fapt, spargerea blocului compact al romanității orientale. În nordul Dunării, elementul slav a fost absorbit de cel daco-roman, lăsând doar urme în limbă și toponimie^[1]. În sudul Dunării însă, elementul roman a fost copleșit de cel slav, rămânând din el două insule mai însemnate: macedo-românii și istro-românii. În nordul Dunării, masa daco-romanilor a rămas izolată între Tisa și Carpați, neputând fi dislocată sau absorbită nici de slavi, nici de celelalte invazii barbare ce s-au perindat pe acele teritorii, începând cu veacul al IV-lea.

Teoria imigrării din Sudul Dunării

Teoria imigrării sau a strecurării românilor din sudul Dunării în provincia din nordul acestui fluviu și mai ales în Transilvania (teorie susținută cu atâta stăruință și cu mare aparat de argumente și pseudo-argumente de istoriografia oficială maghiară) e cu totul lipsită de fundament. Ar fi o adevărată minune ca daco-românii, evacuați de Aurelian în 271, să fi ocupat în secolul al XIII-lea (așa cum susțin în străinătate istoriografia și propagandiștii unguri) tocmai acele locuri și provincii pe care le locuiseră înainte de evacuare, adică ținutul Maramureș, Țara Oașului, Sătmăr, Sălaj, Bihor și restul Transilvaniei. Afară de aceea, românii din aceste provincii, și mai ales cei din Maramureș, Țara Oașului, Sătmăr, Sălaj și Bihor, au unele cuvinte caracteristice, neîmprumutate de la românii din provinciile de la sud sau de la cei de dincolo de Carpați, ca de pildă: *păcurar*, *neauă*, *cototoare*, *mulă* etc., cuvinte păstrate de dâșii din patrimoniul lingvistic original al strămoșilor, adică din latina vulgară. Portul, obiceiurile, limba și fizionomia, cu multiplele ei aspecte specifice, dovedesc că ei sunt băștinași pe teritoriul pe care-l locuiesc astăzi și nicidecum venetici veniți din alte părți.

Ungurii, însă, susținând un iluzoriu drept de proprietate asupra teritoriilor locuite de români, vin în contradicție cu înșiși cronicarii lor, cu *Anonymus Belae Notarius* și *Simon de Keeza*, precum și cu cronicarul rus Nestor. Acești cronicari care au trăit în sec. XI-XIII, dar au scris pe baze de documente anterioare, atestă neîndoielnic că, la venirea ungarilor în Panonia la 895, regiunile pe care le-au ocupat atunci și mai târziu erau locuite de slavi și valachi, adică de români, cu care a trebuit să dea lupte crâncene pentru ca să le ocupe teritoriile, adică ducatele. Existau pe atunci: ducatul lui Salan, cu sediul la Olpar pe Tisa, al lui Menumorut, cu centrul în Bihor, al lui Gelu, stăpânind peste Sătmăr-Sălaj și Ardeal, al lui Glad sau Vlad (după noi identic cu Vlah), în Ardealul de sud-est, și al lui Ahtum, duce slavo-român, stăpânind Ardealul de sud-vest cu Banatul, de la Crișuri până la Dunăre^[2]. Un document papal din 1216, asupra căruia am atras atenția învățaților specialiști acum de curând și pe care istoriografia maghiară, deși-l cunoștea, îl ținea sub obroc, ne dă a înțelege că populație de rit bizantin, adică slavi și «greci» (care nu pot fi decât valachii), s-a găsit înainte de venirea Ungurilor chiar și în regiunile dintre Tisa și Dunăre și în regiunile dincolo de Dunăre, pe la Balaton, Somogy și insula Csepel^[3].

Acesta este adevărul istoric ce se desprinde din examinarea senină și obiectivă a realităților istorice. Astfel se explică de ce ungarii, venind și ocupând (895) Panonia, mai târziu (1020) provinciile învecinate la est de Tisa, au găsit acolo diferite organizații politice, ducate. Erau tocmai ducatele formate din elemente autohtone româno-slave, așezate pe acele teritorii.

Că izvoarele istorice nu prea vorbesc despre aceste ducate în cursul Evului Mediu inferior, ci le cheamă cu numele generic al regiunilor transdanubiene sau al popoarelor vechi, care au stăpânit odată acele regiuni, Panoni, Geți, Schiți, Sarmați, sau chiar acela al invadatorilor barbari, Goți, Huni etc., se explică, deoarece acele ducate, expuse continuelor invazii, nu au avut o istorie prea bogată de care să fi putut lua cunoștință cronicarii și

istoriografii contemporani; istoria lor se reducea la faptul salvării lor prin plata birurilor ce li se impuneau de către noii cuceritori și prin participarea ca mercenari în armatele acestora. De aceea, ea se confundă cu aceea a cuceritorilor, mai mult sau mai puțin trecători.

Pătrunderea creștinismului

Fiind admis că regiunile carpato-danubiene și panono-balcanice au format un bloc compact al elementului roman sau romanizat și că acest bloc nu numai cu ocazia venirii și așezării slavilor în Peninsula Balcanică a fost desfăcut și dislocat, adică în veacurile VI-VII, e natural ca începuturile creștinismului la acel bloc român al Răsăritului să le căutăm în perioada anterioară dislocării lor prin slavi. De fapt, la începutul veacului al IV-lea, găsim de-a lungul Dunării inferioare, în Dacia Ripensis și Mediterranea, în Moesia Superior și Inferior, o seamă de episcopii creștine, care dovedesc existența unui creștinism organizat în acele părți; creștinism care s-a format lent și în tăcere în curs de mai multe decenii^[4].

Istoriografia română mai veche, adică cea din veacurile XVIII și XIX, susține că românii au primit creștinismul încă în perioada dominării romane în Dacia Traiană, adică între anii 106-271. Astfel, Filaret Scriban (Iași) vorbea de un apostolat al Sfântului Apostol Andrei prin părțile Dunării de jos, prin Schiția, iar Petru Maior, la rândul său, că creștinismul l-ar fi adus cu sine înșiși legionarii romani și veteranii colonizați de Traian în Dacia, care erau originari din provinciile romane unde creștinismul era deja destul de bine răspândit.

Acest lucru nu mai e susținut de istoriografia modernă, critică, bazată pe dovezi mai concrete și mai sigure. O predicare a Sfântului Apostol Andrei, sau chiar a Sfântului Pavel în părțile de nord ale Dunării nu se reazimă pe nici o dovadă istorică sigură. Despre prezența creștinilor în Dacia Traiană, pe vremea ocupării ei de către Romani, monumentele arheologice atestă prea puține fapte care pot fi luate în considerare. Inscripția, așezată de Aurelius Babus fiicei și nepoțelului său pe la 235, cu un monogram al lui Cristos și cuvintele: *Sit tibi terra levis*, este dubioasă și puțin doveditoare. Sigla cu monogramul și inițialele cuvintelor par a fi adăugate de o mână ulterioară. Nu mai puțin doveditoare e o altă piatră, găsită la Turda (Potaissa), pe care se vede sculptată o corabie cu literele grecești ale cuvântului *Ichtyos* (pește), care înseamnă: Isus Cristos Fiul lui Dumnezeu Mântuitor^[5]. E grăitor și faptul că între monumentele arheologice din acea epocă, dezgropate prin săpăturile sistematice ale arheologilor, nu se găsesc lăcașe de cult creștine sau alte obiecte întrebuițate la cult, pe când de cele păgâne se găsesc destule (temple de ale lui Mitra etc.). Totul îndreptățește concluzia despre cel mult o prezență sporadică a creștinismului în acele părți și în acea perioadă de timp^[5a].

Mărturiile literare ale lui Tertulian (160-245) și ale lui Origen (185-254) sunt, la rândul lor, contrazicătoare. Într-adevăr, Tertulian, în lucrarea sa *Contra Iudaeos* (Migne, PL 2, 650), spune că creștinismul a pătruns la toate popoarele, amintind între acestea și pe Daci. Origen, dimpotrivă, în *Comentariul Evangheliei lui Matei* (cap. 24 v. 4), spune că cele mai multe dintre acele popoare - între care îi numește și pe Daci - nici n-au auzit încă de cuvântul Evangheliei.

Este însă adevărat că coloniștii aduși în Dacia Traiană proveneau din aproape toate provinciile imperiului, dar mai ales din Siria, Dalmația, Moesia, unde creștinismul era cunoscut și destul de răspândit. Este deci foarte probabil ca printre dânșii să fi fost și creștini; dar numărul lor n-a putut fi considerabil. Lipsa de dovezi arheologice convingătoare și numeroase, precum și lipsa totală a oricărei mențiuni despre existența vreunei episcopii în nordul Dunării, ne îndreptățește să susținem că în veacurile II și III în Dacia Traiană n-a existat un creștinism organizat, ci cel mult unul sporadic și *sui generis*, adică sincretistic, iudaizant sau păgânizant, sub controlul, cât era posibil, al episcopilor care atunci începeau a se înfiripa în sudul Dunării^[6].

Data încreștinării strămoșilor. Primii martiri. Primele episcopii.

Istoriografia modernă pune începuturile creștinismului, la elementul daco-besso-roman din dreapta și stânga Dunării, pe la sfârșitul veacului al III-lea și în prima jumătate a veacului al IV-lea. La această dată, aflăm martiri în provinciile dunărene, pe vremea prigonirii lui Dioclețian. Tot cam pe atunci încep să apară și primele episcopii: la *Sirmium* (Mitrovitza) capitala prefecturii Illiricului, *Singidunum*, *Viminacium*, *Aquae*, *Ratiaria* (capitala Daciei Ripense), *Castra Martis*, *Horreum Margi*, *Iscus*, *Naissus* (capitala Daciei Mediterane), *Remesiana*, *Pautalia*, apoi la *Durostorum* și *Tomis*, în Dobrogea (Sciția Minor).

Aceste episcopii au lucrat cu intensitate mai ales la încreștinarea elementelor orășene, pe când încreștinarea elementelor rurale era mai anevoioasă. Termenul latin *paganus* = sătean, are în limba noastră - ca de altfel și în celelalte limbi neolatine - sensul de *păgân* = necreștin, ceea ce dovedește că locuitorii satelor au fost numiți lungă vreme cu acest cuvânt din cauza rămânerii lor la păgânism. Episcopii misionari, încă și în veacurile IV-V, aveau de lucru cu încreștinarea elementelor rurale, care țineau cu tenacitate la superstițiile păgâne. Sfântul

Niceta al Remesianei, care păstora prin părțile balcano-danubiene între anii 367-414, a scris, între altele, o carte și în contra superstițiilor păgâne^[7].

Activitatea misionară în regiunile balcano-danubiene era intensă în veacul al IV-lea; nu vrem să spunem însă că activitatea misionară creștină a început în aceste provincii abia atunci; de lucrat s-a lucrat și în primele veacuri ale creștinismului. Întâiul episcop al Sirmiumului a fost, foarte probabil, unul din cei 70 de Învățăcei ai Mântuitorului, Sfântul Andronic, iar la anul 304 a fost martirizat aici episcopul Ireneu. Însă, din cauza prigonirilor din partea stăpânirii romane, creștinismul nu s-a putut răspândi în libertate, ci avea mai mult o existență clandestină. Primii martiri din acele părți, de la sfârșitul veacului III, făceau parte mai ales din soldații garnizoanelor așezate în acele regiuni mărginașe, cum e, de pildă, cazul lui Iulius și Hesichie de la Durostor, și alții^[8]. Activitatea liberă și intensivă a creștinării a început, ca și în alte provincii ale imperiului, numai după libertatea dată Legii lui Cristos de Constantin cel Mare, adică după anul 313^[9].

Din nenorocire, mersul normal și liniștit al încreștinării a fost tulburat în aceste provincii, în veacul al IV-lea, în primul rând de erezia lui Arie^[10] - condamnat de întâiul sinod ecumenic de la Niceea (325) - la care au aderat, ca să facă plăcere împăraților de la Bizanț, susținători ai acestei erezii, mai mulți episcopi din aceste părți, ca Valens de Mursa (Ossiac) și Ursacius de Singidunum (Belgrad), precum și Fotin și Germinius, episcopi ai capitalei Illiricumului^[10bis], iar în al doilea rând, de prigoana pornită împotriva creștinilor de Atanaric, *judetele got* (363-77), a cărui stăpânire se întindea peste provinciile din stânga fluviului Dunărea. Din cauza acestei persecuții se retrăsese în imperiu și Alfila, apostolul goților, cu mai mulți conaționali de-ai săi. Acestei persecuții căzură victime și misionarii Nichita și Sava, goții^[11].

Aceste prigoniri au atins desigur și pe autohtonii daco-romani din acele părți. Credința catolică-ortodoxă, niceeană, a ajuns însă deplin biruitoare pe la anul 380 atât prin activitatea misionară intensă a marelui apostol al acestor regiuni, Sfântul Niceta Remesianul, cât și prin influența rodnică pe care o exercita marele Ambrozie, episcopul Milanului, asupra tânărului împărat Valentinian, al cărui tutore era.

Cum e evident, activitatea de încreștinare, după libertatea dată de Constantin cel Mare, s-a desfășurat mai intens și mai cu rod în provinciile din dreapta Dunării aparținătoare imperiului, pe când cele din Nordul fluviului, abandonate invadatorilor goți și huni, au fost atinse numai tangențial și întru cât admiteau împrejurările. Totuși creștinii s-au înmulțit, cu timpul, și în aceste provincii abandonate stăpânirii invadatorilor, fie, pe cât posibil, prin acțiunea directă a misionarilor, fie prin numărul și zelul creștinilor luați captivi de năvălitori, în incursiunile ce le făceau în provinciile din dreapta Dunării.

Sfântul Niceta Remesianul

Între episcopii misionari care au dezvoltat o activitate mai intensă, mai rodnică și mai îndelungată asupra elementului romanic din regiunile dunărene, a fost, fără îndoială, Sfântul Niceta, episcopul Remesianei (367-414), personalitatea cea mai distinsă a acelor regiuni în a doua jumătate a veacului al IV-lea și la începutul celui de al V-lea. Acest mare episcop misionar a muncit la încreștinarea elementelor daco-besbe, prin scris și viu grai, vreme de peste patruzeci de ani de rodnică păstorie. El a ținut o strânsă legătură cu Roma și Apusul, unde a făcut mai multe călătorii, după cum ne dovedește prietenul său, Paulin de Nola, episcop, poet și scriitor binecunoscut al acelor timpuri. După mărturia lui Paulin, pe Niceta îl găsim la Roma prin anii 367, 398 și 402^[12].

Desigur că aceste călătorii ale episcopului Niceta în Italia nu erau călătorii de plăcere. Importante chestiuni de ordin bisericesc și misionar au dus pe misionarul regiunilor balcano-dunărene în centrul creștinătății.

În 379, Grațian, împăratul Apusului, cedează două dieceze civile ale Illiricului, Dacia și Macedonia, colegului său din Răsărit, Teodosie I. Conform mentalității ce începea să domnească atunci în Orient, această schimbare administrativă a trebuit să aducă cu sine și anexarea bisericească a provinciilor cedate la scaunul Bizanțului. Ca să-și mențină jurisdicția bisericească asupra acestor provincii, care îi aparțineau după canoane, și să stăvilească oarecum tendințele expansioniste ale episcopului Bizanțului, pe care al II-lea sinod ecumenic (381) îl ridică la rangul de prim episcop al Răsăritului, Papa Damas înființează atunci *Vicariatul Apostolic* de la Thessalonic, dând largi puteri jurisdicționale titularului acestui scaun peste mitropolii și episcopii provinciilor anexate, care de acum înainte vor purta numele de *Illiric Oriental*^[13]. Nu e nefondată presupunerea că în aceste chestiuni a venit Niceta să consulte pe Papa și să ia dispoziții de la dânsul cu privire la situația episcopilor latini din acele provincii.

Invazia barbarilor goți și huni era în plină desfășurare. Orașele așezate de-a lungul Dunării au fost devastate și în parte distruse. Episcopii lor se refugiază în interiorul imperiului. Episcopul din Sirmium se refugiază la Thessalonic, unde s-a așezat și Prefectura Pretoriului Illiricului. Pe episcopul din Aquae îl găsim mai târziu la Meridianum, în Tracia. E just să presupunem că Sfântul Niceta, mai curajos decât confrații săi în păstorie și stimat și venerat chiar de invadatorii goți și huni, a ținut să ceară Papii o delegație specială ca să poată păstori și pe credincioșii provinciilor abandonate, ca să nu calce dispoziția canonului 3 al sinodului ecumenic al II-lea, ținut

de curând la Constantinopol, canon care oprea ca un episcop să-și extindă jurisdicția asupra eparhiilor care nu-i aparțin de drept.

Mare confuzie a produs în provinciile dunărene și erezia lui Arie, îmbrățișată de mulți episcopi din acele părți, după cum am amintit mai sus. Niceta, ca episcop adevărat ortodox-catolic, a trebuit să ia instrucțiuni de la Papa și cu privire la atitudinea de urmat față de episcopii trădători ai adevăratei ortodoxii.

Cu ocazia vizitelor sale la Roma, Niceta a trecut totdeauna și pe la prietenul său, Paulin de Nola, personaj în legătură cu toate personalitățile mari ale Apusului de atunci: Sulpiciu Sever, Melania Romana, Sfântul Hieronim, Sfântul Augustin etc. Prin Paulin cunoaște Niceta produsele literare ale Apusului latin, între altele *Viața Sfântului Martin de Tours*, apostolul Galiilor, scrisă de amicul lui Paulin, Sulpiciu Sever, poet și literat de seamă. La Nola vizitează Niceta și minunatele clădiri, basilici și ospicii pentru săraci, ridicate de Paulin din averea sa în onoarea Sfântului Felix, preot martir, încreștinătorul Nolei. În cele două poezii, scrise de Paulin în onoarea prietenului său Niceta (Carmen XVII și XXVII), e descris amănunțit cu cât interes vizitează Niceta picturile care împodobeau cele trei basilici ridicate de Paulin.

Călătoria de întoarcere în Dacia, Niceta n-o face pe la Ancona, punctul cel mai apropiat de Peninsula Balcanică, ci trece prin Apulia, pe la Bari, Brindisi, Lecce, Otranto, unde ia legătură cu numeroase cete de Frați și Surori cu care cântă împreună imnuri de proslăvire lui Cristos-Dumnezeu^[14].

Aceste informații culese din poeziile lui Paulin de Nola, dovedesc că Niceta își făcea călătoriile în Italia în interesul misiunii ce se dezvolta, ca vajnic pionier al romanității și al creștinismului roman în provinciile balcano-dunărene. Toți autorii mai de seamă, care s-au ocupat cu originile și răspândirea creștinismului în țările balcano-dunărene, între care amintim pe doi din cei mai competenți, *Vasile Pârvan* și *Jacques Zeiller*, admit că Sfântul Niceta Remesianul a fost cel mai zelos încreștinător și, prin creștinism, cel mai activ romanizator al elementelor autohtone în provinciile balcano-dunărene. El a încreștinat puternicul trib trac al Bessilor, care, după părerea specialiștilor^[15], stă la baza vlahilor sau românilor din Balcani și de la Dunăre. Ca atare, Sfântul Niceta Remesianul poate fi considerat cel mai de seamă apostol și încreștinător al nostru.

Terminologia creștină în limba română

Studiul genético-istoric al terminologiei creștine din limba română încă ne este de mare ajutor pentru a determina data încreștinării românilor. Este un fapt incontestabil că termenii fundamentali care exprimă noțiuni creștine, în limba română, sunt de origine latină. Termenii de pildă: *Dumnezeu, Biserică, duminică, lege, rugăciune, cruce, creștin, înger, drac, cuminecare, Paresimi, Paști, Vergură-Fecioară, martor, jurământ, repausa, mormânt, păgân, preot, botez, zână-zănat* etc., pe care nici influența slavonă, nici cea grecească n-a reușit să-i înlocuiască cu alții, dovedesc nu numai că creștinismul românilor e de origine latină, ci ne indică, în parte, și data aproximativă când creștinismul s-a generalizat la poporul român în formare.

Dumnezeu - Domne-deus, pentru care românii n-au alt termen, e probabil de origine sincretistico-păgână. Așa numeau păgânii, poporul simplu, unele zeități în veacul al III-lea și al IV-lea: *Hero-domnus, Aesculapius = domnus, Dominus-Serapis, Domnus-deus*. Cuvântul se găsește și în unele provincii ale Italiei sub forma de *Domine-Dio*, și era răspândit și în vechea franceză (*Damnedeu, Damedieu*). Nu e exclusă însă o derivare a lui de la liturgicul *Domine-Deus*.

Biserică - basilica, derivă, prin diferite transformări fonetice, de la frumosul cuvânt latin *basilica* (*baselica, *baserica, beserica, cum se mai zice și azi în unele regiuni ale Transilvaniei de nord). Acest cuvânt, însemnând atât lăcașul de cult cât și comunitatea locală și generală a creștinilor, este un termen al secolelor IV și V, când creștinii, după exemplul dat de Constantin și mama sa, Sfânta Elena, au început să-și zidească și ei frumoase lăcașuri de cult, care la păgâni se chemau *templum*-a. La creștinii apuseni s-a generalizat termenul Noului Testament *Ecclesia* (Chiesa, Eglise), iar la popoarele germano-gotice, care au cunoscut creștinismul prin grecii din Capadocia^[16], s-a menținut termenul de origine grecească *Kirche* (kyriache).

Duminică - dies dominica. Latinii păgâni numeau ziua a șaptea *deis solis*. Tot astfel se datau și decretul imperiale, când erau emise duminica. Astfel găsim un decret din 392 (Cod. Theodos. II 8, 20), când se întrebuintează ultima oară «dies solis»; într-un altul, din 399 (Cod. Theodos. II 8, 23) citim «dies dominica» și de aici înainte în toate celelalte. Se vede deci clar când a început să se generalizeze întrebuintarea termenului de *dies dominica* pentru a indica ziua a șaptea: la sfârșitul veacului IV. Românii numesc și celelalte zile ale săptămânii tot cu nume latine: luni, marți, miercuri, joi, vineri - închinare de romani zeităților Luna, Marte, Mercurie, Jupiter (Jovis), Venus - afară de *sâmbătă*, care e termen de origine ebraică (sabbat). La italieni încă s-a păstrat aceeași denumire pentru ziua Domnului: *domenica*.

Lege - lex. Pentru țaranul român religia sau confesiunea se cheamă *lege*. De ce *lege* ești? adică de ce religie ești. În limba română deci s-a păstrat viu acest termen întrebuintat în vorbirea latină comună în prima jumătate a

veacului al V-lea. «Adiuro per Deum et per legem christianorum», «*In lege sancta christiana collocavi eum*» (Corp. Inscr. Latin, III, 13124 și 9508, din anii 426 și 430).

Rugăciune - derivă direct de la latinul *rogatio-rogationem*.

Cruce - cuvânt atât de sfânt și de caracteristic pentru români, de la *crux* - cruce.

Creștin - de la latinescul *christianus*, ca *fin* de la **filianus*.

Înger - de la latinescul *angelus*, cu rotacism, iar nu de la grecescul *anghelos* ca *archanghel* (deși în popor se zice și azi *Harangeri*, sărbătorii Sfinților Arhangheli).

Drac - evident de la latinescul *draco* (magnus draco).

Cuminecare, Cuminecătură - este un termen întrebuițat pentru Sfânta Împărtașanie în regiunile nord-vestice ale Transilvaniei.

Paresimi - de la latinescul *Quaresima*, din ce în ce mai rar întrebuițat la români pentru Postul Mare sau Postul Paștilor.

Paști - la plural, ca la francezi: *Pâques*, de la *Pascha(tis)*, latinesc.

Rusalii - de la latinescul *Rosalia*, sărbătoarea de primăvară a rozelor la mormântul morților, răspândită la păgânii din Peninsula Balcanică, ba chiar și la italienii din sudul Italiei și Sicilia, până târziu prin veacurile VII-VIII. Misionarii creștini s-au năzuit a adapta acest frumos obicei popular de a împodobi cu roze mormintele morților și a-i da o semnificație creștină, aceea a pogorării Spiritului Sfânt în chip de limbi de foc (ca niște roze căzute din cer) și a cultului morților.

Vergură-Fecioară - cum numesc românii din unele părți ale Transilvaniei pe Maica Domnului - derivă din latina vulgară *virgo*, iar la diminutiv *virgula*, de unde *virgura, vergura* - *Fecioară* e tot din latina vulgară: *foetus*, diminutivul masculin *fetiolus*, iar cel feminin *fetiola*, de unde *fetior, fetiora, fecior, fecioară*.

Jur-jurământ - e de la latinescul *juro, jurare, juramentum*. Tot aici putem aminti și jurământul popular *zău*, de la *Deus*.

Preot - e fără îndoială de la latinescul *presbyter* sau de la latinul vulgar *presbiterus*, de unde *preut*, iar nu de la grecescul *presviteros*, căci atunci în românește ar trebui să avem forma *presvit* nu *preut* (preot). La fel și cuvântul *Botez* derivă de la latinescul *baptizo* nu de la grecescul *vaptizo*, căci în românește s-ar fi păstrat *v* nu *b*.

Am mai putea înșira alte multe cuvinte românești cu înțeles creștin de origine latină, ca *păcat* (de la *peccatum*), *priveghiu* (pervigilium), *ajun* (jejunium), *altar, sărbătoare* (de la *dies servatoria*, după Pârvan numire specific nord-danubiană pentru toate sărbătorile, considerate de daco-romanii expuși invaziilor barbare, ca mântuitoare, salvatoare), *Părinte* (parens), *închina-închinare* (de la latinescul *inclinare*, ceea ce exprimă atât de bine și caracteristic actul rugăciunii, când creștinul se pleacă trupește și sufletește înaintea Creatorului), *cimitir* (de la grecescul *koimeterium* însă latinizat: *ceometerium*) cum zic și italienii: *cimitero*. Vom considera acum câțiva termeni specifici și caracteristici pentru epoca când au primit înțeles creștin în limba strămoșilor noștri, ca *martor, păgân, mormânt, pământ, zănatic, repausa*, care, împreună cu cei examinați înainte, ne indică aproximativ epoca în care au primit strămoșii creștinismul.

Martor - de la *martyr*, în românește nu are înțeles religios, ci profan, de *testis*, mărturie. *Martyr*, în înțeles creștin, e o persoană care și-a vărsat sângele pentru religia lui Cristos. După libertatea dată de Constantin creștinismului, aderenții lui n-au mai fost persecutați și omorâți pentru convingerea lor creștină. Și așa termenul *martyr* a trebuit să-și piardă înțelesul religios de mărturisitor al credinței și să îmbrace sensul profan de *martor*, când, ne mai fiind martiri, s-a uitat memoria lor vie. Prin vocalismul său arhaic, acest cuvânt, la noi, arată mai mult o origine italo-grecească, decât clasică.

Păgân - cu înțeles de *necreștin* se răspândește la începutul secolului al V-lea, când locuitorii orașelor erau încreștinați, iar cei de la sate (*pagus = paganus*) țineau încă cu încăpățănare la superstițiile păgâne^[17]. Românii s-au încreștinat, deci, când acest termen avea înțelesul de necreștin.

Mormânt - de la latinescul *monumentum* - putea să se introducă în limba strămoșilor noștri cu înțelesul de astăzi când, după libertatea constantiniană, creștinii erau liberi să pună *monument* morților lor, monumente care pentru strămoșii noștri au devenit cu timpul *mormântul* unde se așeza mortul. Alături de acest cuvânt, strămoșii au mai întrebuițat și cuvântul *groapă*, de origine albaneză, adoptat când erau încă în contact cu acest popor iliric, format în peninsula balcanică, deci tot în epoca dinaintea de venirea slavilor.

Asemănător cuvântului mormânt e cuvântul *pământ*, de la latinescul *pavimentum*. Cum au ajuns strămoșii noștri să numească pământul pe care umblau și care le producea roadele, cu termenul *pavimentum* care indică șoselele romane pardosite cu cunoscutele blocuri de piatră tare, nu e ușor de explicat. Interesant este că acest termen, *pavimentum*, în înțeles de *pământ*, este întrebuițat pe la 595 într-o epistolă a Papii Grigorie cel Mare către împăratul Mauriciu^[18].

Zănatic - de la *Diana*, zeița, *dianaticus* - cuvânt care a putut să ia acest înțeles de «posedat», «nebu», atunci când strămoșii noștri erau departe de timpul când aveau și ei cultul Dianei.

Repausa-răposat - Țăranul român întrebuițează în mod natural termenul de *răposat, răposatul, a răposa*, termen ce se găsește întrebuițat în provinciile dunărene prin secolele IV și V: *Post nostram pausationem* (Corp. Inscr. Latin, III 2554).

În fața unui așa mare număr de cuvinte creștine de origine latină păstrate în forme arhaice în limba română, devine evident că românii de azi sunt descendenții elementului daco-roman latinizat de la Dunăre și că ei au primit creștinismul de la misionari latini în veacurile IV-V. Românii sunt, în același timp, cel mai vechi popor creștin în Europa centro-orientală; de fapt, ei au primit creștinismul înainte de toate popoarele care îi înconjoară. Ei au fost creștini înainte de sârbi, bulgari, cehi, polonezi, unguri și ruși, care au primit creștinismul cu mult mai târziu.

Rămâne de asemeni adevărată și afirmația istoriografilor români că *românii s-au născut creștini*, în sensul că ei au primit religia creștină deodată cu procesul de constituire etnică.

Creștinismul acesta de limbă latină a contribuit chiar la consolidarea și întărirea etnică a poporului român în formare, ajutându-l să rămână o entitate etnică distinctă de popoarele care au năvălit asupra lui sau cu care a venit în contact în cursul vremilor, sigilând, pentru veacurile viitoare, caracterul complet romanic al acestei insule a romanității orientale.

Creștinismul balcano-dunărean a fost dependent de Roma

Ca întregire a celor spuse până aici, trebuie să mai adăugăm că creștinismul din provinciile balcano-dunărene a depins ierarhic de centrul creștinismului apusean, de Roma, până târziu, în veacul al IX-lea, când, prin forța împrejurărilor și a evenimentelor istorice, a căzut, deodată cu bulgarii, și prin bulgari, în orbita de influență a Bizanțului.

De fapt, în anul 379, cum am spus, împăratul Grațian al Apusului cedează Iliricul Oriental (în care erau cuprinse și provinciile locuite de daco-romanii din dreapta și din stânga Dunării), adică provinciile Dacia Ripensis, Mediterranea, Moesia Superior, Dardania, Praevalitana, Macedonia, Achaia, Thessalia și Epirus, colegului său Teodosie I. Papa Damas își menține însă jurisdicția peste aceste provincii și întemeiază *Vicariatul Apostolic* de la Thessalonic, înzestrând pe titularul acestui Scaun cu puteri delegate întinse. Acest Vicariat a continuat să existe până târziu, în veacul al VIII-lea, când, în urma conflictului între împăratul iconoclast Leon Isaurul și Roma, acest împărat supune (la 733) acele provincii, cât mai rămăsese din ele, sub jurisdicția Bizanțului, și din punct de vedere ecleziastic.

Înainte încă de încetarea Vicariatului de la Thessalonic, împăratul Justinian I înființează, cu aprobarea papei Vigilie, un alt vicariat, cu sediul în orașul său natal, Bederiana (la 535), numit *Prima Justiniana*, Vicariat de care depindeau provinciile latine din acele părți, adică cele două Dacii (Mediterranea și Ripensis, cu cetățile din stânga Dunării), Moesia Superior, Dardania, Praevalitana și Panonia, continuând să depindă de cel din Thessalonic numai provinciile de limbă grecească^[19]. Vicariatul Primei Justiniana a durat până la 640, când a luat sfârșit din cauza invaziei slavilor în Peninsulă, astfel că provinciile aparținătoare lui au depins iarăși, cât era cu putință, de Vicariatul papal din Thessalonic, până la desființarea acestuia, sau mai bine zis, până la anexarea forțată a acestuia de către împăratul Leon Isaurul la Patriarhatul Bizanțului^[20].

Jurisdicția patriarhilor din Bizanț nu se putea însă exercita liniștit asupra provinciilor anexate, deoarece invazia slavilor a răsturnat aproape cu totul organizația lor bisericească. Slavii așezați aici (croații, slovenii, sârbi și mai târziu bulgarii) oscilau politicește și bisericește când spre Roma, când spre Bizanț. În mijlocul lor activau și misionari latini și misionari bizantini. Strămoșii noștri daco-romani, dislocați de slavi și ocupați de ei, urmau și ei oscilările politice și bisericești ale stăpânilor lor.

În sfârșit, în secolul al IX-lea, când bulgarii, care își creaseră un puternic imperiu de-a dreapta și de-a stânga Dunării, până în Ardeal și Panonia, îmbrățișează creștinismul sub formă greco-slavă, strămoșii noștri, supuși imperiului bulgar cu ducatele lor din stânga Dunării, sunt constrânși de împrejurări să îmbrățișeze limba și ritul adoptat de stăpânilor. De aici înainte, pentru multe veacuri, ei vor trebui să se închine într-o limbă străină de firea și graiul lor strămoșesc.^[20bis]

Această stare de lucruri n-a încetat nici la 1018-1020, când Vasile Bulgaroctonul, împăratul Bizanțului, a distrus și supus ultimul imperiu bulgar, deoarece jurisdicția bisericească în fostul imperiu bulgar, anexat imperiului bizantin, a rămas aceeași ca în timpul independenței sale. Strămoșii noștri au rămas deci supuși, prin mitropolia de la Vidin, patriarhului bulgar de la Ohrida, de care au depins, cu puține excepții, până la înființarea Principatelor Române (în epoca lui Basarab și a Mușatinilor)^[21].

«Ritul» în Biserica strămoșilor noștri

Exactitatea în expunerea faptelor istorice ne mai obligă să precizăm o chestiune. E vorba de «ritul» în Biserica primitivă a strămoșilor noștri daco-romani.

Din cele expuse până acum reiese cu certitudine că strămoșii noștri daco-romani au fost încreștinați în limba latină, că acest creștinism de limbă latină a fost în uz la ei până târziu, cel puțin până în veacul al IX-lea, când,

prin forța împrejurărilor istorice, limba latină a fost înlocuită cu cea slavonă și că, timp de cel puțin cinci veacuri, ei au depins de Patriarhia Romei. Nu trebuie să credem însă că acel creștinism latin a fost de *ritul latin* în înțelesul de azi al acestui cuvânt.

Ritul, se știe, e format din două elemente esențiale: *limba* în care se săvârșește și *ceremoniile*, adică acțiunile, mișcările, gesturile din care se compune. Or, în ce privește *ceremoniile* rituale, în primele cinci-șase veacuri ale creștinismului - afară de unele puncte sau elemente cardinale comune - în fiecare provincie sau mare unitate ecleziastică creștină exista o anumită latitudine. Astfel, în Galia, Spania, Milan și Roma - ca să amintim numai unele centre sau provincii din Apus -, fiecare din aceste centre avea «ritul» său particular; așa, ritul galican, ritul spaniol sau mozarabic, ritul milanez sau ambrosian, ritul roman etc. Numai mai târziu, prin secolul VI sau, după alții, și mai târziu, prin secolele VIII-IX ritul roman s-a generalizat în Apus.

În ce privește pe strămoșii noștri daco-romani, avem destule dovezi ca să putem afirma că ei aveau limba latină în biserică, dar și anumite particularități în rit, explicabile prin situația geografică pe care o ocupau și prin influențele din Apus și Răsărit, la care erau supuși deopotrivă.

Din operele scrise ale Sfântului Niceta Remesianul aflăm că *Crezul* Bisericii dacilor se deosebea de *Crezurile* celorlalte Biserici prin faptul că avea un articol - acela despre *Comuniunea sfinților* - ce nu se găsește la celelalte ^[22]. În «ritul» întrebuițat de el se găseau unele elemente comune ritului bizantin, așa de exemplu cântarea *Unul Sfânt, unul Domn, Isus Cristos, întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl. Amin*, rostită în latinește ^[23]. După cum rezultă din aceleași opere ale apostolului nostru, diaconul avea în serviciile liturgice același rol ca în ritul bizantin ^[24].

Mai mult, din puținele izvoare, nestudiate încă îndeajuns, rezultă că, în toate provinciile dunărene, chiar ale Panoniei, Reției și Noricului, infiltrațiile bizantine erau considerabile. Avem două codice manuscrise latine, care sunt caracteristice în această privință. Codex MR 165, păstrat în biblioteca universității din Zagreb, care este Pontificalul, Ritualul întrebuițat în Biserica din Jaurinum (Győr), în Ungaria transdanubiană, în secolul XI - dar el e numai o copie a unui manuscris mai vechi. Acest codice conține, între altele, sfințirea apei de la Bobotează, în latinește, dar așa cum era în uz în ritul bizantin. Codicele Ms 820 al Bibliotecii Naționale din Paris (identic cu acela păstrat la Vendôme, notat Ms 14), tot din secolul XI, dar și el o copie a unui manuscris mai vechi, este Pontificalul-Ritual întrebuițat în acele vremi în Biserica din Juvavum (Salzburg, în Austria), conținând și el aceeași sfințire a apei de la Bobotează, în latinește, în uz în bisericile de rit bizantin ^[25]. În ritualul bisericii din Aquileia (nordul Italiei), de asemenea se găsește diferite ceremonii asemănătoare cu cele din ritul bizantin ^[26].

Aceste codice dovedesc că «ritul» în vigoare în bisericile provinciilor dunărene, deși celebrat în limba latină, avea puternice infiltrații de origine bizantină. În codicele Mr 165 al bisericii din Jaurinum se spune apriat despre ritualul întrebuițat la facerea catecumenilor că este cel folosit și de Sfântul Niceta, episcopul Remesianei ^[27].

Iată de ce ne credem îndreptățiți a susține că *ritul* întrebuițat în biserica primitivă a strămoșilor noștri daco-romani, de la Dunăre și mai ales în Balcani, deși în partea lui esențială era latin, în multe altele avea cu siguranță și infiltrații bizantine.

În acest chip, nu ne erau date oarecum de la început elementele orientării noastre religioase și pentru mai târziu? Și nu ni se delinea oarecum încă de pe atunci rostul nostru la această încrucișare de drumuri și civilizații pentru veacurile viitoare? Oază latină în Răsărit, asupra căruia și-au exercitat adânc influențele atât Roma cât și Bizanțul, purtând în spiritualitatea noastră pecetea amândurora, suntem chemați poate să devenim aici punte de unire și element determinant la refacerea unității creștine. Și tot din acest motiv, românii ardeleni, când s-au întors spre Roma, n-au avut impresia că să leapădă de tradițiile străvechi, ci că reiau pur și simplu o legătură pe care o avusesem și înainte și pe care numai vitregiile sorții au făcut-o să se întrerupă. Întoarcerea spre Roma nu însemna rupere, ci împlinire.

Msgr. Aloisie L. Tăutu

NOTE

1. O. DENSUSIANU, *Hist. de la langue roumaine*, 2 vol. Paris, 1901, 1929. S. PUȘCARIU, *Roumain et roman. La place de la langue roumaine parmi les langues romanes* în «*Études de linguistique roumaine*, Cluj-Bucarest, 1937. N. DRĂGAN, *L'ancienneté et l'expansion du peuple roumain d'après la toponymie, l'onomastique et sa langue*, în «*BALCANIA*», I, Bucarest, 1938. FRIEDWAGNER, *Über die Sprache und Heimat der Rumaenen*, 1934. E. GAMILLSCHIEGG, *Über die Herkunft der Rumaenen*, in *Jahrb. der preuss. Akad. d. Wissensch, in Berlin*, 1940.

2. Cronică lui ANONYMUS. (*De gestis Hungarorum*) o poți citi la ENDLICHER, *Rerum hunaric, monumenta Arpadiana*. St. Gallen, 1849, capp. 19-28 vorbesc despre Menumorut și Gelu. La același ENDLICHER (p. 205 ss) găsești și *Vita s. Gerardi* în care, în cap. X, se vorbește de Ahtum. BALASCEV, G. D., *Die Mitteilungen in der Nestorchronik über die Walachen*; studiu prezentat congresului al V-lea de studii bizantine ținut la Roma în 20-27 septembrie 1936, publicat în broșură la Sofia (tip. P. Glushkoff). Acest autor arată că numele multor râuri și orașe din regiunile locuite de români sunt de origine dacă.

3. Vezi studiul nostru publicat în revista "ORIENTALIA CHRISTIANA PERIODICA", vol XV N. 1-2, Roma, 1949, apărut și în broșură aparte. Imensele averi imobile ale acestei confederații monastice de rit bizantin, n-au putut fi donate de regii unguri arpadieni, ci trebuie să derive din secolele dinaintea lor, adică înainte de venirea ungarilor în Panonia, când acele regiuni

erau locuite de slavi și romanizați; probabil de pe vremea Sfântului Metodie, arhiepiscop al Panoniei (863-885), cu reședința la Moosburg lângă lacul Balaton, dacă nu chiar în epoca bizantină, căci mănăstirea centrală a Sfântului Teodosie Chinoviarhul de lângă Ierusalim, în care se slujea în trei limbi: grecește, besește și armeneste, exista de pe la anul 529.

4. Vezi JACQUES ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, Boccard, 1918, pp. 148-173.

5. Vezi inscripția lui Babus la PÂRVAN, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, Socec, p. 76.

5a. Unui nou examen supune materialul arheologic din Iliric E. CONDURACHI în *Ephemeris Dacoromana*, IX (1940), 1-118: *Monumenti christiani nell'Ilirico*. Despre cel din Dacia Traiană vorbește la pp. 37-39. Ajunge la aceeași concluzie ca noi. Mai e vrednică de amintit (și în legătură cu continuitatea) o altă urmă de creștinism în Dacia Traiană în v. IV, de care se ocupă ANDREAS ALFÖLDI, *Eine lateinische christliche Inschrift aus Siebenbürgen*, în *Mélanges Tibor Gerevich*. Archeologiai Értesítő, ser. III vol. III (1942), pp. 252-255. E vorba de "une plaque de bronze ajourée avec monogramme du Christ, destinée à être suspendue a une lumiere, dans une église, témoignant de la christianisation de la région au IVe siècle (musée de Hermannstadt)". Vezi în *Revue Archéologique*, tom. XXXIII, avr.-juin 1949, p. 196 (Bibliographie). Mi-a semnalat-o pr. F. Tailliez, S.J.

6. Vezi ZEILLER, *op. cit.*, pp. 37-43.

7. Cartea a doua a operei sale *Libelli instructionis ad cathecumenos*, vezi BURN, A. E., *Niceta of Remesiana, his life and works*, Cambridge, 1905, p. LIX s. și 7 s.

8. Despre martirii țărilor dunărene poți citi la DELAHAYE H., *Saints de Thrace et de Mésie*, Bruxelles, 1912. NETZHAMMER R., *Die christlichen Altentümer der Dobrudschea*, Bucarest, 1918, și la ZEILLER, *op. cit.*, pp. 124.

9. ZEILLER, *op. cit.*, p. 125 s.

10. Despre începuturile și dezvoltarea ereziei ariene în Iliric vezi același ZEILLER, *op. cit.*, p. 214 s.

10 bis. Despre atitudinea episcopilor Iliricului Oriental în sinoadele ecumenice și particulare ținute cu ocazia diferitelor erezii și schisme ce au conturbat Biserica lui Cristos, începând de la Arianism, până pe vremea papei Hormisdas (514-523), vezi aceeași carte a lui J. ZEILLER, unde tot materialul referitor e prelucrat în mod critic. În toate aceste frământări se vede înclinarea episcopilor provinciilor dunărene latine spre Roma, iar a celor din sudul peninsulei, în majoritate greci, spre Constantinopol. Mai bine se vede acest atașament al episcopilor latini balcano-dunăreni la Roma, cu ocazia schismei lui Acacie, patriarh de Constantinopol, când 40 de episcopi s-au desolidarizat de Vicarul lor din Tesalonic, Dorotei, care a ținut cu Acacienii, și și-au declarat fidelitatea lor față de Roma. ZEILLER, *op. cit.*, pp. 378, 380.

11. Vezi *Acta Sanctorum*, septembrie vol. V, p. 40 ss. WAITZ, *Leben und Lehre des Ulfila*. Hannover, 1840, p. 43 și PÂRVAN, *op. cit.*, p. 149 ss, 156, 158.

12. Despre vizitele lui Niceta la Paulin și Roma vezi BURN, *op. cit.*, p. XLIX ss. Aceste vizite la Paulin aveau loc la 14 ianuarie, cu ocazia sărbătorii Sfântului Felix. Despre datarea poemelor lui Paulin și, prin urmare, a vizitelor lui Niceta, cu ocazia aniversarului al V-lea și IX-lea, vezi DE RUBEIS, O. P., *Dissertationes duae... Venetiis, Occhi, 1754*, p. 73 ss.

13. Despre Vicariatul papal din Thessalonica (Salonic) vezi CASPAR E., *Geschichte des Papstums I* (Tübingen. Mohr, 1930), p. 308 ss și 603. STREICKHAN F., *Die Anfaenge des Vik. v. Thessalonik in Zischr. f. Savignystiftg. Rechtsgesch. kanon. Abtlg 12* (1922), pp. 330-84. METZGER K., *Das Vik. von Thess.* Breslau, 1921. PETIT L., *Les évêques de Thessal.* în «*Echos d'Orient*», 1900-2 și *Dictionnaire d'archéol. et. lit.* VII, 89-185.

14. Cf. poezia lui Paulin reprodușă și la BURN *op. cit.*, p. 144, 85.

15. De ex. TOMASCHEK W., *Über Brumalia und Rosalia, nebst Bemerkungen über den bessischen Volksstamm, in Sitzber. der Wiener Akad. d. Wiss.* LX (1868) p. 395. Același în *Zeitschrift für österreich. Gymnasien*, 1877, p. 447 ss. Vezi și studiul nostru mai sus amintit din "*Orientalia Christiana*" p. 42 nota 2.

16. Vezi PÂRVAN *op. cit.*, p. 154 s. și ZEILLER *op. cit.*, p. 407 s.

17. Vezi studiul lui ZEILLER asupra acestui termen: *Paganus*.

18. Vezi epistola în Registrul lui Grigore Papa I în *Monum. Germ. Hist. Epistolae*. I (Reg. V 37) și în FONTES (codific. oriental.) series III, vol. I, tom. 1 N. 248, p. 468: «*sacerdotes in pavimento et cinere iacere deberent*».

19. Despre Vicariatul Prima Justiniana vezi ZEILLER, *op. cit.*, ps. 385 sc.; același despre situarea Primei Just. în *Mélanges a Ch. Diehl*, I (1930) 299 ss. Apoi GRANIC, *Die Gründung des autokeph. Erbstums von Prima Justiniana*, în *Byzantion* II (1926) p. 123 ss și E. CASPAR, *op. cit.*, II p. 209 s.

20. Despre această anexare și întreaga luptă dintre papa și împăratul bizantin Leon III Isaurul, iconoclastul, vezi E. CASPAR *op. cit.*, p. 666 ss.

20 bis. Despre introducerea forțată a limbii slavone în locul celei latine la strămoșii noștri au rămas urme și în tradiția populară, atât la bulgari cât și la români. Vezi A. D. XENOPOL, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, II, p. 153 urm. și D. ONCIUL, *Originile principatelor române*, p. 166 urm. Această introducere forțată cu amenințarea tăierii limbii celor ce vor mai vorbi latinește, după unii pare a se fi întâmplat pe vremea lui Boris (852-888), iar după alții abia sub domnia lui Ion Asan (1218-1241). Mai probabil însă cu ocazia hotărârilor luate la marea adunare națională a bulgarilor de la Preslav, la 893, sub Samuil și Boris (întors de la mănăstire) când s-au luat măsuri energice pentru naționalizarea Bisericii bulgare de care depindeam și noi.

21. Istoria acestui patriarhat de la Ochrida vezi-o la GELZER H., *Der Patriarchat von Ochrida*, Leipzig (Teubner), 1902.

22. Vezi BURN *op. cit.*, p. LXXVIs; p. LXXX ss

23. BURN, p. XCVI și 37. 17 nota ad 17.

24. BURN p. 82, 11-15.

25. Materialul cu privire la compenetrarea celor două rituri din provinciile balcano-dunărene nu este încă nici complet editat, nici suficient studiat. Din corespondența papilor însă din secolele IV-VII și din manuscrisele liturgice amintite (și altele încă necunoscute) rezultă cu certitudine că această compenetrare a existat, existând în acele părți și formulare liturgice

latine în limba grecească și formulare bizantine în limba latină. Un studiu mai amănunțit al izvoarelor va putea pune în deplină lumină acest fapt. Vezi în acest sens un studiu al Pr. ȘT. SAKAC în revista «UNITAS» din Roma, anul IV n. 1 (1949): *L'origine del rito romano-slavo e i ss. Cirillo e Metodio*, unde vei găsi citate și alte studii asupra problemei.

26. Vezi în studiul citat al lui DE RUBEIS, *Dissertationes duae*... citat la nota 12.

27. Ms MR 165 fol. 84. Vezi descrierea lui Dom GERMAIN MORIN în *Jahrb. für Litigiewissenschaft*, VI (1926), pp. 55-67: *Manuscripts liturgique hongrois des XI et XIII siecle*. Acelui de la Juvavum la DOM PIERRE DE PUNIET în *Revue Bénédictine*, 29 (1912), pp. 32-34.

**UNIREA ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI
CU BISERICA ROMEI**

de

PAMFIL CÂRNAȚIU

Formarea Bisericii Române Unite din Transilvania este unul dintre cele mai importante și mai variat interpretate evenimente din toată istoria românilor transilvăneni. Pentru unii, orientarea românilor spre Apusul catolic a însemnat, în veacul al XVII-lea, salvarea credinței și individualității elementului român din Transilvania, iar pentru alții a însemnat o subjugare la «imperialismul papal» și o îngenunchere în fața habsburgilor.

Pentru a putea alege adevărul de inexactitățile istorice ce uneori s-au putut scrie, vom trata, în paginile ce urmează, despre: I. Cauzele care i-au determinat pe români să se unească cu Biserica Romei, și II. Înfrățirea și dificultățile unirii.

I

CAUZELE CARE AU DUS LA UNIREA ROMÂNILOR CU BISERICA ROMEI

Deși e aproape imposibil de a vorbi despre cauze propriu-zise în determinarea evenimentelor istorice, totuși se poate spune că toate faptele istorice sunt produsul unor împrejurări determinate, deasupra cărora stă voința lui Dumnezeu.

Pentru cine vrea să cunoască felul cum s-a înființat Biserica Română Unită, e necesar să se considere împrejurările de ordin social, politic și religios în care trăiau românii transilvăneni în timpul când se făceau negocierile Unirii.

1. STAREA SOCIALĂ ÎN TRANSILVANIA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Pe pământul Transilvaniei, ca într-o cetățuie naturală hărăzită de Dumnezeu cu toate bogățiile și frumusețile, s-au stabilit în decursul veacurilor și alte neamuri - ungurii, sașii și secuii -, în afară de populația autohtonă daco-romană.

Ungurii. - Ungurii, originari din centrul Asiei, se aflau, pe la 830, în ținutul cuprins între Don și Nipru, de unde au fost alungați de Pecenegi înspre «țara dintre râuri» (Etelköz), adică în regiunea Buceagului de azi. După anul 894, țarul Simeon al bulgarilor, împreună cu Pecenegii, silește pe unguri să părăsească *Atelkuzul*, alungându-i peste Carpați până în dreptul orașului Munkács, de unde au trecut în câmpia Tisei. În câmpia Tisei și pe Podișul Transilvaniei locuia, în acel timp, o populație formată din români și slavi. Însă, după ce au aflat (după cum spune cronicarul regelui Bela) de «bunătatea Țării Transilvaniei, unde domnea Gelu», ungurii au atacat pe rând toate cnezatele și voievodatele din Transilvania. Luptele pe care triburile maghiare le-au dat cu Gelu, Glad și Menumorut, șefii Valahilor, n-au dus la cucerirea definitivă a Transilvaniei, mai ales fiindcă pe la 955 ungurii au fost înfrânți de germani, la râul Lech.

Puterea și însemnătatea ungarilor crește în jurul anului 1000, când conducătorul lor, Ștefan, a îmbrățișat religia creștină și a cerut Papei de la Roma un rege și dreptul de a-și organiza poporul pe plan bisericesc.

După încoronarea regelui Ștefan, ungurii au continuat năvălirile în Banat și Transilvania, începând astfel lupta de ocupare a Transilvaniei, operă care continuă din secolul al XI-lea până la începutul veacului al XIII-lea.

Sașii. - Ocuparea Ardealului de către unguri a fost desăvârșită numai prin opera Cavalerilor Teutoni, care au fost aduși de către regii unguri pentru a apăra hotarele de invaziile barbare. Regele Geza al II-lea (1141-1162) a adus în Transilvania pentru întâia dată primul grup de sași. Țara lor de origine a fost probabil Flandra și Luxemburgul. Sașii au fost așezați în trei grupuri: un grup pe valea Târnavelor, altul în Țara Bârsei, iar al treilea în regiunea Rodnei și a Bistriței. Germanii veniți în Ardeal au adus cu ei o cultură care era mult superioară băștinașilor, având și o organizație orășenească, pe care românii nu o aveau. Ei erau considerați *hospites regis*, și chiar de la început voiau să aibă o constituție proprie, care să garanteze așa-zisei *Universitas Saxonorum* o anumită autonomie^[1].

Secuii. - Tot cam în aceeași epocă au venit în Transilvania și secuii. Un document din 1213 vorbește că, în oastea comitelui Ioachim din Sibiu, luptau «sași, valahi, secui și pecenegi». În ce privește originea secuilor ei par a fi, după cronicile ungurești, urmași ai hunilor, însă astăzi se știe că ei sunt coloniști, aduși de regele ungar Ladislau cel Sfânt (1077-1095), pentru a păzi hotarul de răsărit al Transilvaniei.

Oricare ar fi însă originea și data așezării sașilor și a secuilor în Transilvania, un fapt este cert și anume că în Evul Mediu ei au format, împreună cu ungurii, aristocrația și clasa conducătoare a țării.

Clasele sociale în Transilvania. - Această nobilime, formată din neamuri străine de băștinași, a abuzat adesea de privilegiile de care se bucura, punând clasa de jos din Transilvania într-o stare vrednică de plâns. Țăranii, care munceau pământurile nobililor, s-au răscolat în repetate rânduri, cerându-și dreptul la viață. E faimoasă adunarea răscolaiților din Bobâlna, din 1437, care, în loc să ducă la îmbunătățirea soartei țăranilor, a dus la înfrățirea nobililor unguri, sași și secui pentru a se apăra împotriva răscolaiților țăranilor. De acum, revoluțiile celor slabi vor fi înăbușite în sânge, iar nobilimea va putea să-și continue dominația. Românii, fiind în mare parte țărani, au fost considerați de nobilime «răscolaiți» și deci excluși din șirul națiunilor «recepte». Puțina nobilime românească a trecut în rândurile nobilimii străine.

După înfrângerea Ungariei la Mohács (1526), multă nobilime maghiară s-a refugiat în Transilvania, care, în acel timp, avea o organizație autonomă sub protecția turcilor.^[2] Antagonismul dintre națiunile privilegiate și masa românilor devine acum tot mai pronunțat. De fapt, legislația țării trata cu totul altfel pe români decât pe națiunile recepte. Așa, de pildă, în 1555, Dieta din Târgu-Mureș a hotărât ca românul să nu poată «denunța pe delincventul ungar sau sas celor doisprezece jurați ai județului, însă ungurul sau sasul pot denunța pe român»^[3]. Chiar dacă românii se arătau mai viteji în războaie, totuși ei nu erau băgați în seamă «pentru a nu fi răsplătiți de Domnitor»^[4]. Colecțiile de legi, cunoscute sub numele de *Tripartitum* și *Aprobatae et Compilatae Constitutiones*^[5], prevedeau pentru români severe pedepse și torturi, care se aplicau de către nobili^[6].

Supuși la un astfel de tratament, românii au devenit clasa socială pe spatele căreia cădeau toate greutățile țării. Vechiul așezământ social al românilor n-a avut dezvoltarea care i-a fost naturală. Cneji și voievozii, care aveau la venirea ungarilor toate atribuțiile politice și administrative, ajungând uneori până la o autonomie completă, au fost asimilați cu timpul de nobilimea străină. Până târziu au mai rămas din acești nobili români în ținutul Făgărașului și prin părțile Hunedoarei, luând parte la conducerea țării și bucurându-se de toate «drepturile și privilegiile rezervate prin legi, decrete și obiceiuri»^[7].

Clasa cea mai numeroasă din societatea transilvăneană, după instalarea ungarilor și a sașilor în Transilvania, era fără îndoială cea a *șerbilor* sau a *iobagilor*, care trăiau pe moșiile regelui, ale nobililor sau ale Bisericii. Condițiile lor de trai au devenit din ce în ce tot mai grele. Pe lângă munca și birurile pe care trebuiau să le plătească stăpânilor, mai erau puși în situația de a nu se bucura de binefacerile nici unui fel de educație culturală sau civică. *Școlile erau rezervate claselor privilegiate*, iobagul fiind silit să rămână veacuri în întunericul ignoranței^[8].

O clasă socială aparte formau în Transilvania *păstorii din Țara Bârsei*, care se bucurau de privilegii speciale chiar și în Țările Române; ei aveau o situație mai bună decât a iobagilor. De altfel, și Gheorghe Rakoczy I s-a îngrijit ca ciobanii din «Burzenland» să aibă pășuni în Muntenia și Moldova, unde se puteau duce fără să plătească vamă, ci numai un impozit obișnuit de 5 sau 6.000 de ducăți, care le erau apoi restituiți sub formă de cadou anual^[9]. Deși Bârsenii au avut o importanță capitală pentru formarea limbii române, totuși, pentru frământările politico-religioase din Transilvania, ei nu prezintă un interes deosebit.

Aproape în același rang cu iobagii trebuie socotită și tagma preoților care, în acea vreme, nu se deosebea mult de pătura țărănească. Se știe că românii din Transilvania au păstrat legături religioase cu Țările Române și, prin ele, cu Bizanțul. Preoți ortodocși erau mai mulți într-un sat și erau supuși la aceleași dijme ca și iobagii^[10]. Cu toate acestea, în jurul Bisericii și al clerului s-a strâns elementul românesc din Transilvania în toate încercările prin care a trecut.

Poate din acest motiv, Mihai Viteazul, în scurta vreme cât a fost stăpânul Transilvaniei, a dispus ca Dieta țării să discute și să afle o modalitate pentru îmbunătățirea soartei clerului român. Membrii Dietei «din respect față de Mihai» au hotărât să dea satelor românești pășunat liber și «preoții români să fie scutiți pretutindeni, în persoana lor, de orice robotă»^[11]. Însă, îndată după căderea vertiginoasă a lui Mihai, s-a început persecuția românilor. Această ostilitate față de elementul român din Transilvania a durat tot veacul al XVII-lea, până când acest ținut a ajuns sub stăpânirea Casei de Habsburg (în 1685).

Când armatele Împăratului din Viena au intrat în Transilvania, ele n-au fost primite cu mare entuziasm din partea sașilor și a ungarilor care se temeau să nu-și piardă privilegiile moștenite din Evul Mediu. Iobagii, în schimb, așteptau ca împăratul să le schimbe condițiile de trai. Însă, în Transilvania, împăratul a lăsat neatins așezământul politic existent înainte; de aceea, soarta țăranilor a rămas în mâna nobililor unguri care, în Dieta din Cluj, au limitat orice posibilitate de afirmare a elementului românesc local.

În perioada premergătoare Unirii cu Roma, în Transilvania erau, prin urmare, trei națiuni alese (recepte) și neamul român tolerat; peste toate, apoi, s-a adăugat autoritatea superioară a Curții din Viena.

Ungurii, sașii, secuii și administratorii împăratului se bucurau, din punct de vedere social, de toate favorurile, pe când românii erau supuși nu numai la impozite grele, ci formau și acea clasă a «servilor» care muncea pământul altora pentru bunăstarea claselor de sus. Această tristă soartă a românilor nu s-a schimbat prin politica împăratului din Viena care, deși se arăta binevoitor față de clasele de jos, totuși nu le ajuta în măsura în care făcuse promisiunile.

2. STAREA POLITICĂ ÎN TRANSILVANIA ÎN TIMPUL UNIRII ROMÂNILOR CU BISERICA ROMEI

Înainte de ocuparea Transilvaniei de către Austria, această provincie avea o individualitate politică pe care și-a păstrat-o totdeauna. După ocupația habsburgică, principatul Transilvaniei era mereu în opoziție cu cealaltă parte a Ungariei.

La începutul veacului al XVII-lea, asupra politicii ardeleni au influențat mult luptele dintre germani și turci pentru ocuparea Ungariei.

După moartea lui Mihai Viteazul, în urma multor frământări interne, Ștefan Bocskay a reușit, în 1605, să fie declarat Principe al Transilvaniei, iar în 1606 el a încheiat pace cu Împăratul Rudolf, care renunțase la pretențiile pe care le avea asupra tronului Transilvaniei. În anul 1606, Bocskay moare, iar după scurta domnie a bătrânului Sigismund Rakoczy, în 1608, fu proclamat principe al Ardealului Gavril Bathory, căruia i-a urmat, în 1613, Gavril Bethlen.

Bethlen era un om cu largi vederi politice, și avea planuri mari. El voia să ajungă rege al Ungariei, și nutrea speranța de a se putea intitula rege al Daciei (Rex Daciae), după care ar fi unit toate trei Țările Române sub stăpânirea sa. Însă toate aceste planuri i-au fost spulberate atât de victoria Habsburgilor de la Muntele Alb, cât și de interesele Turcilor, cărora nu le convenea să permită a se forma un organism politic puternic, cum dorea să-l creeze Bethlen^[12].

Lui Bethlen i-a urmat Gheorghe Rakoczy, care a continuat politica înaintașului său, luptând împotriva Habsburgilor și năzuind să devină rege al Ungariei. Nu și-a împlinit nici el visul; în 1648 i-a urmat fiul său, Gheorghe Rakoczy al II-lea, care a confirmat în 1656 pe *Sava Brancovici* ca vlădică al Belgradului, iar pe popa Savu ca episcop al Maramureșului.

După atacarea Transilvaniei de către turci și tătari, în locul lui Rakoczy este numit principe Acaciu Barcsay, care scutise pe preoții români de dări, însă a fost ucis prin vicleșug în 1661.

Lui Barcsay îi urmează Mihai Apaffy, care era un calvin convins, și mare politician. El a pus în ordine finanțele țării și a reușit să vadă eliberată Transilvania de trupele sultanului și ale împăratului Leopold. Dar când se credea că va începe o nouă epocă de prosperitate pentru Transilvania, au început răscoalele nobililor din Ungaria care căutau refugiul sub ocrotirea principelui Apaffy. De fapt, Apaffy favoriza nu numai mișcarea protestanților împotriva catolicilor, ci și acțiunea ungarilor contra austriecilor, însă în 1683, după asediul Vienei, se văzu silit a se supune din nou Împăratului Leopold. Apaffy moare în 1690, iar împăratul încredințează conducerea Transilvaniei unui guvern, în fruntea căruia stătea Mihai Teleky, stărnind astfel nemulțumirea turcilor care au încercat, fără rezultat, să pună din nou mâna pe Transilvania. După ce armatele împăratului au biruit pe turci la Zărnești, Transilvania rămâne în stăpânirea lui până la căderea imperiului austro-ungar.

Împăratul din Viena, respectând organizația politică transilvăneană, a dat la 10 ianuarie 1691, un nou statut țării, cunoscut sub numele de *Diploma Leopoldină*. În această nouă «constituție» a Transilvaniei este garantată libertatea religioasă, sunt recunoscute vechile privilegii ale nobililor și sunt fixate impozitele care trebuiau plătite Curții din Viena.

După acceptarea statutului, «dieta» alege pe marii demnitari ai statului: guvernator a fost ales George Banffy, căpitan suprem al oștii lui Grigorie Bethlen, iar cancelar Nicolae Bethlen. Aceștia erau conducătorii Transilvaniei la sfârșitul veacului al XVII-lea, când frământările politice au produs un adevărat haos în țară.

După alipirea Transilvaniei la imperiul austriac, românii au depus jurământul de credință față de împăratul Leopold și față de fiul său Iosif. În acel timp, Constantin Brâncoveanu (1688-1714) continua politica Țărilor Românești, care nu era decât «o veșnică contigire între cele două puteri, cea de la Nord și cea de la Sud ce se băteau deasupra capului său»^[13]. Tendința lui Brâncoveanu era de a sta în pace atât cu turcii cât și cu nemții și rușii, însă nu renunță niciodată la o anumită influență politică asupra Transilvaniei. Când, în 1696, Principele Apaffy dispărea de pe scena istoriei, Brâncoveanu se gândea să căsătorească pe o fiică a sa cu Filip Liechtenstein, care ar fi luat, după planul lui Brâncoveanu, domnia Munteniei, iar el ar fi primit în stăpânire Principatul Transilvaniei^[14]. Visul lui Brâncoveanu a rămas însă neîmplinit, și Transilvania s-a încadrat complet în politica imperiului habsburgic.

Ceea ce caracterizează politica împăratului de la Viena este nota religioasă (am zice catolică), prin care voia să dea unitate organică tuturor popoarelor din imperiu. Însă această politică, în Transilvania, a întâlnit o puternică opoziție din partea nobilimii maghiare care era calvină.

Românii transilvăneni se aflau deci, din punct de vedere politic, în necesitatea de a asculta atât de nobilii calvini, care-i comandau imediat, cât și de ordinele împăratului catolic. Fiecare voia să atragă la sine pe românii lăsați în voia sorții și în focul luptei intereselor austro-ungare.

3. STAREA RELIGIOASĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

ÎNAINTE DE UNIREA CU ROMA

În Transilvania, în timpul când s-au început negocierile cu Roma, creștinismul era reprezentat de Biserica romano-catolică, Biserica ortodoxă și sectele luterană, calvinistă, unitariană. În fața legii erau recunoscute numai confesiunile nobililor, care erau de obicei calvini, luterani sau catolici. Religia ortodoxă, profesată de elementul român, era considerată ca *eretice* și *greșită*, deci inadmisibilă oficial într-un stat condus fie de protestanți, fie de catolici.

Pentru a înțelege condițiile religioase din Transilvania în jurul anului 1700, e necesar să se considere: a) *Starea Bisericii ortodoxe transilvănene în acea vreme*; și b) *Influența protestantă asupra românilor*.

a) *Starea Bisericii ortodoxe din Transilvania în secolele al XVI-lea și al XVII-lea*

Clerul ortodox și, mai târziu, cel unit, a fost întotdeauna mijlocitorul între iobagii români și nobili. De aceea, preoții români din Transilvania au avut un așa de însemnat rol în toate mișcările naționale, fapt care a dat naștere la caracteristica expresie *Domnul Părinte*, în care se îmbină așa de bine două atribuții ale clerului ardelean^[15].

Biserica ortodoxă din Transilvania n-a avut multă vreme o ierarhie stabilă. Ierarhia ortodoxă din Transilvania a început să aibă o existență mai stabilă în urma influenței pe care au exercitat-o, începând cu secolul al XV-lea, Domnii Țărilor Românești. Până la sfârșitul veacului al XVI-lea jurisdicția pe care puteau să o aibă episcopii din Transilvania era foarte limitată. Despre un episcop al *Ardealului* se vorbește în 1579, pe care sașii din Brașov și românii din Șcheiu îl numeau «*luminatulul Mitropolitulu marele Ghenadie, dein tot Ținutul Ardealului și alu Oraziei*»^[16]. După el a urmat egumenul *Ioan al Prislopului*, numit de Mihai Viteazul păstor al românilor din Transilvania^[17]. Noul păstor și-a fixat reședința lângă Alba Iulia, care a început să se numească «*Arhiepiscopia și Mitropolia Bălgradului, Vadului, Silvașului, Făgărașului, Maramureșului și Țării Ungurești iproci*»^[18].

Episcopia Vadului. - Episcopia Vadului este cea mai veche episcopie din Transilvania. Ea s-a format în urma posesiunilor pe care Ștefan cel Mare le-a obținut, în 1475, de la Matei Corvinul în Transilvania. Unul dintre cele mai de seamă favoruri pe care românii transilvăneni le-au avut de la domnul Moldovei a fost tocmai *Mănăstirea și Episcopia Vadului*.

Dintre arhierii Vadului, vrednici de amintit sunt, în primul rând, *Vlădica Larion* sau «*Ilarion*», care cerea, în 1553, privilegiu pentru călugări. Acestuia i-a urmat *Varlaam* și apoi *chir Atanasie, episcopul de Vad*. Ultimii doi episcopi ai Vadului au fost *Tarasie*, al cărui loc a fost luat, în 1550, de către *cucernicul părinte George, episcopul de Vad*. Cu episcopul *George* s-a încheiat șirul episcopilor de Vad, fiindcă domnii Moldovei au încetat de-a mai avea în mână Ciceul cu moștile sale, iar agitațiile politice și religioase care s-au născut odată cu pătrunderea Reformei în Transilvania, au distrus și episcopia românilor din Vad^[19].

Episcopia Geoagiului. - Episcopia Geoagiului a fost întemeiată de domnii din Muntenia încă de pe timpul lui Radu cel Mare (1494-1508), obținând, în Transilvania, castelul din Stremț. Fiind vestită pietatea domnilor munteni, «*nimic nu era mai firesc - scrie Bunea -, decât ca acești domni să se îngrijească de înfățișarea și înzestrarea unei mănăstiri și episcopii la Geoagiul-de-Sus*»^[20].

Ca episcop al Geoagiului este cunoscut numai un anumit *Christofor*, care a fost numit, în 1557, episcop la *episcopia mănăstirii Geoagiului* de către regina *Isabella*. Acest episcop a trecut probabil în anul 1574 la episcopia *Silvașului*, dat fiind că la această dată castelul din Stremț nu mai este în posesiunea domnilor munteni.

Episcopia Silvașului. - Episcopia *Silvașului* s-a înființat din cauza încercării ungarilor de a maghiariza și calviniza pe români, care, pentru a-și păstra mai bine individualitatea națională și religioasă, au obținut de la Ștefan Bathory (1571-1576) învoirea de a-și alege episcop de legea și de neamul lor, avându-și reședința la Mănăstirea *Prislop* din *Silvaș*. Despre trecutul Mănăstirii *Prislop* știm că a fost întemeiată de un călugăr din Macedonia, *Nicodim din Prilep*, al cărui tată era grec, iar mama, slavă. Unul dintre ultimii călugări ortodocși de la Mănăstirea *Prislop* a scris o poezie intitulată «*Plângerea sfintei Mănăstiri a Silvașului*», descriind cum Doamna *Zamfira*, fiica lui *Moise Vodă* (1529-1530), a refăcut mănăstirea și a înconjurat-o cu gard^[21]. Episcopii din *Silvaș* aveau la început jurisdicție asupra tuturor românilor din Transilvania; mai târziu au fost trecute episcopiei *Bălgradului* o parte din teritoriile acestei episcopii.

Primul episcop al *Silvașului* a fost călugărul *Eftimie*, care a obținut de la Ștefan Bathory, în 1571, la stăruința Doamnei *Zamfira* și a soțului ei *Nizovsky*, permisiunea de a sluji și de a predica religia ortodoxă în Transilvania, iar în 12 septembrie 1572 a fost numit episcop cu dreptul de a predica «*pretutindeni în Țara Ardealului și părțile unguerești*»^[22]. Alături de episcopul ortodox, românii mai avea în acest timp și «*pastor*» calvin, *Pavel de Turdaș*, care își avea reședința în *Lancrăm*. Episcopul ortodox era însă numai tolerat, pe când cel calvin era susținut de stăpânire, care a mers până la promisiunea de a libera de jugul iobăgiei pe românii care ar îmbrățișa calvinismul.

Lui Eftimie i-a urmat *Christofor*; iar după ce dieta din Turda, din 21 octombrie 1579, a permis preoților români să-și aleagă «episcop românesc pe cine ar voi», a fost ales *Ghenadie* I. Acest Ghenadie și-a luat titlul de »Mitropolit a tot ținutul Ardealului și a Orăzii», și despre el, spun documentele, că «nu și-a dat nici odihna, nici genelor sale somn și nici averea ce i-a dat-o Dumnezeu nu și-a cruțat-o», până când nu a tipărit la Brașov, în 1580, un «Sbornic slavonesc»^[23]. «Astfel - observă Bunea - Ghenadie susținea religia creștinească cu limba slavonească, iar colegul său calvinesc Mihaiu Tordași cu limba românească se silea a pregăti pe români pentru calvinism și maghiarism»^[24].

Ghenadie moare în 1585 și, în același an, de către Sigismund Bathory, este aprobat Ioan, episcopul din Prislop, ca *episcop al bisericilor românești din Transilvania și părțile ungurești*. Când apoi Sigismund a dat voie lui Mihai Viteazul să clădească mănăstirea Sfintei Treimi din Alba Iulia, s-a înființat o nouă episcopie (în locul episcopiei Silvașului) care va fi mult mai importantă decât cele care au fost înainte. Arhiepiscopul la «Mitropolia Bălgradului» a fost ales episcopul Silvașului, *Ioan din Prislop*.

De fapt, Sigismund Bathory, după ce a luat, în 1589, conducerea Transilvaniei, a început o politică de apropiere de imperiul german, de regatul polon și de Principatele Române, pentru a putea astfel ieși de sub dominația turcească.

Credincios acestei linii politice, Bathory nu va mai încuraja în Transilvania protestantismul, ci se va arăta binevoitor față de catolici, și chiar față de românii ortodocși.

Mitropolia ortodoxă din Alba Iulia. La moartea superintendentului calvin Mihail Tordasy, Sigismund Bathory nu pune altă persoană în locul lui, căci își aliase pe domnii Țărilor Române, și îndeosebi pe Mihai Viteazul cu care, în mai 1595, a încheiat un tratat de prietenie. În acest tratat se spune că *toate bisericile românești din provinciile lui Sigismund, vor fi sub jurisdicția sau dispozițiunea Arhiepiscopului din Târgoviște, dar numai în marginile dreptului bisericesc și a întocmirilor din Ardeal*. («*Omnes etiam Ecclesias valachicales sub iurisdictione vel dispositione Arhiepiscopi Tergovistiensis iuxta Ecclesiastici iuris et ordinis illius Regni dispositionem, proventusque suos et ordinarios percipere poterunt*»)^[25]. Tot ca semn de bună înțelegere între Mihai și Sigismund, Mihai a obținut un loc de refugiu în Ardeal, primind în dar moșia de la Bia (și probabil domnul Moldovei, Ștefan Răzvan, să fi primit ca loc de refugiu moșia din Zăpârț). Pe lângă aceasta, Sigismund a conces lui Mihai să zidească o mănăstire în Alba Iulia și să o înzestreze cu moșii. Mănăstirea a fost închinată Sfintei Treimi, și desigur a fost terminată în 1599, când Mihai a înzestrat-o cu odăjdii frumoase «și cu o bătă de argint». Această mănăstire avea să fie reședința arhiepiscopilor ardeleni, care și-au luat titlul de «Metropoliți».

În jurul existenței unei *mitropolii greco-orientale pentru românii din Transilvania s-au născut multe discuții*. Unii au voit să dovedească, chiar cu riscul de a se depărta de adevărul istoric, că ar fi existat și înainte de Mihai Viteazul o mitropolie ortodoxă în Ardeal^[26]. Azi nici un istoriograf serios nu mai are curajul să susțină acest lucru. A. Bunea și N. Iorga au demonstrat cu documente și argumente convingătoare că, *înainte de Mihai Viteazul, nu se putea vorbi de o mitropolie transilvăneană*.

Episcopia Maramureșului. - În Maramureș s-a înființat o episcopie prin intervenția domnului român Simeon Movilă (1606-1607). Acesta rugase pe Hamonnai, care a ocupat cetatea Huszt din Maramureș, de a restitui Mănăstirii Sf. Mihail din Peri averile ce i-au fost răpite de această cetate. De fapt, Hamonnai împlinește dorința prietenului său din Moldova, cu condiția ca episcopul ce va fi numit să fie supus cetății Huszt.

Desigur că episcopul din Maramureș nu are nici o legătură cu cel din Alba Iulia, deci el nu putea fi sufragane al «mitropoliei» din Alba Iulia. În anul 1605, un anume *Spiridon*, a primit de la Ștefan Bocskay, prin decretul din 23 septembrie, «concesiunea» și oficiul de «episcop» și superintendent suprem peste toate bisericile românești din Transilvania și părțile ungurești^[27]. În felul acesta s-ar putea spune că, în 1605, *Episcopul din Alba Iulia era sub jurisdicția și controlul episcopului Spiridon*, care era «superintendentul suprem», confirmat în această calitate și prin decretul de la Sig. Rakoczy, din 23 iunie 1607. Spiridon, cu puterea sa de superintendent, a scos din episcopia sa pe vlădica din Maramureș, numit de Hamonnai și de Simeon Movilă. Totuși, nu peste mult, funcția lui Spiridon a fost redusă la aceea de episcop peste comitatele Turda, Cluj, Dobâca, Solnoc, Crasna și Maramureș. Cu moartea lui Spiridon a încetat a mai exista Episcopia din nordul Transilvaniei și Maramureș, iar cu moartea lui *Sava* a încetat cea din Lipova; de aceea, *Teoctist*, episcopul Bălgradului, rămâne singurul episcop al românilor.

Mitropoliți români în Alba Iulia. După Teoctist a urmat pe scaunul din Alba Iulia Dosofteiu (susținut de Ștefan Tomșa, domnul Moldovei - 1611-1615), care venise din Roman ori Huși, unde era sacelar peste toate mănăstirile din Moldova. Dosofteiu se acomodează într-o anumită măsură principelui Gavril Bethlen, care era un propagator al calvinismului. De aceea, Dosofteiu, care se intitula când «Mitropolit chir Dosofteiu a Bălgradului și a toată țara Ardealului și a Ungariei», când «Dosofteiu cu mila lui Dumnezeu vlădică de Bălgrad și a toată țara», scrisese preoților «să învețe românește pentru a-și putea curăți păcatele». El trăia din dajdia fixată de Crai la un florin; iar pentru a asigura urmașilor săi posibilitatea de trai, a cumpărat, pe hotarul Galtului, moșia Beca. Pe lângă aceea, Dosofteiu a mai pus capăt multor abuzuri care pătrunseseră în cler și în popor, fixând, în sinodul din 1627, numărul sărbătorilor legate.

După Dosofteiu, G. Bethlen n-a mai ales un episcop din Țările Române, ci, pentru a fi mai eficientă propaganda calvinistă, a pus episcop pe un anume *Gheorghe Bradi*, nobil din Brad, care și-a luat numele de Ghenadie al II-lea. Acesta a căutat tot timpul să promoveze calvinismul printre români.

Mitropolitul Sava Brancovici. - Cel mai de seamă episcop al Bisericii ortodoxe din Transilvania, în veacul al XVII-lea, a fost însă *Sava Brancovici* (1656-1680). El era de origine sârbească. Trecutul familiei sale a fost descris de fratele său Gheorghe Brancovici, un isteț aventurier politic, care publicase o carte pentru a face lumea să creadă că se trage din despotul sârb Dumitru Brancovici, făcând și o genealogie a rudelor sale, dovedită, mai târziu, ca falsă. În realitate, Gheorghe Brancovici și fratele său (vlădica de mai târziu), făceau parte dintr-o familie de coloniști sârbi din jurul Lipovei.

În această regiune, în comuna Inău, s-a născut (pe la 1620) Simion Brancovici care, în călugărie, își luă numele de Sava. El călătorise mult prin Peninsula Balcanică. Apoi se căsătorii și se hirotoni preot, ajungând paroh și protopop în Ienopol. Aici s-a distins în atacurile contra turcilor și a luat parte, împreună cu fratele său Gheorghe, la aproape toate intrigile politice din timpul său.

În 28 decembrie 1656, Gheorghe Rakoczy al II-lea îl numește pe Sava Brancovici (după ce acestuia i-a murit soția și s-a călugărit - n.red. Cluj) «superintendent sau episcop al Bălgradului». Înainte de a da acest decret, Rakoczy a însărcinat pe superintendentul ungar Gheorghe Csulai să examineze pe Sava asupra destoiniciei și a înclinării sale spre calvinism. Din decretul de numire reiese că Sava avea o jurisdicție care se întindea aproape asupra tuturor românilor din Transilvania. Doar în «Țara Oltului», adică în districtul Făgărașului, românii aveau un episcop calvinist ce se chema Daniil și care se bucura de sprijinul stăpânirii pentru a «reforma bisericile»^[28].

Sava este numit episcop mai întâi al grecilor și sârbilor din Ardeal și numai după aceea al românilor («Universarum ecclesiarum... inter grecos, rascianos et valachos existentium»). El, după ce a avut decretul de numire, s-a dus în Țara Românească unde a fost sfințit de episcop la Târgoviște (în 14 septembrie 1656). După sfințire și-a stabilit reședința (împreună cu fratele său Gheorghe) la Alba Iulia.

Între timp, Rakoczy, după expediția din Polonia, pierzând tronul, în locul lui se ridică Acaciu Barcsay, care acordă în dieta din Bistrița (din 1659) unele privilegii lui Sava și preoților români. Formându-și însă Rakoczy un partid, se pare că Sava ar fi trecut de partea lui și, din acest motiv, el este înlocuit de Barcsay cu *vlădica Ghenadie al II-lea*, care se considera «Arhiepiscop de Bălgrad, Maramureș și a toată țara Ardealului».

Către sfârșitul anului 1659, Barcsay e silit să se retragă, împreună cu Ghenadie, în apropierea Sibiului, iar Sava își reia scaunul episcopal din Alba Iulia. Însă, în 1660, Rakoczy, nereușind să-și recâștige tronul, se pare că a trimis pe Sava în Rusia pentru a cere ajutorul Țarului. În 1662 Sava se reîntoarce și își reia pentru a treia oară scaunul episcopesc.

Principele Apaffy, care urmă lui Barcsay, a căutat să se împrietenească cu Sava și cu Gheorghe Brancovici. În 1667, de fapt, principele Ardealului îngădui lui Sava și fratelui său să meargă a doua oară în Rusia, ca să ceară milă pentru biserica din Alba Iulia. În absența lui Sava, predicatorul calvin de la curtea lui Apaffy a determinat pe principe să dea decretul din 20 februarie 1669, în sensul căruia episcopul românesc atârna de «episcopul ortodox» (calvinesc) în toate chestiunile privitoare la numirea preoților și a protopopilor, în judecarea cauzelor mai grave, în convocarea și ținerea Sinoadelor, trebuind, după terminarea Sinodului, să depună superintendentului maghiar hotărârile spre revizuire^[29].

În 14 Iunie 1674^[30], Apaffy dă un decret prin care superintendentul ungar *Gașpar Tiszabecsi este însărcinat să inspecteze bisericile românești*. Astfel, la întoarcerea din Moscova, Sava își află autoritatea micșorată. Însă în loc să reziste procesului de calvinizare a ortodoxiei, el a început să organizeze biserica românească după modelul celei calvinești, admitând «jurați și titori» în conducerea treburilor bisericesti^[31].

Pentru aceste concesiuni făcute calvinismului, Sava obținu de la Apaffy aprobarea decretului din 30 Decembrie 1675, prin care se dădea ordin ca preoții și protopopii să nu se smulgă cu forța de sub autoritatea episcopilor orientali, iar vlădica Sava să primească de la fiecare preot câte un florin pe an.

Din cauza politicii sale, care în fond n-avea nimic comun cu biserica și cu poporul român, Sava este depus. În decursul conspirației lui Pál Beldi împotriva lui Apaffy, fratele lui Sava (care se afla la Constantinopol) urzea intrigi în contra principelui ardelean care, pentru a se răzbuna, profită de acuzele pe care superintendentele ungar le aduce la adresa «mitropolitului Sava», pentru a-l depune din slujbă. Vlădica Bălgradului era învinuit că nu dăduse socoteală nimănui de banii aduși din Rusia și că ar duce o viață imorală. Un sinod al «protopopilor și preoților românești», adunat în Alba Iulia în 1680, hotărăște depunerea lui Sava din «dregătoria episcopescă». El a fost dat pe mâna puterii civile și aruncat în închisoare. Gheorghe Brancovici, auzind la Constantinopol de soarta fratelui său, vine să-l elibereze, însă este prins și el și arestat câteva zile. Îndată însă ce a fost liber, fugi în Țara Românească unde, obținând ajutorul lui Șerban Cantacuzino, reuși să elibereze pe fratele său Sava din temniță. Sava moare în anul 1683.

Unii istorici exaltă opera politică a lui Sava ca a unui mare apărător al ortodoxiei și al românilor din Ardeal. Însă, când se studiază mai deaproape și fără de prejudecată viața și activitatea lui, se poate constata că toate laudele care s-au adus acestui vlădică, străin de interesele neamului și ale bisericii românești, sunt exagerate și nu tocmai exacte. De aceea, Bunea, după un studiu amănunțit și bine documentat despre viața lui Sava, a tras

concluzia că: *a face deci din Sârbul Sava Brancovici un martir al ortodoxiei sau al românismului, este mai mult decât naivitate*^[32].

Episcopul Iosif Budai. - Lui Sava i-a urmat în scaun, pentru puțină vreme, ieromonahul *Iosif Budai de Piskincz*, numit de principele Apaffy în decembrie 1680 și sfințit în Muntenia în același an, după ce a depus un jurământ că va fi credincios ortodoxiei și vechilor "tocmeli" ale scaunului mitropolitan al Țării Românești. Iosif moare în 1681, iar în locul lui, Sinodul din București a ales pe *grecul Ioasaf* ca urmaș al lui Sava și ca restaurator al ortodoxiei din Transilvania.

Episcopul grec Ioasaf. - Ioasaf era un înverșunat susținător al ortodoxiei grecești și a "neschimbătoarelor canoane bizantine". După părerea lui, condamnarea lui Sava a fost un abuz, fiindcă episcopul putea fi judecat numai din partea Patriarhului său ortodox, iar nu de "Craiu" mirenilor sau de popii unguri^[33]. Ca ierarh ortodox, Ioasaf și-a propus să tipărească pentru români cărți în limba poporului. Apoi, cu puterea lui vlădicească, a scos din scaunele lor pe protopopii calvinizați din Armeniu, Săcădatele, Mohu, Corabia și Daia.

Toate aceste acte, pornite din entuziasmul de a apăra "ortodoxia", au stârnit nemulțumirea principilor calvini, care au pus la cale convocarea unui sinod pentru a cere socoteală Grecului, care a cumpărat cu bani scaunul episcopesc și tot cu bani dădea și slujbă preotească. Ioasaf a refuzat să recunoască competența forului care vroia să-l judece și a cerut să fie ascultat de "Craiu" însuși. În cele din urmă, Ioasaf s-a retras într-o mănăstire, fiind convins că și-a făcut datoria și că a fost tratat cum nu se cădea. După plecarea lui Ioasaf, Biserica ortodoxă din Transilvania a rămas câțiva ani fără păstor.

Episcopul Varlaam. - Abia în decembrie 1685 a putut fi ales ca episcop al Transilvaniei Varlaam, care a fost sfințit de episcopii români Teodosie și Daniil și înscăunat în aprilie 1686. Varlaam era *un om care a împăcat ortodoxia cu calvinismul*; el a ținut săboare binecuvântate de superintendentul calvin Ștefan Horty^[34] și *a permis ca să fie tipărite cărți românești în spirit calvin*.

Concluzii. - Episcopii, după cum se știe, erau aleși de sinodul protopopilor și al preoților. Ei se susțineau din contribuția clerului și a credincioșilor^[35]. În mijlocul poporului, episcopii se bucurau de o mare încredere și stimă. Ei luau parte nu numai la convențiile politice, dar și la războaie. Autoritatea lor a scăzut însă mult îndată ce a început curentul calvinist în Transilvania, și mai ales pentru faptul că din Țările Românești au trecut peste munți numeroși "vlădici pribegi", care umblau din sat în sat, fără să dea totdeauna un exemplu luminos celor care îi întâlneau. De aceea, în Dieta din Cluj (din 20 februarie 1655), se iau măsuri împotriva acestor episcopi români, ce "se amestecă și în lucruri ce nu țin de ei...", iar dacă cineva voiește a le face proces, nu le poate ști forul, deoarece sunt oameni fără reședință"^[36].

Protopopii ortodocși aveau o situație materială uneori identică cu cea a episcopilor. Mulți dintre ei au părăsit ortodoxia, adoptând fățiș, sau pe ascuns, calvinismul. Preoția ortodoxă din Transilvania era într-o stare cu adevărat deplorabilă. Formația intelectuală se reducea de cele mai multe ori la simplul fapt că știau scrie și citi și puteau face slujbe bisericești. Erau slujbașii unui rit al cărui sens, de multe ori, nu-l pricepeau. Iar din punct de vedere moral, era de ajuns ca un om să nu ducă o viață scandaloasă pentru a putea pretinde să fie preot.

"Singhelia" de preot se dădea prin alegere, care se făcea de obicei în fiecare an. Se putea avea slujba de preot cu mare ușurință. Pentru ea se plătea o sumă de bani, care se fixa după sărăcia și exigența episcopului, precum și după avutul candidatului. Cine nu era ales preot, continua meseria pe care o avea înainte; cei mai mulți erau legători de cărți sau zugravi de icoane. Cu acest sistem de alegere, s-a ajuns în satele transilvănene adeseori să se afle câte trei-patru sau și mai mulți preoți, care duceau aceeași viață ca și țărani. Bietul cler ortodox avea nevoie de privilegii speciale pentru a nu fi socotit în rând cu iobagii^[37].

b) Influența protestantă în Transilvania

Starea religioasă a românilor din Transilvania, în condiții cum nu se poate mai critice, se datora în mare parte faptului că sașii, care importau din țara lor de baștină toate ideile, au adus în Ardeal și confesiunea luterană, iar nobilii unguri, pentru a lua o poziție și mai antiaustriacă, au îmbrățișat și favorizat răspândirea calvinismului în regiunile guvernate de ei. În felul acesta și-au deschis cale și alte secte care vroiau să câștige aderenți printre locuitorii Transilvaniei. Dieta ardeleană a fost silită, în 1557, să legalizeze confesiunea luterană, în 1564 pe cea calvină, iar în 1571 a recunoscut secta Unitarilor.

Fiecare nouă confesiune avea interesul să câștige cât mai mulți români pentru sine. S-a început deci o propagandă luterană și calvină sistematică, menită să înlocuiască printre români vechea lege cu noile erezii.

Acțiunea sașilor luterani. - Cei dintâi care au voit să atragă pe români la confesiunea lor au fost sașii, care au tipărit în acest scop, *Catechismul luteran în limba română*. Acest catechism a fost tipărit cu cheltuiala lui Hans Beagner "judele Brașovului", care a și impus românilor să primească noua mărturisire de credință și să-și reformeze Biserica^[38]. La 1561 se tipărește la Brașov și *Evanghelia românească* și *Praxiul*, adică Faptele Apostolilor, iar în 1564, M. Forró a dat bani pentru tipărirea unei cărți de predici intitulată *Tâlcul Evangheliilor*, în care ceartă pe "vlădici, episcopi, popi, călugări și pe Domni"^[39].

Această răscoală împotriva ierarhiei bisericești era o pregătire a românilor pentru primirea luteranismului care nu recunoaște taina preoției. De fapt, în *Molitvelnicul* tipărit în 1564 nu s-a publicat rânduiala tuturor tainelor, ci numai a botezului, a cununiei și a "cinei", fără să se amintească nimic de celelalte^[40]. Tactica sașilor era deci să facă pe români luterani încetul pe încetul. De aceea, la început au lăsat neatînse ceremoniile și ritul care aveau să dispară de la sine după ce ar fi fost primite dogmele luterane.

Acțiunea ungarilor calvini. - Ungurii vroiau ca prin calvinism nu numai să reformeze Biserica Valahilor, ci căutau ca prin noua confesiune religioasă să maghiarizeze complet elementul românesc din Transilvania. La tentativa de calvinizare a românilor a contribuit mult *Gheorghe Rakoczy* care, în 1640, a publicat la Alba-Iulia, *Catechismul calvinesc*. Acest catechism a fost condamnat apoi de către sinodul episcopilor din Moldova (1645), fiind considerat ca un izvor de otrăvă pentru ortodoxia din Transilvania.

Cărțile aveau însă influență numai în cersul restrâns al celor cu carte; de aceea, Principii Transilvaniei s-au îngrijit să facă propagandă calvinească și pentru poporul de jos. În acest sens, guvernul ardelean se străduia să constituie o biserică oficială pentru români, care fuseseră invitați în repetite rânduri să accepte una dintre religiile recunoscute de Stat. În 1566, Dieta numește un "superintendent" calvin pentru ca să reîntoarcă pe valahi de la rătăcirile lor^[41].

Superintendentul Gheorghe din Sân-Giorgiu. - Primul superintendent al românilor a fost numit Gheorghe din Sân-Giorgiu, care era un popă ridicat la rangul de nobil. El purta titlul de "Episcop și superintendent al Bisericilor românești" și era ocrotit de stăpânire, deși, pe cât se pare, înainte fusese și episcop al Vadului^[42]. Reședința superintendentului Gheorghe era la Teiuș, de unde putea controla bine pe Episcopul român de la Geoagiu, care, în acel timp, era probabil Cristofor.

Misiunea dată de calvini superintendentului Gheorghe era să predice prin sate credința cea adevărată a calvinismului și să țină discuții cu episcopii români care aveau datoria să îmbrățișeze noua credință sau să dovedească și să justifice cu argumente științifice credința pe care o au. Cine zădărnicea opera predicatorului calvin era socotit trădător și dușman al Statului și era constrâns să părăsească țara^[43]. Mulți preoți români au aderat în felul acesta la calvinism. Mai ales în părțile Brașovului, românii țineau un predicator calvin ca să le explice Sfânta Evanghelie pe românește^[44]. Însă propaganda calvină și superintendentul Gheorghe nu erau văzuți cu mare bucurie de români, de aceea episcopul calvin a trebuit să se plângă (în 1566) Craiului Ioan Zapolya, afirmând că preoții români nu vin la sinoade ca să învețe de la el învățătura cea curată și că-l batjocoresc în public, spre scandalul tuturor. Craiul, în 1567, comunică clerului român plângerile superintendentului, amenințându-i cu pedepse aspre dacă vor opri ca "adevărul evanghelic" să pătrundă în sufletul românilor.

Cu sprijinul stăpânirii, Gheorghe a ținut câteva sinoade, dar n-a reușit să convertească prea mulți români la religia protectorilor săi, ci a murit fără să lase un nume pe urma lui.

Superintendentul Pavel din Turdaș. - După moartea lui Gheorghe de Sân-Giorgiu, întâmplată în 1568, Dieta din Transilvania numește, în 1569, "Episcop sau superintendent general" al românilor, pe Pavel Tordassy sau din Turdaș. Pavel era un nobil român din părțile Hunedoarei și avea reședința la Lancrem, purtând titlul de "popă și episcop al tuturor românilor". El era susținut de stăpânire, care i-a pus la dispoziție și o gardă personală, pentru a-l apăra în caz de lipsă, fapt care dovedește cu cât de puțină simpatie era primit de către români.

Tordassy și-a dat seama că asupra poporului predicarea calvină nu prea are nici un efect, de aceea, urmând directivele primite de la Guvern, a început să convoace sinoade în care să convingă preoții români să se apere de superstițiile vechi.

Astfel, în 1569, Pavel a ținut un sinod la Aiud, în care a dispus să se lase orice tradiție care n-ar avea fundamentul în Sf. Scriptură, iar românii să renunțe la cultul "sfintilor sau al altor morți". În acest sinod s-a mai hotărât ca, în fiecare săptămână, preotul să țină credincioșilor câte o lecție de catechism și să fie alungați din sate popii sârbi care slujesc în limba slavonă.

În 1570, "Popa Pavel din Turdaș, episcopul românesc", a chemat preoțimea română la un alt sinod de unire cu religia conducătorilor. Sinodul s-a ținut la Cluj, având să hotărască în ce chip trebuie combătută propaganda unor "profeți mincinoși", care spuneau că religia calvină nu este bună. Preoții erau siliți să vină la sinod, fiindcă altfel li se confiscau vitele sau erau izgoniți din țară, și trebuiau să aducă cu ei și bani pentru a cumpăra unele cărți românești, între care era și *Psaltirea lui Coresi*^[45].

Prin străduințele lui Pavel Tordassy s-a constituit în Transilvania o Biserică românească și care a adoptat în parte crezul calvin; desigur, această instituție hibridă ar fi avut o mare dezvoltare dacă împrejurările i-ar fi fost favorabile până la urmă.

Românii pot să-și aleagă episcop după legea lor. - La moartea lui Pavel, autoritățile ardelene (în 1577) permit românilor să-și aleagă episcop după legea lor cea veche. Această dispoziție se datorește poate și faptului că la conducerea Transilvaniei a ajuns *Principele catolic Ștefan Bathory* care, cu tactul lui politic, se gândea la lucruri mult mai importante pentru Stat decât să se ocupe de reformarea Bisericii valahilor. Șirul episcopilor "calvinizați" s-a sfârșit cu Pavel Tordassy și, după el, sunt recunoscuți în Transilvania vlădici veniți din Țările Române.

Episcopii români tolerați de stăpânire. - Dar, alături de acești Episcopi veniți de peste munți, calvinii căutau să continue propaganda cu o altă tactică. S-a căutat adică să se supună Biserica română controlului indirect al Bisericii calvine, care se bucura de a anumită autonomie și de sprijinul autorității civile. Episcopii românilor erau numai tolerați de stăpânire, pe când superintendenții calvini erau impuși de către autoritățile ardeleni cu scopul de a răpi românilor crezul ortodox și, odată cu el, și condiția națională. Propovăduitorii calvinismului cereau distrugerea icoanelor, suprimarea slujbelor de înmormântare și schimbarea multor ceremonii în administrarea Sfințelor Taine. Propaganda calvină însă n-a putut convinge pe mulți români să îmbrățișeze noua religie^[46]. Din cauza rezistenței pe care calvinismul a întâmpinat-o din partea românilor, magnații calvini au permis să dăinuiască în Transilvania Biserica Ortodoxă, care însă și-a însușit multe credințe calvine, deși și-a păstrat neatins ritul.

Două Biserici române în Transilvania în ajunul unirii cu Roma. - Astfel, puțin înainte de unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei, în Transilvania erau două Biserici românești: „*una calvinească și favorizată, alta orientală și asuprită*”; amândouă peste tot Ardealul și părțile ungurești, pentru ca, cea de-a doua, râvnind la favorurile celei dintâi, să treacă și ea la calvinism, iar când va fi lucrul gata, toți românii să fie contopiți cu biserica maghiaro-calvină^[47].

La sfârșitul secolului al XVII-lea, Biserica română din Transilvania era supusă celei calvine, suferind o puternică influență atât în credință, cât și în organizare. Cât de mare a fost această influență se poate vedea din faptul că episcopul Bălgradului, când își lua slujba în seamă, era silit să primească cele nouăsprezece condiții impuse de autoritățile calvine și să declare solemn că va ține toate dogmele care se cuprind în *Catechismul calvin* din 1640, că va înlătura ceremoniile superstițioase de la botez și că, în locul Sf. Cuminecături, va introduce „Cina”, care în timpul Paștilor era înlocuită cu pâine și vin, neconsacrate, spre a ținea locul Sf. Împărtășanii^[48]. Episcopul român mai declara, când era înscăunat, că va scoate, cu timpul, icoanele din Biserică, nu-i va împiedica pe români să ia legea calvină și că va recunoaște autoritatea superintendentului maghiar în toate afacerile mai importante.

La sinodul pe care era dator să-l țină în fiecare an, trebuia să cheme și pe „episcopul calvin maghiar” care cerea socoteală de toate^[49]. Până și Sava Brancovici, în sinodul din 1675, a adus hotărâri contrare dogmelor ortodoxe și cu totul potrivite învățăturilor calvinești, iar actele sinodului au fost publicate în numele Principelui calvin Apaffy^[50].

Prin infiltrațiile protestante, Biserica română, deși a păstrat în rituri forma orientală, în dogme și organizare devenise aproape calvină. Clerul acestei biserici era atât de ignorant, încât nu se putea afla în rândurile lui nimeni care să poată fi numit episcop. De aceea, pentru scaunul episcopesc de la Alba Iulia veneau pretendenți din țările vecine, care se îngrijeau mai mult de formele rituale decât de adevărurile dogmatice. Între preoți erau și de aceia care nu știau nici *Tatăl nostru*, nici numărul Tainelor, și nici catechismul calvin^[51].

Poporul român era controlat întru toate de agenții calvini ai guvernului, care căutau și în oalele țaranilor pentru a vedea dacă pregătesc de post în zilele prescrise de calendarul oriental. Stăpânirea îi oprima așa de mult pe români încât s-a spus, cu drept cuvânt, că neamul românesc se poate asemăna cu „fiii lui Iacob în Egipt”^[52]. Impilările continue puseseră în mare pericol credința și însăși existența elementului românesc din Transilvania.

II

INFĂPTUIREA UNIRII ROMÂNILOR TRANSILVĂENI CU BISERICA ROMEI

Introducere. - Unirea Românilor transilvăneni cu Biserica Romei este considerată ca o „epocă nouă” în istoria Bisericii și a poporului român. Acest fapt istoric a însemnat „cel mai de seamă bine cultural din trecutul nostru”^[53], prin care s-a făcut „minunea resurecțiunii poporului român”^[54]. Chiar și istoricii ortodocși, care adeseori consideră Unirea cu Roma ca un asalt al catolicismului contra ortodoxiei, sunt siliți să recunoască valoarea istorică a orientării culturale și religioase a poporului român spre Roma^[55].

Protagonistii acestui fapt epocal din istoria Românilor au fost Arhierii Teofil și Atanasie, precum și înțelegera largă a catolicilor, reprezentați de misionarii Societății lui Isus din Transilvania și de Cardinalul Kollonich.

Atacurile calvinilor împotriva religiei naționale a românilor și opresiunile politico-sociale la care era supus poporul român în Transilvania în preajma Unirii au făcut ca toate speranțele românilor să se îndrepte către Roma, mai ales că împăratul de la Viena asigura, prin făgăduințele sale, mântuirea credinței și a neamului.

Precursori. - Încă din 1677, în părțile Sătmăruului, *Teofan Mavrocordat*, un călugăr grec devenit catolic, a început opera unirii. Dar fiindcă nu știa nici un cuvânt din limba enoriașilor săi, Cardinalul Kollonich i-a dat „o sută de ungari ca să se întorcă la Roma de unde a venit”^[56].

Opera lui a fost continuată de *Iosif de Camillis*, născut în insula Chios, dintr-o familie greco-italiană. După ce a sfârșit studiile în Colegiul grec din Roma, a fost trimis ca misionar în Albania, apoi ca Procurator General al Ordinului Sf. Vasile cel Mare^[57]. De Camillis a fost numit episcop în nordul Transilvaniei și se intitula "Vicarul apostolic al credincioșilor de rit grec din toată Ungaria și Consilier al Împăratului"^[58]. El își avea reședința la Munkács și a fost unul din primii episcopi uniți din Austro-Ungaria, care, după cum scria Card. Kollonich Congregației de *Propaganda Fide*, a lucrat mult și bine în via Domnului^[59]. În munca sa apostolică, De Camillis s-a bucurat de protecția lui Ștefan Apor și a fost ajutat de călugărul Isaia de la Muntele Atos. În traseul său misionar, De Camillis se pare că a pus pentru întâia dată problema unirii Românilor cu Biserica Romei, fiindcă în sinodul pe care l-a ținut în 3 Mai 1690 la Satu-Mare a hotărât ca toți acei care de "bună voie au făcut jurământ de unire cu Sf. Biserică Romană să țină acest jurământ căci astfel vor fi pedepsiți ca sperjuri"^[60].

Pe când în nordul Ardealului se făceau aceste încercări de unire cu Roma, în Banat, *Gheorghe Buitul* publică în 1696 o nouă ediție a catehismului catolic^[61].

Încercările de unire din Maramureș au întâmpinat mari dificultăți din partea boierului Iosif Stoica. Acesta și-a luat titlul de "Administrator al Bisericii române din Transilvania" și umbla din sat în sat, predicând contra catolicismului. Poate din cauza acestui vlădică, încercările de unire cu Roma n-au avut un rezultat definitiv. Opera unirii avea să fie începută pe baze mai largi de *Episcopul Teofil* de la Alba Iulia.

Primul realizator al Unirii. - Terenul pentru înfăptuirea unirii era pregătit de misionarii iezuiți. Cei care s-au străduit mai mult pentru apropierea românilor de Roma au fost: *Carol Neurauter*, *Cristofor Gebhard*, *Francisc Bellusi* și mai ales *Pavel Ladislau Bárány*. Acești apostoli ai ideii catolice au știut convinge pe conducătorii Bisericii române că numai prin unirea cu Biserica Romei se poate mântui credința cea adevărată de pericolul calvinizării. Chiar și ierarhii ortodocși simțeau primejdia calvinismului și, unii dintre ei, își dădeau seama că numai unirea cu Roma ar fi unica ușă de scăpare. Așa, bunăoară, vlădica ortodox de Alba-Iulia, consacrand arhieru în 1651 pe Partenie, episcopul de Munkács, nu s-a supărat când acesta i-a destăinuit că el este unit cu Biserica Romană, ci i-a răspuns oftând: "o, de mi-ar fi îngăduit și mie a mărturisi această unire"^[62].

În negocierile unirii, de fapt rolul cel mai important l-a avut P. Bárány care, prin munca sa dezinteresată, a reușit să fie apreciat de toți^[63]. Când a observat că episcopul și clerul român ar fi dispuși să primească unirea cu Roma, Bárány s-a îmbiat să facă pe mijlocitorul între români și autoritățile catolice^[64]. După ce și-a consultat toți sfetnicii, episcopul Teofil de la Alba Iulia a hotărât să convoace un sinod general în care să se discute condițiile în care avea să se facă unirea cu Roma.

Sinodul de sub Teofil din 1697

Episcopul Teofil și primul act al unirii. - Pe când se agita problema unirii românilor cu Biserica Romei, în fruntea Bisericii române era Episcopul Teofil. El se chema, înainte de călugărie, Toma Seremi, și era nobil din Teiuș. În 1692 a primit scaunul episcopesc de la Alba Iulia, fiind întărit de stăpânirea calvină cu obișnuitele condiții^[65], prin care, după cum am văzut, Biserica română era subjugată calvinismului. La înscăunare, Teofil a acceptat condițiile calvinilor, deși își dădea seama că, prin ele, Biserica română era sortită pieirii. Din acest motiv și-a îndreptat privirea spre Roma. Desigur, înainte de a începe discuțiile asupra unirii cu Biserica Catolică, Teofil a fost informat de către Bárány despre cele prescise în *Instrucțiunea Congregației de Propaganda Fide* din 1669, cu privire la modul de trecere de la ortodoxie la catolicism. În acea Instrucțiune se spunea că cine vrea să intre în sânul Bisericii catolice, va trebui să îmbrățișeze toate dogmele pe care le crede ea. De aceea, ortodocșii, înainte de unire, vor căuta să se unească prin credință și prin dragoste cu Isus Hristos, iar tradițiile de ordin juridic și ritual ale orientalilor vor rămâne neschimbate, fiind îndreptate numai greșelile de ordin doctrinar^[66]. Aceste greșeli, după decretul Conciliului Florentin (sesiunea a 25-a), se reduc la patru, adică la negarea primatului papal, la negarea existenței purgatorului, a validității Sf. Cuminecături și cu pâine nedospită și la negarea purcederii Spiritului Sfânt și de la Fiul. Teofil, arătându-se mulțumit de condițiile pe care le cereau catolicii, a convocat în luna februarie 1697, un sinod general la Alba Iulia.

La sinod au luat parte aproape toți protopopii de sub ascultarea sa. Ei au discutat timp de două zile problema unirii. În prima zi, Episcopul Teofil a vorbit despre opresiunile pe care românii le-au suferit din partea calvinilor, arătând cum este amenințată însăși existența Bisericii, și cum unirea cu Roma se prezintă ca unică scăpare. În ziua a doua, ajungând la bună înțelegere toți membrii sinodului, după ce au discutat amănunțit toate propunerile și condițiile catolicilor, au hotărât să facă unirea. Sinodul s-a încheiat cu o mărturisire de credință prin care reprezentanții Bisericii române promit că acceptă cele patru puncte dogmatice prin care până atunci se deosebeau de Biserica Romei. La sfârșitul sinodului din 1697, după părerea lui Șincai, toți au primit unirea prin această "mărturisire de credință: Noi Teofil din mila lui Dumnezeu episcopul bisericii românești din Ardeal... și tot clerul acelei biserici, lăsăm pomenire cu scrisoarea aceasta tuturor căroră se cuvine, cum că în trecuta lună a lui Februarie, când am avut sărbător mare în Bălgrad, cu o inimă am așezat să ne întoarcem la sânul S. Maice Bisericii romano-catolice, și iarăși să ne unim cu dânsa, toate acelea primindu-le, mărturisindu-le și crezându-le câte le

primește, mărturisește și crede dânsa, și mai întâiu mărturisim cele patru puncte în care până acum ne deosebeam:

1. Recunoaștem că patriarhul Romei este cap văzut a toată Biserica lui Hristos care este lătită peste toată lumea.

2. Mărturisim că, în afară de ceriu, scaunul celor fericiți, și afară de iad, temnița celor osândiți, al treilea loc este, în care sufletele cele ce încă nu sunt curățite, se țin și se curățesc.

3. Nu ne îndoim, cum că pâinea azimă este suficientă materie a cinei Domnului și a jertfei Sf. Liturghii.

4. Credem că Duhul Sfânt, carele este a treia persoană din Sfânta Treime, de la Tatăl și de la Fiul porcede, și primim și mărturisim și credem toate celelalte, care și Biserica romano-catolică le primește, le mărturisește și le crede”^[67].

Membrii sinodului au cerut apoi ca preoții și călugării români să fie părtași privilegiilor de care se bucurau preoții celorlalte religii, ca în fiecare sat să existe și o casă parohială și ca “toată cârma și rânduiala preoților să fie pe lângă episcop și nici decum pe lângă mireni”. Cu alte cuvinte, clerul român se va bucura de acum înainte de aceleași drepturi ca și clerul catolic; românii vor fi considerați egali cu ceilalți cetățeni, iar fiii lor vor putea fi primiți în școlile de stat și din străinătate^[68].

Actele sinodului au fost semnate în 21 martie 1697, iar în 10 iunie din același an, doisprezece protopopi, care n-au luat parte la sinodul din februarie, au trimis Card. Kollonich o scrisoare prin care-l roagă să-i primească și pe ei în sânul Bisericii catolice.

Deoarece actele sinodului ținut în februarie au fost semnate numai în martie, unii istorici au pus la îndoială existența sinodului din 1697. Însă, fiindcă nici un istoric serios nu mai are azi astfel de îndoieli, ne mărginim a spune că actele sinodului au fost publicate în fotocopii, în colecția de documente făcută de marele istoric Nilles^[69].

Cele hotărâte în sinodul de la Alba Iulia au fost aduse la cunoștința Cardinalului Kollonich, care avea delegație specială din partea Romei ca să trateze personal toate chestiunile ce privesc unirea “grecilor din Ungaria” cu Biserica Catolică și avea însărcinarea din partea Împăratului din Viena ca “să examineze și să definească”, toate controversile de ordin religios din Imperiul Austro-ungar. El era, prin urmare, cel mai indicat ca să ceară aprobarea Romei asupra Unirii Românilor.

Mitropolitul Teodosie, dușman al unirii. - Încă înainte de a ajunge la Roma vestea sinodului de la Alba Iulia, ea a ajuns la București, unde Mitropolitul Teodosie nu știa cum să zădărnicească opera unirii care, după părerea lui, era izvorâtă din setea după bani a episcopului Teofil, pe care-l numește “om dușman al adevărului și profitor de bani”. Pe când Teodosie se străduia să înlocuiască pe episcopul de la Alba Iulia cu un alt vlădică, Teofil moare pe neașteptate în 1697, probabil otrăvit de către dușmanii săi calvini din Ardeal.

Ideea unirii cu Roma desigur n-a murit deodată cu Teofil, ci s-a înrădăcinat tot mai mult în sufletul urmașilor săi, care au putut-o vedea înfăptuită. Cu tot răul ce s-a spus contra Episcopului Teofil, tot lui îi revine meritul de a fi pus piatra de temelie a unirii cu Roma, care urma să fie înfăptuită de urmașul său, Atanasie.

Înfăptuirea unirii Românilor cu Biserica Romei sub Episcopul Atanasie (1697-1713)

Episcopul Atanasie. - Episcopului Teofil i-a urmat în scaunul vlădicesc din Alba Iulia fiul popii din Bobâlna, care se chema *Popa Anghel*, nobil din Ciugud. Urmând moda timpului, Anghel făcuse studiile în institutele calvinești din Aiud și Alba Iulia. Când, în 1697, scaunul episcopesc al Bisericii române din Ardeal a rămas vacant, el era încă tânăr și cu o formație intelectuală, și mai ales teologică, destul de sumară. Însă calvinii care, în acea vreme, aveau în mână conducerea Bisericii române, n-au aflat pe nimeni pe care să poată conta așa de mult ca pe Popa Anghel care ieșea atunci de pe băncile școlilor lor. De fapt, făcându-se alegerea de episcop după legea din 1576, Popa Anghel este ales “vlădică al Valahilor”, în locul răposatului Teofil. Tânărul învățăcel al calvinilor se călugărește îndată, luându-și numele de Atanasie.

Limba română nu poate fi întrebuințată în Biserică. - Respectând o veche tradiție, Atanasie pleacă la București, unde petrece șapte luni, pentru a primi toate îndrumările necesare spre a îndeplini greaua misiune pe care avea s-o săvârșească în Transilvania. Teodosie, mitropolitul Bucureștilor, împreună cu Dosofteiu, Patriarhul Ierusalimului, au dat lui Atanasie și o instrucțiune din care se oglindește bine spiritul Bisericii ortodoxe din acea vreme.

Noului ales în fruntea Bisericii din Transilvania i se recomandă să păstreze: “câte tocmeale ce are Scaunul Ungrovlahii, neschimbate” adică toate “canoanele și hotărârile sfintelor Săboare și ale Sfinților Părinți”; să păstreze tainele și slujbele după obiceiul vechi, adică în propriii termeni ai instrucțiunii: “poruncim Arhieriei Tale să păzești dogmele, tainele și năravurile Bisericii Răsăritului, neclintite; iar slujba Bisericii se va face numai în “slavonește, iar nu în românește sau într-alt chip”, cu toate că se îngăduie să se facă și pe limba elinească, fiindcă ea este temeiul^[70].

Însă, întors acasă, tânărul episcop și-a dat repede seama că, în fața calvinismului care amenința pe români în această regiune, nu se putea rezista cu ritualul fără de viață recomandat de Mitropolitul Teodosie. Poporul era

sedus de noii propovăduitori și erau puse în pericol tocmai dogmele despre care vorbea instrucțiunea șefilor ortodoxiei.

Pentru salvarea românilor din Transilvania, unirea trebuie realizată. - Pentru a salva tezaurul credinței, Atanasie s-a hotărât să ducă la sfârșit opera unirii cu Roma, începută de înaintașul său Teofil. E adevărat că Atanasie era tânăr și fără experiență, însă avea bun simț și vedea că unica scăpare din pieire este orientarea spre Apusul catolic.

Despre negocierile unirii cu Roma, Atanasie a fost informat de P. Bárány care, tocmai atunci, era acuzat la Curtea Împăratului că toată chestiunea unirii românilor cu Biserica Catolică ar fi o născocire a lui. Acuzele erau aduse de Guvernatorul și de cancelarul Transilvaniei care se aflau la Viena în acel timp. Bárány a fost silit să se dezvinovățească de aceste acuze și, cu această ocazie, a cerut împăratului să dea ordin Guvernului din Transilvania să respecte drepturile ce li s-au promis românilor care se uniseră cu Biserica Romei.

În negocierile sale, P. Bárány n-a tratat în primul moment despre confirmarea Episcopului Atanasie, fiindcă, tratându-se de un om de curând convertit, trebuia să-și arate prin fapte fidelitatea față de Unire ^[71]. Această fidelitate și-a arătat-o Atanasie convocând un sinod general pentru luna octombrie 1698.

Atanasie scrisese, îndată ce a fost înscăunat, o scrisoare Împăratului în care, amintindu-i decretul dat în 14 aprilie Guvernului ardelean, îl anunță că are de gând să facă un sinod în care să declare că *liber și de bună voie face unirea cu Biserica romano-catolică*, acceptând acele patru puncte prin care se părea că înainte românii se deosebeau de această Biserică ^[72].

În sinod s-a citit dispoziția Împăratului din 14 aprilie prin care se asigura egalitatea preoților români uniți cu preoții romano-catolici. S-a tratat apoi despre păstrarea ritului oriental, despre profesiunea de credință și despre supunerea față de autoritatea supremă a Bisericii Romane.

La sfârșitul sinodului s-a redactat faimosul act al Unirii în care se spune că *“noi Vlădica, Protopopii și popii Bisericii românești dăm de știre tuturor că de bună voia noastră ne unim cu Biserica Romei cea catolicească și ne mărturisim mădulările acestei Biserici și voim să trăim cum trăiesc mădulările și popii acestei Biserici sfinte”* ^[73].

La această declarație a unirii s-au adăugat condițiile în care românii intenționau să se unească cu Biserica Catolică, și anume că nimeni să nu-i “clătească” pe uniți din obiceiurile Bisericii Răsăritului, ci *“toate ceremoniile, sărbătorile, posturile cum până acum așa și de acum înainte să fim slobozi a le ține după calendarul vechiu”* ^[74]. După ce s-a hotărât ca pe vlădica Atanasie nimeni să nu-l alunge din scaunul episcopesc până la moartea “sfinției Sale”, *actul unirii a fost semnat de toți membrii sinodului și întărit cu sigiliul “mitropoliei Bălgradului”*.

Prin sinodul din 7 octombrie 1698 a fost făcută deci Unirea Bisericii Române din Transilvania cu Biserica Romei. Însă tocmai când se credea că evenimentul cel mai glorios din istoria Bisericii române avea să-și producă roadele binefăcătoare, atunci s-au început împotriva lui cele mai înverșunate atacuri.

Luptele împotriva Unirii

Nobilii calvini împotriva unirii. - Prin unirea cu Roma, românii transilvăneni câștigau anumite drepturi și sprijinul catolicismului pentru a putea rezista la atacurile calvinilor. Acest lucru desigur nu convenea nobililor calvini care-și vedeau zădărnicit planul de a contopi pe români în masa ungurească, răpindu-le mai întâi credința. E natural deci ca nobilii calvini să fi fost primii dușmani ai Unirii. În lupta lor anticatolică, ei s-au știut folosi de toate intrigile arhierilor greci și slavi care nu voiau ca Biserica din Transilvania să scape de sub influența lor. Pentru a opri progresul Unirii, magnații unguri calvini au făcut plângeri la Viena, acuzând pe români de nesinceritate față de Împărat și afirmând că toată unirea este numai o născocire a unui iezuit exaltat.

În timp ce făceau aceste acuze la Viena, nobilii maghiari, acasă, au început opresiuni și prigoane de nedescris împotriva uniților. Episcopul Atanasie, scriind despre aceste necazuri Cardinalului Kollonich (26 octombrie 1700), spunea că “ar fi lung de povestit toate împotrivirile și încercările la care a fost supusă Biserica noastră din timpul de când ne-am declarat uniți cu Biserica Romano-catolică”. Preoții, continuă scrisoarea, au fost alungați unii din parohii, alții au fost bătuți, alții închiși, iar altora li s-au luat animalele, ajungându-se până acolo că Bisericele și altarele noastre au fost dărâmate, ceea ce nu s-a întâmplat niciodată înainte de unire ^[75].

Preotul român Țirca în slujba calvinilor. - În slujba calvinilor unguri s-a pus popa Ioan Țirca, despre care Episcopul Atanasie scria că “a furat ceva cărți de la Biserica din Alba Iulia”. Falsificând sigilii și scrisori, Popa Țirca s-a dus în “Vlahia” ca să ceară pentru sine episcopia ^[76]. Țirca a fost chemat apoi în fața sinodului ca să dea seama de faptele sale. De aceea, guvernul din Transilvania, care era compus din calvini, a trimis contelui Rabutin, șeful oștirii împărătești, o scrisoare în care lua apărarea lui Țirca și amenința că se va “naște ceva tragedie dureroasă” dacă nu va fi eliberat de îndată protejatul lor ^[77].

Acțiunea disgregatoare a popii Țirca n-a avut un efect prea mare, însă vestea unirii ajunse în Țara Românească, unde s-a început o luptă sistematică împotriva lui Atanasie și a uniților.

La început, românii ardeleni au aderat aproape toți la unire, fiindcă , în acel timp, spunea Bunea, “a nu adera la mișcarea pornită pentru unire se considera vătămare făcută sentimentului comun românesc, iar ademenirile din afară, contrare unirii, erau luate în răs”^[78].

Ortodocșii din Muntenia împotriva Unirii. - Ortodocșii din Țara românească au început acțiunea antiunionistă prin negustorii din părțile Brașovului și din Țara Bârsei, pe care-i aveau în mână prin legăturile lor comerciale. Brașovenii aveau “hrana în Țara Românească” iar în Transilvania “numai dăjdile le plăteau”^[79]. Biserica din Brașov avea în Muntenia și moșii, pe care desigur nu le mai putea ține din momentul în care nu mai stătea bine cu “Măria Sa Vodă”; iar Vodă nu vedea cu ochi buni încercările de unire ale brașovenilor; de aceea a pus pe Mitropolitul Teodosie din București să trimită clerului din Brașov “cartea cu mare și înfricoșată afurisenie” pentru că au primit unirea cu Biserica Romei. Brașovenii au răspuns îndată că preoții afurisiți “n-au fost amestecați în unire”, deși în realitate ei mențineau legături de prietenie cu Atanasie care, prin scrisoarea din 10 noiembrie 1700, îi dojenește că s-au lepădat de unire; brașovenii primesc după o lună pe protopopul Vasile Grid, trimis de Episcopul din Alba Iulia. Ei, ca buni negustori ce erau, făceau deci târguieii când cu uniții din Transilvania, când cu ortodocșii din București.

Alți fruntași transilvăneni împotriva Unirii. - Mișcarea Unirii cu Roma a avut de suferit și în Țara Făgărașului, fiindcă și românii de aici aveau anumite datorii față de Domnul Țării Românești. Abia în 1697 fusese terminată Biserica din Făgăraș, zidită cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu, și tot atunci preoții făgărășeni au fost înzestrați cu o plată anuală din veniturile vămii de la Rucăr. Când s-a înnoit această donație, s-a spus că va fi numai până când “vor ținea legea pravoslavnică”^[80]. În fruntea răsculaților contra Unirii era șeful “meșterilor” care avea privilegiul de la Rakoczy și era mai obișnuit cu influența calvină decât cu cea catolică. În Țara Oltului, boierii erau aproape toți calvini sau prieteni ai calvinilor, de aceea au început și ei lupta împotriva Unirii. În părțile Hațegului și ale Hunedoarei se simțea încă înrâurirea operei de calvinizare a protopopului “Ianoșa”. Unirea mai întâmpină și opoziția negustorilor din “compania Grecilor” care, în Alba Iulia chiar, nu voiau să mai meargă la Biserica “metropolitană”, ci au pus să li se facă slujbă în Biserica cea mică din oraș^[81].

Din cauza acestor lupte, Episcopul Atanasie a fost silit să convoace un nou sinod general în care să lămurească chestiunea Unirii cu Roma.

Sinodul de la 1700

În timp ce dușmanii Unirii urzeau intrigi pentru a o desființa, Împăratul dă în 16 februarie 1699, prima Diplomă Leopoldină în care, enumerând punctele dogmatice acceptate de români în sinodul din 1698, spunea că Biserica Unită are aceleași drepturi ca și cea catolică de ritul latin.

La rândul său, Guvernul de la Cluj dă și el, în 26 septembrie 1699, un decret care cuprindea *șapte reguli*, în virtutea cărora episcopul unit nu avea voie să silească pe nimeni a trece la Unire și trebuia să lase numai câte un preot într-un sat sau cel mult doi în cele mai mari, iar românilor să le permită a-și alege religia care le va plăcea^[82].

Văzându-se atacat atât de ortodocșii din țară și de peste hotare, cât și de Guvernul țării, Atanasie convoacă un sinod general al întregii Biserici românești din Transilvania. Pe timpul când făcea această convocare, Atanasie nu era socotit de nimeni ca “episcop unit” fiindcă stăpânirea nu ratificase încă cele hotărâte de el și de protopopii lui în sinodul precedent. De aceea a fost necesar alt sinod, care să poată fi considerat de toți sinodul înfăptuirii Unirii.

Pe data de 4 septembrie au fost chemați deci la mare săbor aproape toți protopopii din Transilvania, care aveau ordin să vină la “Mănăstirea Sf. Treimi din Alba Iulia” cu cât mai mulți preoți din districtul lor și cu câte “trei delegați mireni din fiecare sat”. Sinodul a luat astfel caracterul unei mărețe adunări populare la care au participat peste “două mii de oameni care au îmbrățișat Unirea”^[83].

Actul Unirii, pârgăia redeșteptării naționale. - În sinod s-au discutat din nou problemele privitoare la Unire. Au fost citite rezoluțiile luate în sinoadele precedente și, la sfârșitul sinodului, s-a redactat faimosul act al Unirii. În el, Atanasie, împreună cu 54 de protopopi^[84], aduce la cunoștință celor în drept că majoritatea românilor ardeleni sunt gata de a primi să mărturisească de bunăvoie credința Bisericii catolice.

Textul actului Unirii, așa cum l-a publicat Șincai, este următorul:

“Noi cei mai jos iscăliți, episcopul, protopopul și tot clerul bisericii românești din Ardeal, facem înștiințare tuturor cărora se cuvine, iar mai vârtos cinstitelor staturi ale țării Ardealului, cum că noi socotind nestatornicia vieții omenești și nemurirea sufletului, de carele mai mare grijă trebuie să avem, slobozi de bună voie și porniți de Duhul Sfânt ne-am unit cu Biserica romano-catolică, și prin rândul acestora ne mărturisim a fi mădulările ei, toate primindu-le și crezându-le câte le primește, le mărturisește și le crede dânsa și mai ales cele patru puncturi, în carele ne vedeam până acum a fi osebiți, și care în pre milostivul decret și diplomatul înălțatului împărat și al eminentissimului arhiepiscop ni se dau înainte. Drept aceea tocmai cu cele crădințe și privilegiuri vrem să ne folosim și noi de aici înainte după mai sus zisul decretul preînălțatului împărat și al eminentissimului arhiepiscop,

ca niște mădulări ale bisericii romano-catolice cu care se folosesc bine-credincioșii cei de legea latinească după SS. Canoane și după privilegiurile de fericirii răposați craii Ungariei lor date. Întru a cărui mare credință și tărie acest manifest al nostru îl întărim cu pecețile și a mănăstirii noastre din Bălgrad și cu ale noastre “^[85]”.

Acest text este reprodus de Șincai după o copie care se păstra pe timpul lui în arhiva mitropoliei de la Blaj și purta data de 12 decembrie 1700, iar iscăliturile lui Atanasie și ale protopopilor lipseau, ceea ce l-a silit să le ia dintr-un “protocol al Episcopului Atanasie din 1700”. Evident, data de 12 decembrie este greșită, fiindcă nu se explică de ce actele sinodului, care sigur a avut loc în septembrie, să fie semnate numai în decembrie. De altfel, călugărul iezuit Nilles reproduce același act cu data de 5 septembrie 1700 ^[86]. Data de 5 septembrie pare mult mai exactă nu numai pentru că sinodul s-a ținut în septembrie, ci și pentru că Nilles a avut posibilitatea de a consulta textul original al documentului.

Poate din cauza discuțiilor care s-au ivit în jurul datei ce o purta actul Unirii, unii istoriografi au tăgăduit autenticitatea acestui manifest, însă după studiul făcut de Augustin Bunea asupra chestiunii, nimeni nu mai pune la îndoială existența lui ^[87].

După redactarea actului Unirii, membrii sinodului din 1700 au pus problema reorganizării disciplinei bisericești, de aceea au stabilit, în 28 de canoane, care trebuie să fie purtarea preoților și cum trebuie să-și îndeplinească datoriile pastorale. Autoritățile catolice însă nici după acest sinod n-au confirmat încă pe Atanasie ca Episcop, fiindcă așteptau ca Unirea să se consolideze mai bine.

Acuzele împotriva lui Atanasie

Înainte de a fi confirmat în slujba de păstor al Bisericii Unite, Atanasie a trebuit deci să îndure un lung examen. Din acest motiv, autoritățile civile și bisericești au căutat să adune cât mai multe informații asupra tânărului vlădică.

Dușmanii lui Atanasie s-au îngrijit să aducă fel de fel de acuze la adresa lui. Unii preoți, contrari Episcopului, au trimis la Viena o scrisoare în care se înșirau nu mai puțin de douăzeci și două de păcate care trebuiau pedepsite. Se spunea, în acea scrisoare, că vlădica a făcut “crișmă din mănăstire”, că lasă femeile să joace la el în casă, că umblă la vânătoare, că este zgârcit, că ar ținea legături cu “domnii Valahiei” și, mai ales, era acuzat că nu este sincer în acceptarea Unirii cu Roma ^[88].

La toate aceste acuze se mai adăogau și uneltirile lui Gabriel Nagyszegy, un nobil român maghiarizat și calvinizat care, prin influența pe care o avea în sfatul țării, căuta pe toate căile să împiedice Unirea românilor cu Biserica Romei.

Autoritățile catolice nu grăbesc confirmarea lui Atanasie. - Un alt motiv pentru care autoritățile catolice nu se prea grăbeau să întărească pe Atanasie ca Episcop greco-catolic era probabil și faptul că nu avea pregătirea teologică și culturală care se cerea unui episcop. S-a ajuns atunci la concluzia să i se dea un sfătuitor în materie de dogmă și morală; acesta avea să fie “teologul mitropolitului”.

Cardinalul Kollonich ceruse informații și de la superiorul iezuiților din Transilvania despre felul cum să procedeze cu Atanasie. Superior al iezuiților era atunci Gavril Kapi; acesta scrisese Cardinalului că nu trebuie să se îndoiască de hirotonirea lui Atanasie, ca preot și episcop, după cum l-au sfătuit unii care nu cunoșteau obiceiurile Valahilor. În ce privește chestiunea Unirii, Kapi spune că ar fi de părere ca episcopul să depună numai profesiunea de credință și să facă promisiunea că va recunoaște autoritatea supremă a Papii de la Roma. Cu timpul se vor îndrepta multe greșeli, de aceea chiar și teologul nu ar fi nici necesar, nici potrivit. Ar fi nepotrivit, fiindcă în fața poporului s-ar părea că sunt doi episcopi; nu este necesar, pentru că Episcopul ar putea fi sfătuit și pe cale privată de cineva care este competent. Cred, scrie superiorul iezuiților, că este mai bine să fie o sută de români cu adevărat uniți, decât zece mii uniți cu nesinceritate. Episcopul Atanasie, după părerea lui Kapi, trebuie să fie înscăunat ca Episcop unit, fiindcă dacă românii vor fi nemulțumiți pentru defectele ce le are, îl vor schimba dacă cred de bine ^[89].

În același timp, Bárány, care cunoștea de aproape viața lui Atanasie, scria că nu se poate dubita de sinceritatea lui în ce privește Unirea, de aceea e destul dacă face obișnuita profesiune de credință, fără a se mai supune unei dezvinovățiri juridice ^[90].

Episcopul Atanasie la Viena. - Înainte de a fi hotărât catolicii înscăunarea oficială, episcopul românilor, Atanasie, s-a grăbit să meargă la Viena, așa precum se decisese la sinod. În 5 februarie 1701, vlădica Atanasie plecă la Curtea Împăratului, în sunetele clopotelor de la Alba Iulia. Era însoțit de Vicarul său Meletie, de iezuitul Neurauter și de nobilul român Ștefan Raț. Douăzeci de protopopi și vreo cincizeci de preoți s-au adunat la reședința lui pentru a-i dori călătorie bună și o și mai bună reușită în realizarea Unirii.

De fapt, Atanasie mergea la Viena ca să-și lămurească situația, adică să se dezvinovățească dacă va fi nevoie de acuze aduse contra lui, pentru a stabili, împreună cu Împăratul, condițiile Unirii și a căuta un remediu pentru a putea trece peste toate piedicile pe care dușmanii lui le puneau acestei mărețe opere.

Mărturisirea de credință a Episcopului Atanasie. - La Viena, Episcopul român a ținut o "conferință" la care a luat parte Cardinalul Kollonich, contele Samuil Kalnoky și Ioan Fiat, precum și iezuitul Gavril Hevenes. În fața acestor reprezentanți ai puterii bisericești și civile, Atanasie a expus toate cerințele pe care le avea.

El cerea mai întâi să fie primit împreună cu clerul său în sânul Bisericii catolice; să fie întărit în slujba episcopescă și să se acorde preoților uniți privilegiile și drepturile ce le-au fost făgăduite. La sfârșitul conferinței, Atanasie a primit asigurarea că toate cerințele sale vor fi îndeplinite.

După câteva zile, Vlădica român este chemat la reședința Cardinalului pentru a fi examinat asupra tuturor chestiunilor privitoare la Unirea cu Roma și pentru a pune jurământul de credință față de Biserica Catolică. Atanasie s-a obligat prin aceasta să mărturisească în public, el și tot clerul său, toate adevărurile de credință care sunt cuprinse în canoanele Conciliului Tridentin. S-a legat apoi cu jurământ că va fi fiu ascultător al Bisericii Catolice și că va șterge din pomelnicele slujbelor numele patriarhilor dizidenți. A promis apoi că va învăța poporul învățăturile cuprinse în catechismul catolic și nu va mai ține nici un fel de "corespondență și comunicație cu schismaticii și ereticii, nici chiar cu Principele Valahiei... și nu va mai recunoaște pe Arhiepiscopul Bucureștilor de mitropolit al său". S-a angajat, de asemenea, ca de la preoți să nu pretindă mai mult decât un florin unguresc pe an, să deschidă o școală româno-latină, să administreze Sf. Taine după ritul oriental și, mai ales, și-a propus ca, prin exemplul său, să fie model pentru preoții pe care îi are sub păstorire. Aceste declarații le-a făcut Episcopul Atanasie în 7 aprilie 1701, când, pentru prima oră, el semnează "Episcopul Bisericii unite a Valahilor"^[91].

A doua Diplomă Leopoldină. - Autoritățile catolice au trimis la Roma spre aprobare actul Unirii românilor cu Biserica Catolică, iar Împăratul s-a grăbit să dea ordin Guvernului din Transilvania să trateze pe Atanasie și pe preoții uniți ca și pe ceilalți preoți catolici. Pe lângă aceasta a mai dat o diplomă, care ar fi a doua Diplomă Leopoldină, în care, considerându-se continuatorul Împăraților Apostolici, spune că el are la inimă lățirea împărăției lui Hristos în imperiul său.

Enumerând apoi punctele dogmatice care au fost acceptate de uniții din Transilvania, Împăratul dispunea ca Episcopul și toți preoții români care au primit Unirea cu Roma să fie scutiți de "orice tribut personal" și să se bucure de toate celelalte prerogative nobiliare^[92]. Se mai prescrie în această diplomă că Episcopul român să primească un "teolog" din partea Arhiepiscopului de Strigoniu.

Orice s-ar spune despre existența sau neexistența acestei diplome împărătești, e sigur că nu toate cele prescise în ea au fost duse la îndeplinire.

Un teolog iezuit, sfătuitor al Episcopului. - În ce privește chestiunea "teologului", Cardinalul Kollonich n-a ținut socoteală de părerea iezuitului Kapi, ci a trimis o instrucție pe patrusprezece puncte despre felul cum trebuie să se comporte teologul iezuit cu Episcopul român. I se recomanda să lumineze pe preoții români ca să primească Unirea, să câștige simpatia Episcopului și a clerului și i se cerea mai ales să vadă ca Atanasie să îndeplinească toate făgăduințele făcute la Viena. Teologul avea rolul să sfătuiască pe Episcop în toate chestiunile, ajutându-l mai ales în vizitele canonice și în organizarea învățământului pentru tineret^[93].

Înscăunarea solemnă a Episcopului Atanasie. - La începutul lunii mai, Atanasie s-a întors din Viena cu promisiunile Împăratului, cu asigurarea de bunăvoință Nunțului de la Roma și cu sprijinul moral al cardinalului Kollonich. La întoarcere a fost întâmpinat cu mare bucurie de toți românii, care așteptau acum să-și mărturisească adeziunea la Biserica Romei într-o mare adunare publică. Această mărturisire de credință s-a făcut cu ocazia instalării Episcopului Atanasie.

Înscăunarea solemnă a Episcopului român s-a făcut la Alba Iulia în 25 iunie 1701. În ziua aceea s-au adunat, la reședința lui Atanasie, români din tot cuprinsul Transilvaniei. De acasă până la biserică, vlădica a fost dus cu o mare procesiune, la care asista toată nobilimea din Alba Iulia. La biserică s-a citit decretul prin care Atanasie era confirmat în slujba de Episcop al tuturor românilor. După ce s-au citit și s-au lămurit poporului toate celelalte chestiuni cu privire la Unire, Atanasie a cântat "Doxologia" și a dat mulțimii binecuvântarea arhierescă.

În mijlocul entuziasmului românilor s-a ridicat strigătul de protest al unui popă și doi "greci" care, stând la ușa bisericii, strigau în gura mare că nu pot suferi ca biserica zidită de Mihai Viteazul să fie luată de "papistași"^[94].

Noi lupte împotriva Unirii

Intriga românului calvinizat Nagyszegy. - Strigătul acestor nemulțumiți a fost ca un preludiv al luptelor ce aveau să se dezlănțuie împotriva Unirii, îndată după ce a fost realizată.

Intrigantul Nagyszegy a scris Împăratului că Episcopului Atanasie îi pare rău că "a adăugat încă patru puncte" la credința sa. Iar adresându-se Cardinalului Kollonich spunea, ca nu cumva să creadă Sfinția Sa Cardinalul că ar exista vreun "popă român" care să se fi unit cu Biserica Romei din iubire față de catolicism^[95].

Auzindu-se la Viena despre nemulțumirile românilor, Împăratul a dat un decret în care asigura tuturor supușilor săi dreptul de a-și alege religia pe care o voiesc, iar pe români să nu-i tulbure nimeni în "religia modernă" care și-au ales-o^[96].

Afurisenia Patriarhilor ortodocși. - La comploturile făcute de Nagyszegy împotriva Unirii se mai adăugau și afuriseniile trimise de Patriarhii ortodocși lui Atanasie. Dosofteiu, Patriarhul Ierusalimului, a protestat la Viena că românii au luat religia Papii și a intervenit pe lângă Patriarhul din Constantinopol să ia măsuri împotriva Episcopului din Alba Iulia.

La porunca Patriarhului Calinic din Bizanț, Teodosie, Mitropolitul Bucureștilor, scrie, în 3 mai 1702, lui Atanasie îndemnându-l să nu ia obiceiurile catolicilor, ci să se facă din nou călugăr.

Tot cam atunci îi sosește lui Atanasie și scrisoarea de afurisenie a lui Calinic. În această scrisoare, Episcopul unit este numit "Satanasie", căci era trădător ca Iuda și lup răpitor ce trebuie "excomunicat și destituit din demnitatea episcopescă"^[97].

Cardinalul Kollonich răspunde cu o scrisoare de muștrare mitropolitului Teodosie, ca să nu-și aroge dreptul de jurisdicție împotriva românilor din Transilvania și să lase în pace pe iubitul său fiu Atanasie^[98].

Un nou sinod al românilor uniți și problema școlară. - Episcopul unit, drept răspuns la intervențiile vlădicilor ortodocși, convoacă un sinod general pe ziua de 8 iunie 1702. În acest sinod s-a pus problema școlii, care avea să se deschidă în casa Episcopului, și s-a hotărât ca *în fiecare an să plece în străinătate pentru studii cinci dintre cei mai buni tineri români*. S-a discutat și modalitatea înființării unei *tipografii în care să se tipărească cărțile liturgice și catechismul catolic*.

Afuriseniile patriarhului grec au produs "numai răs și indignare" între membrii sinodului^[99].

În 1703 s-a convocat un alt sinod, în care s-au discutat mai deaproape chestiunea tineretului român ce trebuia trimis în străinătate și câteva puncte privitoare la disciplina clerului^[100].

De acum înainte, porțile școlilor din Apus erau deschise și pentru fiii neamului românesc, de la care a răsărit lumina culturii române^[101].

Patriarhul Calinic și domnitorul Valahiei se adresează Împăratului. - Patriarhul Calinic, văzând că afuriseniile nu schimbă părerile lui Atanasie, scrie, împreună cu Domnul Țării Românești, Împăratului din Viena. Principele Valahiei îl roagă pe Împărat să nu silească pe românii din Transilvania să treacă la catolicism, iar Patriarhul Constantinopolului îl sfătuia să alunge pe Atanasie din scaunul episcopesc și să încredințeze slujba episcopescă unui vlădică pravoslavnic.

La aceste scrisori, Împăratul răspunde că nu e cazul să se ocupe de libertatea românilor nici Domnul Țării Românești, nici Patriarhul Grecilor, fiindcă în Imperiul său fiecare e liber să-și practice crezul religios cum îi place. Lui Calinic îi mai spune că un Împărat catolic nu are dreptul să întărească un Episcop schismatic, și că, de altfel, puterea de a confirma pe vlădicii ortodocși o au Principii Transilvaniei și nu el^[102].

Răscoala lui Rakoczy și Unirea. - Cu toate meritele vădite ale Unirii, dușmanii ei, care în acel timp erau și dușmanii românilor, nu s-au potolit. Ei au profitat de răscoala lui Rakoczy care, în numele "naționalității ungurești și a separatismului ardelenesc", a deschis lupta împotriva Austriei.

Rakoczy aflase printre români luptători viteji și, la vestea răscoalei lui, Popa Ioan Țirca aleargă din Moldova ca să-i dea ajutor. Țirca, deși era calvin, se dădea acum drept ortodox și pretindea să fie numit episcop al Bălgradului^[103]. Dar victoria lui Rakoczy a fost de scurtă durată, și deodată cu el a căzut și Ioan Țirca; acesta, în scurta vreme cât își spunea Vlădică al Bălgradului, reușise cu ajutorul armatei și cu "bătăi", să silească pe mulți preoți să i se supună^[104].

Românii apără Unirea. - După furtuna răscoalei, Atanasie se reîntoarce din părțile Sibiului la Alba Iulia, unde convoacă sinodul din 1707, la care au luat parte peste 30 de protopopi, care au declarat că "în veci vor păstra unirea cu Roma", și că se vor supune numai Arhiepiscopului Atanasie.

În 30 mai 1708 au fost reînnoite toate privilegiile acordate de Împărat românilor uniți. Dar în anul 1711, când izbucni războiul între ruși și turci, Unirea a fost din nou pusă în primejdie. Dușmanii Unirii amenințau pe catolicii români că, dacă vor învinge rușii, uniții vor fi supuși la mari persecuții.

Unii protopopi calvinizați, urmând exemplul lui Ioan Țirca, s-au adunat în săbör la Alba Iulia și, cu ajutorul calvinilor și a câtorva pravoslavnici, au silit pe mulți protopopi să semneze o declarație de revenire la vechea "ortodoxie". Însuși Episcopul Atanasie, fiind luat prin surprindere, a cedat în fața "amenințărilor grozave" și a semnat ruperea legăturilor cu Biserica Romei.

Îndată însă Episcopul unit s-a pocăit de slăbiciunea sa și a făcut din nou, în public, "profesiune de credință în Biserica sa mitropolitană de rit grec". Exemplul lui Atanasie a fost urmat de aproape toți protopopii, iar corifeii schismei au fost alungați de la sinod^[105]. Pe lângă profesiunea de credință, Atanasie a făcut și un protest în care spunea că va respecta toate făgăduințele făcute la Viena și că punctele sinodului răzvrătiților se va strădui să le ia din mâinile schismaticilor și să le rupă^[106].

Din aceste repețite mărturisiri de credință, Unirea cu Roma începea să se întărească. Din părțile Maramureșului, șapte protopopi și aproape șapte sute de preoți au cerut să fie primiți în sânul Bisericii catolice.

După atâtea lupte, Atanasie vede în sfârșit că opera unirii prinde rădăcini și urma să aducă roadele emancipării poporului român. Însă încercatul vlădică n-a avut parte de prea multă bucurie pentru munca sa, fiindcă în 19 august 1713, Stăpânul vieții l-a chemat ca să-i dea răsplata pentru faptele sale. Pe patul de moarte, Atanasie a primit Sfintele Taine și, ca ultimă dorință, a îndemnat pe cei din jurul său să persevereze în Unirea cu

Roma. Astfel, cu îndemnul Unirii pe buze, s-a stins înfăptuitorul unirii Bisericii transilvănene cu Biserica Romei^[107].

Concluzii. - Despre activitatea lui Atanasie și mai ales despre opera Unirii s-a spus, din partea unora, și mult rău. S-a spus bunăoară că Atanasie a făcut cea mai rușinoasă faptă când a semnat actul Unirii și că unirea a sfâșiat unitatea spirituală a românilor^[108]. Alții însă, mai obiectivi, recunosc valoarea neprețuită a acestei opere prin care s-a salvat elementul românesc din Transilvania și s-au pus bazele culturii române.

Din umilința lui Atanasie, scrie Iorga, "a ieșit mântuirea noastră... Fără unirea în credință cu Roma nu erau școlile mari din străinătate pentru ucenicii români, aspri în ale învățaturii, nu era mai ales acea mare școală pentru inima poporului nostru, care a fost Roma însăși"^[109].

Dacă se va putea pune la îndoială formația intelectuală și teologică a Episcopilor Teofil și Atanasie, nimeni și niciodată nu va putea pune la îndoială foloasele pe care neamul românesc le-a scos din opera Unirii făcută de ei.

Unirea, scria Bunea, "în locul Arhierilor plecați până la dejosire, lași, până la lepădarea dogmelor creștine, obscure până la pieirea numelui lor, morți fără de a lăsa binecuvântare în calea vieții lor, datu-ne-a Arhipăstori, după inima lui Hristos, care neînfricați caută în ochii celor puternici, apără drepturile națiunii și ale Bisericii, chiar față cu cei de o credință cu ei, se scoboară din strălucirea tronului arhieresc, mor în miserie cumplită și exil amar, mai bucuru decât să-și trădeze legea și neamul, durează monumente nepieritoare de cultură și religiozitate... mor lăsând un nume, care din veac în veac se rostește de un popor întreg cu pietate și recunoștință"^[110].

Pamfil Cârnațiu

NOTE

1. N. IORGA, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Bucarest, 1940, I, p. 42.
2. C. GIURESCU, *La Transylvanie*, Bucarest, 1943, p. 21; ST. METEȘ, *La vie menée par les Roumains en Transylvanie du XVI-e au XVIII-e siècle*, în *Transylvanie*, Bucarest 1938, p. 261.
3. *Monumenta Cimitalia Regni Transylvaniae*, ed. A. SZILAGY, Budapesta, 1875, I, p. 395.
4. VEREȘ, *Fontes rerum Transylvanicarum*, Budapesta, 1913, III, p. 64.
5. După răscoala din 1514, autoritățile din Ardeal s-au îngrijit ca să fie publicată, în 1517, colecția de legi *Tripartitum*, care a fost confirmată în *Aprobatae et Compilatae Constitutiones*, publicate între 1653 și 1669 și rămase în vigoare până în 1848.
6. S. PUȘCARIU - S. DRAGOMIR, *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc*, Sibiu, 1913, p. CIV și 350.
7. GIURESCU, *Istoria Românilor*, București, 1946, II, p. 309
8. N. IORGA, *Mărunțișuri istorice culese din Ungaria*, Budapesta, 1905, p. 39.
9. N. IORGA, *Histoire des Roumains de Transylvanie...*, I, P. 331.
10. M. RUFFINI, *Istoria dei Romeni di Transilvania*, Torino, 1942, p. 109.
11. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, t. II, 1, pp. 283-284.
12. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, vol. III, 1, p. 354.
13. A. XENOPOL, *Istoria Românilor*, Colecția Șaraga, Iași, 1896, vol. VIII, p. 72.
14. C. GIURESCU - DOBRESCU, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1907, p. 74.
15. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, III, 1, p. 367.
16. N. IORGA, *Istoria Bisericii românești*, Vălenii de Munte, 1909, I, p. 181.
17. A. BUNEA, *Vechile Episcopii*, pp. 60-61.
18. C. GIURESCU o.c., p. 368.
19. A. BUNEA, o.c., pp. 24-25.
20. A. BUNEA, o.c., p. 34.
21. I. RADU, *Istoria Vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, pp. 351-367.
22. A. BUNEA, o.c., p. 54.
23. BIANU-HODOȘ, *Bibliografia românească veche*, București, 1910, p. 84.
24. A. BUNEA, o.c., pp. 59-60.
25. HURMUZACHI, *Documente*, vol. III, partea I, p. 212. BUNEA, o.c., p. 63.
26. N. POPEA, *Vechia Mitropolie ortodoxă*, Sibiu, 1870; N. DENSUȘIANU, *Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba Iulia*, Brașov, 1893; V. PĂCĂȚIAN, *Istoriografi vechi, istoriografi noi*. Studiu critic în chestia vechei mitropolii ortodoxe române.
27. A. BUNEA, o.c., p. 73 nota 2, unde se află și textul latin al decretului.
28. Cfr. BUNEA, o.c., p. 115.
29. A. BUNEA, o.c., p. 125.
30. T. CIPARIU, *Archiv pentru filologie și istorie*, Blaj, 1869, p. 575.
31. Cfr. A. GRAMA, *Instituțiile calvinești în Biserica Română*, Blaj, 1895, p. 122 și urm.; A. STINGHE, *Bis. Scheilor*, pp. 17-18.
32. A. BUNEA, o.c., p. 132.
33. Cfr. N. IORGA, *Ist. Bis.*, t. I, p. 383.
34. Cfr. T. CIPARIU, *Acte și fragmente*, pp. 264-265.

35. Cfr. ȘTEFAN METEȘ, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a Românilor din Ardeal și Ungaria până la 1700*, Arad, 1918, tip. Diecezei ort. rom., p. 319.
36. ȘT. METEȘ, o.c., p. 328.
37. Cfr. ȘT. METEȘ, o.c., p. 330.
38. J. TRAUSCH, *Schriftsteller Lexikon*, Kronstadt, 1868-1871, I, pp.103-105, unde se spune despre judele Beagner: "reformavit Ecclesiam Valahorum et praecepta catecheseos illis discenda proposuit".
39. I. BIANU-HODOȘ, o.c., fasc. I, p. 51.
40. Cfr. BIANU-HODOȘ, o.c., p. 52.
41. Cfr. A. BUNEA, o.c., 1902, p. 38.
42. Cfr. N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești*, t. I, p. 175.
43. Cfr. N. IORGA, *Histoire des Roumains de Transylvanie I*, p. 191.
44. Cfr. A. BUNEA, o.c., p. 39.
45. Cfr. N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești*, I, p. 177.
46. Cfr. ȘT. METEȘ, *La vie menée par les Roumains du XVI-e au XVIII-e siècle*, p. 286.
47. A. BUNEA, o.c., p. 56.
48. Cfr. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Oeniponte, 1885, p. 149.
49. N. NILLES, *Symbolae*, I, p. 158: "Episcopus valahicus... etiam in indictione ac directione synodi generalis Valach, in synodo evangelicae Reformatorum pastorum Hungarorum ad nutum praenominati Epp. personaliter cum certis sibi adjunctis compareat, partim ut res in synodo decisas maturae revisionis processumque ecclesiasticorum majorem notitiam addiscat."
50. Cfr. T. CIPARIU, *Acte și Fragmente*, p. 148.
51. Cfr. N. NILLES, o.c., p. 151.
52. Cfr. N. IORGA, *Sate și preoți din Ardeal*, în *Revista Română*, 1902, p. 117.
53. A. LAPEDATU, *Pater Janos*, în volumul *Un prinos lui D. A. Sturza la împlinirea celor 70 de ani*, București, 1903, p. 310.
54. SEXTIL PUȘCARIU, *Istoria literaturii române, Epoca veche*, Sibiu, 1921, I, p. 2.
55. Cfr. C. CERNĂIANU, *Biserica și Românișmul*, București, 1909, p. 115.
56. N. NILLES, o.c., v. II, p.858.
57. Cfr. N. NILLES, o.c., II, pp. 855-856.
58. N. IORGA, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, II, p. 11.
59. Cfr. N. NILLES, o.c., II, p. 725.
60. N. NILLES, o.c., II, p. 864.
61. N. IORGA, *Histoire*, II, p. 11.
62. N. NILLES, o.c., I, p. 161 unde este publicată o scrisoare trimisă Congregației de Propaganda Fide în 19 iulie 1652 de către Primatele Ungariei, în care se spune: *Parthenius, electus episcopus Munkácsiensis, in Transilvania ab episcopo Albensi schismatico graeci ritus (Simonovich) fuit in episcopum consecratus (1651). Non occultavit Parthenius, imo fassus est suo consecratori, se esse unitum Sanctae Romanae Ecclesiae catholicum sacerdotem, et velle sic permanere. Collaudavit consecrator, et dixit suspirans: Utinam et mihi liceret eandem Unionem profiteri: proinde neque coegit Parthenium ad faciendam schismaticam fidei confessionem. (B.U.B., pp. 4-5).*
63. N. NILLES, o.c., I, p. 190: "Carus omnibus, summis et infimis, etiam plerisque haereticorum, quia comis erga omnes et patiens, neque se neque su querens sed quae erant Christi".
64. Cfr. N. NILLES, o.c., I, pp. 163, 190.
65. Cfr. N. NILLES, o.c., I, pp. 154-160.
66. N. NILLES, o.c., I, p. 114: *Curent etiam missionarii, ut orientales sacram unionem iam amplexi diligenter servant proprii ritus jejunia, festa, consuetudines, caeremoniae, orationes... uno verbo quaecumque ad antiqui sui ritus integritate spectare noscuntur.*
67. GH. ȘINCAI, *Chronica Românilor...*, București, 1886, t. III, pp. 281-282.
68. Cfr. N. NILLES, o.c., I, pp. 168-170.
69. N. NILLES, o.c., I: la p. 208 e reproducă fotocopia textului românesc; la p. 209 a textului latinesc; iar la p. 211 este reproducă fotocopia semnăturilor.
70. N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești*, t. II, pp. 12-14.
71. N. NILLES, o.c., I, p. 199.
72. N. NILLES, o.c., I, pp. 200-201.
73. N. NILLES, o.c., I, p. 203.
74. N. NILLES, o.c., I, p. 204.
75. Cfr. N. NILLES, o.c., I, p. 220.
76. Cfr. N. NILLES, o.c., I, p. 220.
77. Cfr. N. NILLES, o.c., p. 223.
78. A. BUNEA, *Episcopii Aaron și Novacovici*, Blaj, 1902, p. 43.
79. S. STINGHE, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Șcheiu*, Brașov, 1899, p. 123.
80. T. CIPARIU, *Archiv* p. 513.
81. Cfr. N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești*, II, pp. 30-31.
82. Cfr. N. NILLES, *Symbolae*, I, pp. 236-237.
83. Cfr. N. NILLES, o.c., p. 247

84. Privitor la numărul protopopilor care au luat parte la acest sinod, Nilles reproduce un catalog de 54 de nume dintre care 51 din Ardeal și 3 din Maramureș, Cfr. NILLES, *Symbolae*, I, p. 249. Cu acest număr concordă și mărturia lui Treboniu Laurean care spune că a avut în mână o copie a actului Unirii semnat de 54 de protopopi.

85. GH. ȘINCAI, *Chronica Românilor...*, tom, III, p. 305.

86. N. NILLES, *Symbolae*, I, p. 249.

87. A. BUNEA, *Cestiuni din dreptul și istoria bisericii românești unite*, Blaj, 1893, partea a II-a, pp. 39-56.

88. Cfr. N. NILLES, *Symbolae*, I, pp. 259-262

89. N. NILLES, *o.c.*, I, pp. 263-267.

90. N. NILLES, *o.c.*, I, pp. 269-270.

91. N. NILLES, *o.c.*, I, pp. 281-286.

92. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 395.

93. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, 309-313.

94. N. IORGA, *Istoria Bisericii românești*, t. II, pp. 29-30; N. NILLES, *o.c.*, p. 322.

95. Cfr. N. NILLES, *Symbolae*, I, pp. 335-336.

96. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 342.

97. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 350.

98. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 352.

99. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 352.

100. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 355.

101. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, pp. 359-360.

102. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 364.

103. Cfr. N. IORGA, *Istoria Bisericii românești*, II, p. 35.

104. Cfr. N. NILLES, *Symbolae*, I, p. 372.

105. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, pp. 386-387.

106. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 387.

107. Cfr. N. NILLES, *o.c.*, I, p. 390.

108. Cfr. A. RĂDULESCU și D. V. SĂDEANU, *Reîntregirea Bisericii românești din Ardeal*, București, 1948, p. 3 și p. 26.

109. N. IORGA, *Sate și preoți din Ardeal*, p. 191.

110. A. BUNEA, *Discursuri, Autonomia Bisericii, Diverse*, Blaj, 1903, p. 519.

BISERICA UNITĂ ÎNTRE ANII 1700 - 1918

de

CAROL CAPROS și FLAVIU POPAN

Unirea religioasă a românilor cu Roma, realizată sub păstoria episcopului Atanasie, a fost consolidată de urmașii săi pe scaunul episcopesc. Consolidarea Unirii a întâmpinat de multe ori greutăți tot atât de mari ca și înfăptuirea ei. Episcopul Atanasie are însă marele merit de a fi deschis succesorilor săi un drum de urmat, atât pe teren religios, cât și pe teren național.

N-am putea spune în ce măsură episcopul "Unirii" a avut înțelegerea teologică deplină a adevărilor de credință îmbrățișate. El n-a judecat evenimentul cu ochiul rece al omului de știință, ci a făcut acest pas cu tot sufletul, împins de trebuința de a-și salva neamul într-o perioadă critică, cu intuiția clară că numai apropierea de Roma poate duce la mântuire.

De altfel, nu i-au lipsit elementele politice, care-l puteau orienta pe teren.

Prin victoria asupra turcilor în 1683, împăratul Leopold I începe așa zisa "politica orientalis", readucând în discuție eliberarea Transilvaniei de sub jugul principilor unguri, protejați de semilună, și luarea ei sub sceptrul împăratului catolic. Această politică a fost încoronată de succes în 27 octombrie 1687, prin tratatul de la Blaj.

Mai târziu, în 1692, același împărat asigură românilor care se vor uni cu Biserica Romei, egalitatea lor cu credincioșii de rit latin. De acum înainte, în virtutea decretelor imperiale, națiunea românească a Transilvaniei nu va mai fi considerată de cele trei națiuni (ungară, secuiască și saxonă) ca "natio tolerata usque ad beneplacitum nobilium et regnicolorum", ci va avea completa egalitate cu cele trei națiuni considerate "receptae". Conform și celor două Diplome leopoldine din 16 februarie și 19 martie 1701, fiii națiunii române vor fi considerați ca adevărați fii ai patriei.

Istoria activității episcopilor uniți, după Atanasie, e în bună parte istoria năzuințelor fără pereche, ce le-au depus pentru obținerea drepturilor făgăduite. În acest sens, consolidarea Unirii înseamnă și emanciparea națională și consolidarea neamului în Transilvania.

Din punct de vedere religios, era ușor de înțeles că nu se renunța la nici un obicei din trecut și la nici un adevăr dinaintea crezut prin îmbrățișarea celor patru puncte, care ne deosebeau de Roma, ci, dimpotrivă, se completa credința cu alte elemente vitale, care urmau să aibă consecințe fecunde.

Admiterea Purgatorului intra deplin în spiritul Liturghiei noastre, aducând o explicație plauzibilă obiceiului străvechi de a se ruga pentru morți și de a le face părăstase.

Recunoașterea purcederii Sfântului Duh și de la Fiul (*Filioque*) nu putea însemna altceva pentru credincioșii și preoții noștri, neobișnuiți cu speculațiile înalte teologice, decât confirmarea oficială a primatului lui Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, în viața noastră spirituală.

Poporul cânta din străbuni și era obișnuit să asculte la fiecare Sfântă Liturghie că Isus Cristos "e unul sfânt, unul Domn, întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl". Isus avea parte în cele mai înalte mistere de credință și în toate manifestările noastre religioase. În biserică, icoanele cele mai frumoase și cele mai de cinste de pe iconostas îi reprezentau viața; în casă, femeia care vroia să înceapă o pâine nouă, făcea întâi cu cuțitul pe ea semnul crucii lui. Dacă Isus avea atâta parte în viața noastră, era firesc și potrivit specificului acestei credințe ca El să aibă parte și în purcederea Sfântului Duh, care ne sfințește.

De altfel preotul se ruga stăruitor la Sfânta Slujbă - îndată după *consacrare* - ca Isus Cristos să ne trimită pe preasfântul său Duh: "Doamne, cela ce pe preasfântul Tău Duh în ceasul al treilea l-ai trimis Apostolilor tăi, pe acela, Bunule, nu-l lua de la noi, ci-l înnoiește întru noi, cei ce ne rugăm ție". Între această legătură a lui Isus, Fiul lui Dumnezeu, cu Sfântul Duh, pe care îl trimite să ne sfințească, și între purcederea Sfântului Duh și de la Fiul, nu pare a fi decât un pas natural de făcut, care se încadrează perfect în organismul religios al sufletului nostru. Episcopul Atanasie, făcând acest pas, a reluat totodată, poate fără să știe, firul tradiției orientale a renumitei școli din Alexandria.

Cuminecarea cu o specie (pâine azimă) sau cu două specii (pâine dospită și vin) nu era în fond decât o chestiune de bun simț. Noi eram obișnuiți, încă de mici copii, să dăm cuvântului de pâine un înțeles mai larg. Când ceream Bunului Dumnezeu în "Tatăl nostru" să ne dea pâinea cea de toate zilele, ne gândeam la hrana de care aveam nevoie pentru a trăi. În același fel, când auzeam din Evanghelie că Isus a luat pâinea în Sfintele Sale mâini la Cina cea de Taină, nu ne putea fi greu să dăm și aici cuvântului *pâine* un înțeles mai general, cuprinzând în acest cuvânt fie pâinea dospită ca la noi, fie pâinea nedospită ca în Biserica latină. Cred că ne-a fost întotdeauna atât de drag grâul, încât n-am putut face din pregătirea lui un motiv de discuție sau un joc de cuvinte, ci a trebuit să fim mulțumiți cu gândul că pâinea e făcută din grâu.

Bazați pe același bun simț, nu-i puteam condamna pe latini, dacă împărțeau pe credincioși numai cu pâine, adică numai cu trupul lui Cristos. Oricine știe că unde e trupul unei ființe vii, acolo e și sângele ei. Împărțășirea cu trupul lui Isus Cristos aduce cu sine împărțășirea cu sângele său, fiindcă Isus e întreg, ca orice ființă vie, cu trupul și cu sângele său în oricare parte a Sfintelor Taine.

A insista mai mult asupra acestei chestiuni, căutând deosebiri mărunte de formă între cele două Biserici, înseamnă a pierde din vedere esențialul, ceea ce nu e în firea neamului nostru care, în toate manifestările de viață, a știut străbate până la miezul chestiunii, după cum reiese atât de bine din proverbele și zicătorile populare.

Recunoașterea Papei de Cap al Bisericii nu se reducea la un adevăr abstract, ci relua firul unei tradiții religioase și populare, după care Sf. Petru era cunoscut ca și “cârmaciul” Bisericii lui Cristos. Papa nu e altcineva decât urmașul Sf. Petru, căpetenia Apostolilor, a cărui figură a luat de veacuri un loc de frunte în liturghie, în versuri și în legende.

Profesarea oficială a acestui adevăr la începutul veacului al XVIII-lea, însemna pentru noi deschiderea unei porți spre Apus și reluarea contactului cu Centrul de viață spirituală, de unde s-a revărsat la noi lumina renașterii religioase și naționale.

Urmașii lui Atanasie pe scaunul episcopesc au fost purtătorii oficiali ai acestei lumini. Ei s-au străduit să aducă din Roma spiritul de înțelegere a adevărilor de credință și pe care și le-au însușit în anii lungi de studiu, mândria de a fi *român* și capacitatea administrativă cu care au organizat viața religioasă și națională a credincioșilor.

După stabilirea scaunului episcopesc la Blaj în 1737, ei au făcut din acest oraș o “mică Romă”, care a ajuns treptat cea mai importantă vatră spirituală a neamului românesc, prin fundarea Mănăstirilor Sf. Treime și Buna-Vestire, precum și prin cea a Seminarilor și Școlilor românești, de sub păstoria Episcopilor Micu (Klein) și Petru Pavel Aron. Activitatea desfășurată la Blaj a făcut pe I. Eliade Rădulescu, care vizitase în 1848 “mica Romă”, să rostească cuvintele istorice: “De aici a răsărit soarele Românilor”.

I

EPISCOPII DE ALBA IULIA ȘI FĂGĂRAȘ DE LA 1713 LA 1850

Episcopul Atanasie a murit la reședința sa din Alba Iulia. Această glorioasă cetate a românismului transilvănean avea din 1595 un sediu arhiepiscopal creat de Mihai Viteazul. Totuși, prezența diecezei române aici deveni dificilă după restaurarea Episcopiei latine din Alba Iulia. De aceea, Papa Inocențiu XIII (1721-24) consimți în 1721 la stabilirea diecezei române-unite la Făgăraș, unde episcopul își mută reședința în 1723. Din cauza aceasta aflăm în titulatura episcopilor numirea de “Alba Iulia și Făgăraș”. Sediul rămâne la Făgăraș până când, în 1737, sub Episcopul Micu (Klein) este transferat la Blaj, care devine centrul cel mai de seamă al naționalismului și al culturii române din Transilvania, după cum vom vedea în cele ce urmează.

EPISCOPUL IOAN GIURGIU PATACHI (1713-1727)

Pentru alegerea episcopului unit, conform art. 12 al Diplomei Leopoldine, se convoca sinodul electoral, care propunea trei candidați. Împăratul numea pe unul din cei trei propuși de sinod, iar Papa confirma numirea, dacă nu avea nimic împotrivă.

După primul sinod electoral, convocat la două luni după moartea episcopului Atanasie, părea să fie numit episcop teologul iezuit Fr. Szunyogh^[1], care însă nu primește această demnitate. În locul lui, sinodul electoral din 9 sept. 1713^[2] propune pe iezuitul ceh Fr. Venceslau, secretarul repausatului episcop, care nu a putut fi însă confirmat din cauza opoziției Guvernatorului Transilvaniei, S. Kornis (1713-31), precum și din cauza rezistenței românești din regiunea Făgărașului. Românii din Făgăraș, în adunarea lor de la Șona (12 oct. 1714), își exprimă dorința de a alege un candidat român, pe Ioan Giurgiu Patachi, care a și fost ales în al treilea sinod electoral de la Sibiu (9 ian. 1715) și numit de Împăratul Carol VI (1711-1740)^[3] în 23 dec. 1715^[4]. Papa confirmă această numire.

Ioan Giurgiu Patachi era un nobil român din comuna Sântimbrul din Maramureș (Horgos-Patak), de unde-și ia numele de Patachi, conservându-și și pe cel de Ioan Giurgiu^[5]. S-a născut din părinți ortodocși, în iulie 1680^[6]. A studiat în colegiile iezuite de la Cluj, Sabaria și în Colegiul Pazmany din Viena (1703-5), unde a fost primul între 300 de studenți. La recomandarea iezuitului Hevenesi, el a fost trimis de către Arhiepiscopul de Strigoniu la Roma, în Colegiul Germanicum-Hungaricum (1705-10). Luându-și doctoratul în teologie, a fost hirotonisit preot în ritul latin. Terminându-și studiile, se reîntoarce în Transilvania și lucrează ca misionar în regiunea Făgărașului, admirat și stimat de toți românii. Numirea lui pe scaunul episcopesc a fost un triumf al cauzei românești.

Dotarea Episcopiei și stabilirea ei la Făgăraș (1715). - Din cauza turcilor, Carol VI decide fortificarea cetății Alba Iulia, punându-i-se în 4 nov. 1715 piatra fundamentală. Între vechile case distruse pentru construirea cetății, a fost și reședința episcopilor uniți, edificată de Mihai Viteazul în 1595. În schimbul acestei reședințe, i s-a cedat Episcopului Patachi un loc la Alba Iulia-Maieri și 1300 florini. În 6 oct. 1715^[7] episcopia a fost dotată cu domeniile de la Gherla și Sâmbăta de Jos, care aveau un venit anual de 3000 Fl.^[8], dotație reconfirmată prin decretul de numire a Episcopului din 23 dec. 1715^[9]. Totuși, în urma conflictului cu episcopul latin și a pierderii bisericii și casei de reședință prin schimbările edilitare cerute de zidirea cetății Alba Iulia, în 1717 Episcopia unită se mută la Făgăraș, unde era mai aproape, cum era necesar, de unul din cele două domenii cu care a fost dotată. Episcopia de la Făgăraș a fost oficial recunoscută prin bula “Rationi congruit” (18 mai 1721), după

tratativele dintre Papa și Curtea din Viena care și-a impus și de această dată părerea, iar vechea biserică Sf. Nicolae din Făgăraș a fost ridicată la rangul de catedrală^[10], în care în 17 august 1723 Episcopul Ioan Giurgiu Patachi e instalat cu toată pompa, ca să-și înceapă apoi activitatea sa de cap spiritual și național al românilor din Transilvania.

Consolidarea Unirii. - După stabilirea scaunului de reședință, Episcopul Ioan Giurgiu Patachi a continuat opera de consolidare a Unirii, desfășurând mai departe activitatea sa de misionar, începută de tânăr în părțile Făgărașului. În afară de vizitațiile canonice, în care lua contact direct cu credincioșii, el a ținut sinodul diecezan din 1725. În cele 14 canoane își manifestă preocuparea pentru instruirea religioasă a poporului și pentru înălțarea unei mănăstiri pentru a cărei edificare a început încă din 1722 adunarea materialului. Din aceste instituții aveau să se recruteze viitoarele elemente necesare clerului și națiunii.

Gândul Episcopului se extindea la toți românii transilvăneni. Maramureșul, care a fost din punct de vedere bisericesc tot sub jurisdicția românească încă din secolul XIV, nu putea fi lăsat în afară de jurisdicția lui. În virtutea acestui drept plurisecular, Episcopul vizitează Maramureșul în 1724, ajungând astfel în conflict cu Vicarul Apostolic Rutean de la Muncaci, G. Biczancy (1724-31) care, din cauza vacanței lungi a scaunului de la Alba Iulia, profitase să-și extindă jurisdicția asupra românilor din Maramureș. Ambii apelează la Congregația de Propaganda Fide, care discută cauza în 7 mai 1725, fără a putea da o decizie definitivă, așteptându-se încă informațiile Cardinalului Albani. Înainte de aducerea unei decizii definitive, Episcopul I. G. Patachi moare, în 29 octombrie 1727, lăsând succesoriului său reglementarea jurisdicției în Maramureș.

Populația românească sub Episcopul Patachi. - După cea mai veche statistică din 1716, națiunea română a Transilvaniei era mai numeroasă decât toate celelalte trei națiuni luate împreună. Populația românească locuia în 2064 comune, dintre care 1110 erau pur românești, 804 comune erau mixte, iar 143 comune aveau o populație neprecisă ca origine etnică. Românii transilvăneni formau la această dată 85.857 familii.

După aceeași statistică, clerul român transilvănean era compus din 2747 preoți, dintre care 2260 erau preoți uniți, iar 487 erau preoți neuniți^[11].

Toată activitatea Episcopului Patachi a fost orientată spre binele și mântuirea acestei națiuni, pentru care el a fost "părinte bun și îndurat", cum scria Samuil Micu^[12].

EPISCOPUL IOAN INOCENȚIU MICU (KLEIN) 1728-1751

După moartea Episcopului I. G. Patachi (29 oct. 1727), scaunul episcopesc rămase vacant mai bine de 5 ani. Sinodul electoral, convocat în virtutea mandatului imperial din 17 aprilie 1728, s-a ținut la Alba Iulia. A fost ales cu cel mai mare număr de voturi, Ioan Micu, care nu-și terminase încă studiile, găsindu-se abia în anul al treilea de teologie la Colegiul Iezuiților din Tirnavia (Slovacia). Până la completarea studiilor, dieceza a fost administrată întâi de A. Fitter, superiorul iezuiților din Cluj, pe urmă de călugărul iezuit G. Regai, ajutat de un alt teolog și de doi vicari generali.

Primul administrator, A. Fitter, și-a câștigat simpatia preoților prin activitatea sa fecundă. În afară de Consistorul pe care-l ținea în fiecare luni cu cei doi Vicari Generali, tratând chestiuni la ordinea zilei, el a convocat Sinodul diecezan la Cluj-Mănăștur (15-18 nov. 1728). În cele 21 de articole ale actelor sinodale, remarcăm necesitățile spirituale și materiale ale clerului, care așteptau o îmbunătățire.

Instalarea Episcopului. - Ioan Micu, viitorul mare episcop al Bisericii Unite din Transilvania, s-a născut în satul Sad din Sibiu, în 1692. Călugării iezuiți din Sibiu, care remarcaseră că e un băiat inteligent, l-au primit în colegiul lor din Cluj, de unde l-au trimis apoi să-și completeze studiile la Colegiul St. Adalbert din Tirnavia (Slovacia). Aici primise vestea alegerii de episcop. În 12 iulie 1729, s-a trimis noului ales decretul imperial de confirmare, cuprinzând între altele următoarele condițiuni: Supunere Papei, Împăratului, Mitropolitului de Strigoni, acceptarea teologului iezuit și promovarea Unirii. În 5 nov. 1729, Episcopul Micu fu numit baron, schimbându-și numele din Micu în *von Klein*.

Noul ales și-a început în acest timp noviciatul la mănăstirea ruteană Sf. Nicolae din Muncaci. În 23 sept. 1729 e hirotonit preot, iar în 6 nov. în același an, depune profesiunea de credință în biserica catedrală din Muncaci. În vederea confirmării papale, episcopul Micu se duce apoi la Viena, unde are loc, la Nunțiatura Apostolică, așa numitul proces informativ (19 oct.-26 oct. 1729), în urma căruia e confirmat de Papa în 11 sept. 1730. De acolo se întoarce din nou la Muncaci și depune profesiunea monahală, luându-și numele de Inocențiu. În sfârșit, în 5 nov. 1730, a fost consacrat Episcop, iar în 28 sept. 1732 a fost introdus cu toată solemnitatea în Făgăraș. Cu ocazia instalării sale, Episcopul Micu a ținut un scurt sinod diecezan (29-30 sept. 1732), care, în cele 20 articole, cuprinde importante dispozițiuni administrative, disciplinare și sacramentale.

Activitatea ecleziastică. - Jurisdicția în Maramureș și în Țara Bârsei. - Dieceza pe care Episcopul Inocențiu Micu o avea de administrat se întindea din Maramureș până în Banat. Deoarece Maramureșul stătea, încă din secolul al XIV-lea, sub jurisdicția românească, fie a Egumenilor Exarhi din Mănăstirea din Peri, fie a Episcopilor români din Maramureș sau a Mitropoliților din Alba Iulia, el încercă să restabilească jurisdicția, care i se cuvenea

În această regiune pur românească. Situația nu era ușoară. Vicarul Apostolic rutean din Muncaci, G. Bizanczy (1734), obținuse de la Congregația de Propaganda Fide, la moartea Episcopului I. Giurgiu Patachi, extinderea jurisdicției sale și asupra românilor maramureșeni, până la numirea noului episcop. În 1730, noul episcop numit, I. Micu, intervine pe lângă Aulă și cere suprimarea jurisdicției lui Bizanczy. Congregația de Propaganda Fide n-a avut nici măcar timpul să discute chestiunea, căci aula imperială o puse în fața faptului împlinit. În virtutea decretului imperial din 31 dec. 1733, care prevedea noua sistematizare administrativă a Transilvaniei, județele Maramureș, Bihor, Arad și jumătate din Zărand au fost trecute administrației ungurești. În felul acesta, Maramureșul a fost sustras jurisdicției Episcopului Micu.

Conflictul cu Mitropolia sârbă din Karlovitz a fost tot de ordin jurisdicțional. Din motive politice, românii din Țara Bârsei au căzut în 1724 sub jurisdicția Episcopului de Râmnic (Oltenia), care era sufragane al Mitropolitului de Karlovitz. Episcopul Micu, voind să-i treacă din nou în organizația românească, s-a interpus personal, și prin cancelarul imperial Zuana, pentru încetarea jurisdicției sârbești, dar nici de această dată nu a avut succes.

Studentii la Roma (1735-40). - Pentru necesitățile spirituale ale Diecezei, Episcopul Micu avea nevoie de preoți bine formați. De aceea, a expus în 1735 Nuntului Apostolic din Viena, Possinei, dorința sa de a trimite mai mulți tineri la Colegiul de Propaganda Fide din Roma. La câteva luni după aceea, Papa a aprobat admiterea a trei studenți la teologie pe cheltuiala Camerei aulice transilvănene. Astfel, în oct. 1736, au sosit la Roma primii studenți români: I. Cotori, S. Caliani și P. Carlovari, care, neputându-se acomoda ritului, studiilor și vieții, s-au reîntors în Transilvania, și abia în 1740 au revenit alți trei studenți: S. Caliani, Grigorie Maior și Petru Aron.

Mutarea reședinței la Blaj (1737). - Episcopul Micu dorea să aibă o reședință centrală, părându-i-se prea departe Făgărașul de diferitele centre ale Transilvaniei. După părerea sa, Blajul avea o poziție mai centrală. În consecință, a semnat la Blaj, în 31 aug. 1736, un contract cu Camera Aulică transilvăneană prin care ceda domeniile de la Gherla și Sâmbăta de Jos, în schimbul domeniului de la Blaj unde și-a fixat definitiv reședința în mai 1737. De la această dată, Blajul își asigură locul de onoare în istoria Transilvaniei și a României Mari de mai târziu. Acest orașel, ales de Inocențiu Micu, deveni cu timpul cel mai vestit centru spiritual, cultural și național al Transilvaniei.

Activitatea națională

Activitatea națională, care l-a făcut pe Episcopul Micu atât de cunoscut, a mers mână în mână cu activitatea sa religioasă. Nu se putea vorbi de înflorirea vieții religioase acolo unde omul trăia în robie și răbdă foamea și ocara unei asuprii neomenești.

Conștient, încă de pe băncile Teologiei, de suferințele poporului, Episcopul Micu își începe activitatea publică cerând realizarea drepturilor acordate în cele două diplome leopoldine (1699-1701). În virtutea Diplomei II leopoldine, națiunea română trebuia să devină a patra națiune a Transilvaniei (*quarta natio Transilvaniae*), iar preoții trebuiau să aibă aceleași drepturi pe care le avea și clerul latin.

Lupta începută pentru câștigarea acestor drepturi s-a desfășurat în două faze: a) de la 1729 până la 1740, sub Împăratul Carol VI-lea; b) de la 1740 până la 1744, sub Împărăteasa Maria Teresa.

Întâia fază a activității naționale. - Încă înainte de a fi sfințit episcop, Inocențiu Micu înmânase Împăratului mai multe memorii în care demonstra situația insuportabilă a clerului și a națiunii sale. În urma acestora, Carol al VI-lea se adresează Guvernului transilvănean prin decretul imperial din 11 dec. 1732, ordonând crearea unei Comisiuni pentru examinarea Memoriilor prezentate de Episcopul român. În aceste memorii, Micu susținea că poporul român e cel mai numeros din Transilvania. Dieta transilvăneană, care fu însărcinată cu rezolvarea acestor chestiuni, pentru a se convinge, ceru autorităților administrative și episcopului să facă conscripția tuturor românilor. După aproape un an de lucru, Inocențiu Micu prezintă Guvernului și Dietei transilvane recesământul prin care dovedește:

1. că națiunea română din Transilvania e mai numeroasă decât toate cele trei națiuni luate împreună, deoarece populația românească era compusă din 85.857 familii, cu un cler de 2.700 preoți;
2. că națiunea română este cea mai veche în Transilvania, de pe timpul împăratului Traian;
3. că, în virtutea majorității și antichității sale în Transilvania, în virtutea voinței imperiale exprimate în cele două Diplome leopoldine, trebuie să se facă dreptate poporului român și clerului său.

Natural, reprezentanții celor trei națiuni privilegiate se opun categoric acestor revendicări. Văzând această opoziție răuvoitoare, Episcopul Micu se duce în 1734 la Viena și prezintă Curții Imperiale, în 1735, un nou Memoriu, în care demonstrează că națiunea română și preoții ei nu se bucură nici de privilegiile sașilor luterani și nici de cele ale ungarilor și secuilor calvini. Guvernul transilvănean, nevoind cu nici un preț să cedeze, consideră "inadmisibil și absurd" Memoriul înmănat la Viena. Din partea sa, Episcopul nu se descurajează, ci transmite Curții Imperiale un alt Memoriu, căruia îi anexează decizia nedreaptă a Dietei. Văzând că nici acesta nu are efect, în 1737 adresează al cincilea memoriu, pe care îl semnează: *Innocentius Baro Klein, suo ac totius*

per Transilvaniam Wallachicae nationis. Lupta pe care o purta l-a făcut să simtă adânc în suflet că e reprezentantul autentic și purtătorul de cuvânt al unui popor care suferă, cerând să i se facă dreptate.

Dieta, care și-a dat seama că în glasul Episcopului răsuna forța unui neam, nu se mulțumește de astă dată să-l refuze, ci încearcă să-l compromită în fața împăratului. Drept răspuns, Episcopul trimite un alt Memoriu, al șaselea, în care protestează nu numai împotriva acuzelor ce i s-au adus, ci demască spiritul de parte în care s-au formulat deciziuni privitoare la neamul său și la preoții români.

Astfel se încheie întâia fază de luptă națională dusă de Episcopul Micu. Bilanțul celor șase memorii pe care le-a prezentat în primii nouă ani este negativ. N-a reușit să smulgă Dietei nici unul din drepturile acordate de Diplome, nici să convingă pe Carol al VI-lea să lucreze mai energic. Situația politică extremă obliga pe împărat să nu facă concesii în defavorul celor trei națiuni, pe al căror concurs conta în luptele sale cu turcii.

Totuși, acțiunea sa hotărâtă și continuă n-a rămas fără de nici un rod, fiindcă ea a fost ca un steag înălțat, grupând în jurul lui speranțele unui popor care se îndrepta din îndepărtări spre calea ce ducea la înviere.

A doua fază a activității naționale (1740—44). - Sub împărăteasa Maria Teresa (1740-80), care se urcă pe tron la moartea lui Carol VI, Episcopul Micu spera să poată schimba ceva din mentalitatea absolutistă-medievală care consacrase cele trei națiuni zise "acceptate", și să realizeze măcar în parte programul său eclesio-național. Din nefericire, o nouă complicație publică europeană, începută în 1736, nu favoriza mari transformări în situația internă a monarhiei habsburgice. Antagonismul franco-spaniol pe de o parte, și cel austro-prusian pe de altă parte, au cauzat, tocmai în acel timp, serioase preocupări politice grupărilor din imperiu.

Totuși, fără să-și piardă speranța, Episcopul Micu prezintă în 1741 împărătesei întâiul memoriu, în care cere insistent executarea Diplomei leopoldine II "ad litteram". Prin respectarea acestei diplome, națiunea română ar fi devenit "ipso facto" a patra națiune a Transilvaniei (*quarta natio Transilvaniae*), iar preoții români ar fi obținut egalitate completă, în cele bisericești, cu clerul latin. Ca de obicei, nici de data aceasta nu este ascultat. În consecință, el prezintă în 1742 al doilea memoriu, expunând în prima parte, în 7 puncte, dorințele preoților români uniți: egalitate cu latinii; decime; quarte; loc de biserici; o fundație pentru teologi; confirmarea Diplomei II leopoldine. În a doua parte a memoriului expune, în alte 8 puncte, dorințele națiunii sale: admiterea între cele trei națiuni "receptae"; numirea a trei consilieri români în guvern; admiterea în dietă a celor 2 Vicari generali, a 3 preoți și a altor 3 laici; admiterea a 3 români la Curtea de apel; numirea prefecților români în regiunile românești; confirmarea tuturor privilegiilor acordate clerului și națiunii sale de principii și regii anteriori, scutirea Blajului de încartiruire militară, scutirea țăranilor de obligația de a presta nobililor lucru mai mult de două ori pe săptămână.

Aceste puncte arată în cât de mare măsură s-a ținut în contact cu nevoile neamului său, știindu-i sintetiza, în câteva linii, dorințele mai importante.

Comisia aulică transilvană, luând cunoștință de aceste puncte, le-a respins pe toate. Episcopul a primit răspunsul într-un plic sigilat, pentru a-l preda Guvernului Transilvaniei. În 21 nov. 1743, fiind informat personal de conținutul răspunsului, prezintă un alt memoriu, demonstrând Aulei că situația preoților și a poporului român este mai grea decât a evreilor, cerând justiție în numele a 500.000 suflete românești: *ut iustitiam suis fidelibus subditis maxime vero nationibus inter quas haec Natio Valachica non est minima, cum in ea revere ad quingentae et plura millia animarum numerentur*.

Inocențiu Micu era atât de convins de justetea revendicărilor cerute în favorul neamului său și atât de decepționat de nedreptatea ce i se făcea, încât încheie expunerea spunând că, "dacă nu va fi luat în considerare nici acest memoriu, nu-mi rămâne decât ca eu și națiunea mea să apelez la Dumnezeu (*causam ad Deum vivum cum omnibus meis appellem*).

După prezentarea acestui memoriu, se reîntoarce la Blaj și participă apoi la Dieta din febr. 1744, unde se discutau două articole din Diploma leopoldină, care priveau biserica: art. VI acorda preoților uniți egalitatea completă cu clerul latin și art. VII acorda libertate completă ierarhiei Bisericii române unite și instituțiilor ei. Dieta, în loc să le aprobe, le-a modificat în dauna preoților și a instituțiilor bisericești. Cum era firesc, Episcopul Inocențiu Micu se ridică și protestează cu tărie contra schimbărilor arbitrare a acestor două articole. Mulți din Dietă, negăsind motive raționale ca să combată argumentarea fermă a Vlădicului și, neputându-și stăpâni resentimentul și ura, se ridicară și urlară "Răstignește-l, răstignește-l!".

Cu acest protest din iunie 1744, Episcopul Micu își termină activitatea sa națională-eclesio-astică de 15 ani. A făcut ceea ce nu orice om ar fi putut face.

Numărul memoriilor scrise, insistența cu care le-a prezentat și apărât în Dietă, unde toți îi stăteau împotriva, denotă caracterul său deosebit de energic și dragostea nemăsurată de Biserică și de Neam. Dieta și-a dat seama de pericolul ce-l prezenta. De aceea, nu s-a mulțumit să rămână surdă la insistențele lui sau să-l insulte, ci a căutat să-l piardă, servindu-se de cele mai nedrepte motive. Ea a găsit un aliat în acest scop în propaganda slavă a Mitropoliei din Karlovitz, cu care Inocențiu Micu era în dezacord pentru chestiunea jurisdicției în Țara Bârsei. În numele acestei Mitropolii, călugărul Visarion Sarai începuse în 1744 să umble prin sate și să ațâțe poporul împotriva Unirii. Autoritățile administrative din Transilvania, după ce i-au înlesnit misiunea de dizgrație, l-au acuzat pe Episcopul Inocențiu Micu că ar fi complice și promotor de schismă. Aug. Bunea a explicat clar în ce constă această propagandă: "Era o conspirație specială a Grecilor care domneau în România, a Serbilor care

voiau să se împosezeze bisericește de Români din Transilvania și a Protestanților atotputernici din Transilvania pentru distrugerea Unirii Românilor”. Pe lângă acestea, autoritățile ungare l-au acuzat ca instigator și trădător al Monarhiei.

În urma acestor acuzații, el a fost chemat la Viena pentru a se justifica. Ajuns acolo, profită de ocazie pentru a prezenta Curții Imperiale un pro-memoriu în care expune din nou toate promisiunile imperiale făcute clerului și națiunii române, adăugând că el a așteptat realizarea acestor promisiuni. De acum însă nu mai poate spera nimic, decât persecuțiile din partea catolicilor latini “ex odio nationis”, și persecuții din partea protestanților unguri, secui și sași “ex odio religionis”. Într-adevăr, Episcopul Inocențiu Micu avea o experiență prea lungă ca să mai poată spera ceva din Viena. De aceea, informat că va fi chemat să se justifice în fața unei Comisiuni, pleacă la Roma în 9 dec. 1744, pentru a expune Papei dorințele și suferințele poporului român din Transilvania.

După plecarea sa, rămâne la conducerea episcopiei Vicarul General P.P.Aron, care fu confirmat și de Împărăteasă. În acel timp, activitatea antiunionistă a fost reluată cu mai mare râvnă de Mitropolia din Karlovitz, astfel că Aula decide în 1745 trimiterea în Transilvania a Vicarului apostolic rutean de la Muncaci, E. M. Olsawsky, pentru pacificarea sufletelor. În cele două relațiuni ale sale, Olsawsky expune măsurile de luat, între care era și reîntoarcerea episcopului Inocențiu Micu pe scaunul episcopesc. În loc să recheme pe episcop, Aula decide crearea a 4 protectori ai unirii pentru cele patru părți ale Transilvaniei. Astfel au fost creați protectorii P. Pongratz pentru regiunea Sibiu, I. Bornemissa pentru regiunea Turzii, D. Mariafi de Maxa română pentru regiunea din dreapta Mureșului și românul P. Dobra pentru regiunea din stânga Mureșului.

Activitatea romană a Episcopului Micu (1745-47)

Episcopul Inocențiu Micu a ajuns la Roma în februarie 1745. Aici nu ia contact imediat cu Propaganda Fide, ci cu Card. Albani, Ministrul Curții la Roma. Pe urmă adresează Nunțului apostolic din Viena, Paulucci (1738-45), două epistole, explicându-i cauzele plecării sale. În alte două epistole adresate Împărătesei Maria Teresa repetă același lucru.

Între timp, Aula îi decide soarta și comunică această decizie Romei: Episcopul Micu-Klein nu se va mai putea reîntoarce în Transilvania fără de permis imperial, căci prin plecarea sa din Viena și-a demonstrat culpabilitatea.

El a venit însă la Roma să susțină în fața Papei cauza clerului și a națiunii sale. La câteva luni după sosire, în iunie 1745, descrie, într-un memoriu adresat Papei, starea poporului român până la Unire, demonstrând suferințele pluriseculare pe care le-a îndurat, și invocând intervenția Papei.

În partea întâia a memoriului expune Papei originea romană a națiunii sale, care își trage originea de la împăratul Traian: “*quella colonia romana fondata da Traiano nella Dacia di cui faceva parte la Transilvania*”. Înșiră apoi toate privilegiile și diplomele acordate națiunii sale, care au rămas literă moartă, deoarece cele trei națiuni se temeau de noii catolici români al căror număr se urca la “100.000 de familii”. Pentru executarea acestor drepturi, Episcopii uniți luptă neconținut de 40 de ani, dar fără succes; de aceea, roagă intervenția Papei, fiind vorba de salvarea eternă a peste 500.000 suflete.

În partea a II-a și a III-a face un tablou amănunțit al suferințelor pe care le aveau de suportat preoții și românii din Transilvania.

În partea a IV-a prezintă copiile privilegiilor acordate clerului și națiunii sale între 1609-1721.

Memoriul a fost prezentat Papei prin Secreteria de Stat. În urma acestuia, Papa a făcut două demersuri la Nunțul apostolic din Viena pe lângă împărăteasa Maria Teresa, ca să permită Episcopului Micu să revină în Transilvania, spre a-și reocupa scaunul episcopesc. Intervențiile făcute nu au avut însă nici un rezultat.

Conflictul Episcopului Inocențiu Micu cu teologii iezuiți (1738-47)

Conflictul lui Inocențiu Micu cu teologul iezuit pus pe lângă Episcop în virtutea art. 5 al Diplomei leopoldine din 1701 s-a născut din motive naționale, deoarece toți teologii erau unguri și nu erau iubiți de cler. Apoi se pune problema întreținerii acestui teolog, fiind episcopul obligat să-i achite salariul și să-i dea întreținere gratuită. Pentru a face față acestei cerinți, Episcopul Inocențiu Micu a cerut în 1734 Nunțului apostolic din Viena acordarea unui fond pentru întreținerea teologului iezuit. La această cerere răspunde mai târziu Aula imperială prin decretul din 21 august 1738, care în art. 11 îl obligă pe Episcop să achite teologului iezuit 300 Fl. anual, casă, masă, fapt care agravează conflictul.

Nu mult după aceasta a fost numit teolog I. Balogh (1741-46), care nu se bucura de simpatiile clerului și ale Episcopului. Sinodul i-a impus chiar jurământul de fidelitate față de Episcop, ceea ce arată cât de puțin se încredeau în el. Probabil că, în decursul activității sale, teologul să fi dat relațiuni defavorabile superiorilor săi despre mersul lucrurilor în dieceză. În orice caz, Episcopul Inocențiu Micu bănuiește că și teologul iezuit ar fi printre dușmanii reîntoarcerii lui în Transilvania. Această presupunere la Roma a fost alimentată de diferite

informații avute de la oamenii lui din Transilvania. Din această cauză, Episcopul intervine la 8 aug. 1746 la Papa, cerând suprimarea oficiului de teolog, iar în 17 nov. excomunică pe teologul Balogh printr-un decret trimis la Blaj Vicarului general P. Pavel Aron, spre a fi publicat în Sinod. În urma acestui fapt, teologul Balogh a fost rechemat și în locul lui a fost numit teolog E. Pallovcis (1746-60). După această schimbare, Episcopul Micu trimite Vicarului apostolic P. P. Aron în 9 apr. 1747 un alt decret, ordonând ca noul teolog să-i depună jurământ de fidelitate sau, în caz contrar, să fie excomunicat. Nunțiul apostolic din Viena, F. Sorbellani (1746-54), interzice la 18 iunie 1747 publicarea decretului, fiind invalidă excomunicarea cuprinsă în el din punct de vedere canonic. De fapt, teologul iezuit nu cădea sub jurisdicția Episcopului, ci a Vicarului Romei. Tratându-se, deci, de un act invalid și ilicit, a fost o greșală să se emane decretul de excomunicare și să ceară Vicarului apostolic Aron publicarea lui în Sinod. Totuși, Episcopul Inocențiu Micu, care a suferit prea mult și pe nedrept din desfășurarea evenimentelor în ultima vreme, n-a mai avut forța să se rețină de a lua măsuri injuste și contra Vicarului apostolic Aron.

Vicarul apostolic Petru Pavel Aron (1747-51).

Curtea imperială și Nunțiul apostolic l-au informat pe Papa Benedict XIV despre procedeele utilizate de Episcopul Micu-Klein contra celor doi teologi iezuiți. Papa, pentru a preveni alte dificultăți, numește în 21 ian. 1747 pe P.P. Aron Vicar apostolic, scoțându-l definitiv de sub jurisdicția Episcopului Micu-Klein. Primul care a suferit consecințele acestei numiri a fost însuși Vicarul apostolic Aron care, din cauza refuzului de a publica decretele de excomunicare a teologilor iezuiți, a fost acuzat de Episcopul Micu de amic al iezuiților, de inobediență și pentru aceasta l-a suspendat de la cele divine în 25 ian. 1747, iar în 25 aug. din același an l-a excomunicat. Decretul excomunicării a fost trimis la Blaj. Prin același decret, Episcopul Micu l-a depus pe Vicarul apostolic Aron și în locul lui a numit Vicar general pe protopopul Nicolae din Balomir. Excomunicarea Vicarului apostolic Aron a cauzat dificultăți mari Bisericii. Mitropolia sârbească din Karlovitz a profitat de această neînțelegere pentru a ataca Unirea în mai multe centre. Pentru a înlătura pericolul, Curtea imperială și Nunțiul apostolic intervin pe lângă Episcop să retragă excomunicarea. Episcopul Micu își jertfește resentimentele personale pentru realizarea binelui obștesc și, în mai 1748, retrage excomunicarea, pacificând clerul și pe credincioși, permițând Vicarului apostolic să-și reia activitatea ecleziastică.

Între timp, Mitropolitul din Karlovitz obținuse în favoarea sa serviciile țarinei Elisabeta a Rusiei (1741-62), care interveni pe lângă Aula imperială din Viena pentru crearea unei episcopii ortodoxe în Transilvania, dependentă de mitropolia din Karlovitz și pentru acordarea aceluiași libertăți religioase românilor neuniți. Ca urmare a acestei intervenții, s-a constituit în 1761 Episcopia ortodoxă, rămânând pe viitor două Biserici românești în Transilvania, una unită și alta neunită. Mitropolitul din Karlovitz intensifică presiunea propagandistică începută pentru a obține și jurisdicția asupra românilor din districtul Hălmeagului. După un an de muncă apostolică, Vicarul apostolic Aron reușește să respingă insinuările și să consolideze aici Unirea, atrăgându-și simpatiile clerului care l-a ales între cei trei candidați, cu majoritate de voturi, pe scaunul diecezei de Alba-Iulia și Făgăraș după renunțarea Episcopului Micu.

Renunțarea Episcopului Micu-Klein (7 mai 1751)

Luptele duse în Dieta Transilvană pentru drepturile națiunii sale, acuzațiile făcute contra lui la Curtea imperială, fuga lui de la Viena, excomunicarea teologilor și a Vicarului Aron, au fost tot atâtea motive care au grăbit renunțarea Episcopului Micu la scaunul episcopesc.

Văzând dificultățile ce se nășteau în urma acestui caz și negăsind nici o soluție potrivită, Papa a intervenit, solicitând de patru ori actul renunțării. Totuși Episcopul Micu n-a rămas convins până în 1751, când i s-a promis totodată achitarea regulată a pensiei. În 7 mai din același an, el adresează clerului din țară o proclamație prin care comunică renunțarea la scaun în mâinile Papei, din motiv de boală, cerând tuturor să rămână uniți și supuși viitorului Episcop.

Actul renunțării a fost expedit Guvernatorului Haller, care fu obligat de Curtea imperială, în vederea viitorului sinod electoral, să impună între cei trei candidați pe Vicarul apostolic de la Muncaci, ruteanul Olsawsky. Electorii s-au purtat cu demnitate, demonstrând că nu pot fi obligați să aleagă un străin de neam, de sânge și de sentimente. Astfel a fost ales Episcop *Petru Pavel Aron*.

Ultimii ani la Roma ai Episcopului Inocențiu Micu (1751-1768)

Episcopul Micu a petrecut cei 17 ani de exil în Mănăstirea Ruteană din Roma, numită Madona del Pascolo, în compania nepotului său Ioan Micu (Klein). A viețuit aici în speranța de a-și putea recupera scaunul episcopesc, sau cel puțin de a muri la Blaj ori undeva într-o casă iezuită. Soarta, care i-a fost întotdeauna vitregă, nu i-a permis să-și poată realiza nici una din aceste dorințe.

Rămas deci în mănăstirea ruteană, își petrece timpul citind poezii clasici latini, din ale căror scrieri a alcătuit o antologie de peste 300 pagini în manuscris. Era, apoi, în corespondență continuă cu oamenii săi, cărora le recomanda să intervină la Curte, la Papă, pentru reîntoarcerea lui. Clerul l-a susținut în Sinodul electoral din 1764 în care a avut 72 de voturi, dar Curtea nu l-a confirmat.

Convingându-se că nu se va putea reîntoarce la Blaj, a scris încă la 27 nov. 1756 Episcopului Aron că dorește să poată muri la Blaj, iar osemintele să aștepte învierea în mănăstirea al cărei fondator a fost: "*ossaque mea communem resurrectionem in Venerabili Monasterio Balasfalvensi expectare*". Văzându-și irealizabilă această dorință, a cerut, în 12 oct. 1757, Cancelarului von Kaunitz să-și revadă măcar o dată patria înainte de a muri: "*visendi adhuc semel ante meum obitum meam patriam*". Fiind încă o dată refuzat, mai are o singură speranță în confesorul imperial, iezuitul A. Höller, căruia cu doi ani înainte de a muri, în 1 febr. 1766, îi adresează rugămintea de a interveni la Împărăteasa Maria Teresa, pentru a i se permite să stea undeva într-o mănăstire, într-o casă a iezuiților, sau undeva în alt loc din țară: "*mihi redire in patriam, sive ad Monasterium, sive aliqua domo, sive alibi in Patria*". Nici această ultimă dorință nu i s-a realizat.

Abătut, după o viață lungă de 76 ani, plină de greutate și de speranțe în realizarea unui viitor mai demn pentru nația sa, după trei ani de suferințe și-a dat sufletul în mâinile Creatorului, în ziua de 23 sept. 1768. La dorința lui a fost înmormântat în Mănăstirea Madonna del Pascolo, nu departe de Columna lui Traian, înălțată spre a mărturisi generațiilor viitoare că, atunci când ea se clădea în Roma, pe vastele câmpii ale Daciei Felix se năștea poporul român, așezat acolo de Providență spre a fi reprezentantul latinității în Europa orientală.

Merite

1. Episcopul Inocențiu Micu este unul dintre cei mai mari episcopi ai Bisericii române unite din Transilvania prin activitatea sa națională-eclesiastică, prin care tindea să distrugă pilaștrii pe care se rezema o stare de lucruri ilegală, susținută cu încăpățănare de mentalitatea de atunci a celor trei națiuni "adventiție" și "forastiere".

Prin scoaterea românilor se sub jugul neomenesc al asupritorilor străini, el spera să libereze sufletele credincioșilor săi de povara care-i reținea robii, să le deschidă spre lumină și să creeze astfel atmosfera favorabilă unei dezvoltări spirituale și religioase.

2. Episcopul Inocențiu Micu a fost primul între românii transilvăneni care, în secolul al XVIII-lea, s-a ridicat la concepția de ceea ce înseamnă "*natio*" în sensul în care a fost înțeleasă această noțiune în secolul al XIX-lea. Astfel a ajuns în conflict cu mentalitatea timpului său cu care a avut de luptat până la sfârșitul vieții, fără să fi putut obține un succes personal și imediat. Ideile lui s-au impus opiniei publice abia în secolul al XIX-lea și au fost realizate după întâiul război mondial, când "națiunea" română s-a văzut liberă și independentă între hotarele firești ale României Mari. Alex. Grama a caracterizat frumos personalitatea episcopului, spunând între altele că "a luptat contra ideilor timpului său, în numele ideilor moderne. Deși a viețuit în secolul trecut - XVIII - și-a luat armele din secolul al XIX-lea; deci numai oamenii extraordinari prevăd cu zeci de ani ideile umanității la care nu se ridicaseră încă contemporanii săi".

Ținta imediată urmărită de Inocențiu Micu a fost obținerea egalității complete a clerului său cu clerul latin și recunoașterea poporului său ca "*quarta natio Transilvaniae*". Pentru obținerea acestor drepturi el se baza pe următoarele argumente:

- a) voința imperială în cele două Diplome leopoldine care trebuiau traduse în fapt;
- b) originea și vechimea națiunii sale în Dacia din timpul Împăratului Traian (*a tempore Traiani*);
- c) majoritatea națiunii sale în Transilvania; românii erau mai numeroși decât toate cele trei națiuni socotite împreună (ungară, secuiască și săsească).
- d) marile contribuții aduse de poporul său pentru menținerea statului. Or, un principiu al filosofiei naturale spune: "*qui sentit onus, sentiat et commodum*".

Aceste argumente au fost reluate de toți luptătorii naționali pentru revendicarea drepturilor ce li se cuveneau românilor din Transilvania. Episcopul Micu a fost deci fondatorul programului național lăsat ereditate generațiilor viitoare. Cu tot dreptul, mitropolitul Al. Nicolescu putea să afirme în 1937 următoarele: "Revendicările politice ale acestui mare om au fost bazele viitorului nostru program național. Programul nostru național derivă prin filiațiune directă din punctele programatice fondate de acest Episcop cu viziune profetică"^[13].

Pe zidul din stânga mormântului Episcopului Inocențiu Micu, Societatea mormintelor eroilor a pus în 1923 următoarea inscripție:

**Celui
Ce a luptat și suferit
pentru
Neamul Său
Inocențiu Klein
Micu**

**EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON
(1752-1764)**

Episcopul Petru Pavel Aron a continuat să pășească cu mai mare prudență și cumpăt pe calea trasată de marele său înaintaș, lucrând cu același spirit de sacrificiu care l-a făcut să înfrunte, cu riscul vieții, activitatea instrumentelor ierarhiei sârbe dizidente din Karlovitz. Aceasta avea ca scop distrugerea Unirii și extinderea jurisdicției sârbești asupra tuturor Românilor din Transilvania.

Viața. - S-a născut în 1709, din familia nobilă preotească a Aroneștilor din Bistra-Turda. Din această cauză i se adaugă numelui titlul "de Bistra". Și-a terminat studiile primare în Roșia Montană (Alba), trecând de acolo la Colegiul iezuiților din Cluj. Episcopul Inocențiu Micu l-a trimis la Roma, împreună cu călugării basiliani S. Caliani și Gr. Maior, pentru continuarea studiilor în Colegiul urbanian de Propaganda Fide. După doi ani de la sosire, în 26 febr. 1742, el a depus profesiunea monahală, devenind călugăr basilian, iar în 3 iulie 1743 a fost hirotonit preot. Terminându-și studiile și luându-și doctoratul în Teologie, se reîntoarce la Blaj, de unde însoțește în 23 iulie 1744 pe Episcopul Inocențiu Micu la Viena.

Cunoscând întreaga situație materială și spirituală a românilor din Transilvania, cum și luptele Episcopului Inocențiu Micu pentru revendicarea drepturilor promise, el a expediat Congregației de Propaganda Fide o "Relațiune", pentru a sublinia motivele dificultăților actuale. Aceste cauze erau:

1. neexecutarea privilegiilor acordate după Unire prin Diplomele leopoldine națiunii și clerului român unit din Transilvania;
2. activitatea antiunionistă din Transilvania a călugărului sârb Visarion Sarai;
3. activitatea imprudentă a unor latini de a aduce pe români la ritul latin.

În concluzie, cerea Congregației de Propaganda Fide luarea măsurilor oportune, tratându-se de salvarea a peste 300.000 suflete: "*della salute di più di 300 milla anime*". Această relațiune a fost discutată de Congregația de Propaganda Fide în ședința din 16 nov. 1744.

La mai puțin de o lună după aceea, Episcopul Inocențiu Micu se vede nevoit să fugă din Viena la Roma. Petru Pavel Aron, care se găsea cu el la Viena, fu reținut de Curte până la începutul anului viitor, pentru a da informații comisiei laice în legătură cu plecarea Episcopului său la Viena, și cu activitatea sa. În sfârșit, numit vicar general de Episcopul Micu și confirmat în 31 august 1745 de Împărăteasa Maria Teresa, el se întoarce la Blaj și administrează Dieceza, în legătură continuă cu Episcopul Micu, până în a doua jumătate a anului 1746, când relațiile dintre ei se strică din cauza excomunicării teologului iezuit Balogh, cum am văzut în capitoul precedent. Am văzut totodată împrejurările în care a fost numit vicar apostolic și scos de sub jurisdicția fostului său Episcop. Rămâne să reamintim pe scurt activitatea antiunionistă ce se desfășura în Transilvania înainte de înscăunarea sa ca Episcop.

Revolta antiunionistă din 1748. - Printre agenții provocatori ai turburărilor antiunioniste s-a remarcat îndeosebi pseudo-Vicarul general Nicolae Pop din Balomir care, depus și urmărit, fuge în Muntenia, de unde instigă contra Unirii, plecând apoi în Rusia unde, într-un memoriu adresat Țarinei Elisabeta (1740-62), solicită intervenția ei la Viena în favorul românilor neuniți din Transilvania,

Aceeași activitate de instigație se desfășoară în cele 5 districte ale Transilvaniei: Sibiu, Miercurea, Sebeș, Orăștie și Dobra, condusă de N. Oprea și alții.

În mai 1750, o delegație condusă de călugărul Nicodim, Ioan Avramovici, etc., merge la Viena și prezintă un memoriu Aulei imperiale, cerând libertatea cultului lor și numirea unui episcop din partea mitropolitului din Karlovitz. Ca și Nicolae Pop din Balomir, ei se bucurau de sprijinul rusesc și stăteau în legătură cu ministrul rus de la Viena. De fapt, Țarina Elisabeta cere reprezentantului său la Viena să intervină la Aulă în favoarea delegației care a prezentat memoriul. După intervenția rusească, memoriul a fost discutat în conferința ministerială din 7 nov. 1750, care a acordat libertatea exercițiului de cult în bisericile neunite din Sibiu, Făgăraș și Brașov. Conferința a ordonat apoi și arestarea capilor activității antiunioniste.

Vicarul apostolic Aron, în fața acestor instigații, după experiența avută până acum, reia activitatea apostolică în regiunile Transilvaniei sud-orientale, unde unirea era periclitată mai mult de instrumentele ierarhiei sârbe din Karlovitz. Însoțit de călugărul basilian Atanasie Rednic, începe vizitarea canonică a regiunilor amenințate și, după o activitate apostolică intensă în diferite regiuni ale Transilvaniei, el putu să prezinte în 15 aprilie 1751 Aulei imperiale o "Relațiune" pentru a demonstra rezultatul apostolatului său care a dus la restaurarea Unirii în

cele 7 scaune ale Sibiului, Sebeșului, Săliștei, Miercurii, Orăștiei, Nochrucului, Mediașului, Cohalmului; în cele trei județe Alba, Hunedoara și Zărand, în cele două districte, Făgăraș și Dobra și în cele 7 cnezate fiscale ale districtului de Hălmgaiu.

În decursul acestei activități apostolice, episcopul Inocențiu Micu renunțase la episcopie și, în urma decretului imperial, urma să aibă loc alegerea noului episcop.

Alegerea de Episcop. - Actul renunțării la scaun a Episcopului Inocențiu Micu a fost expediat Aulei imperiale care, alături de cele două decrete, l-a trimis Guvernatorului Transilvaniei. Întâiul decret era adresat secțiunii catolice a Guvernului, iar al doilea Guvernatorului Transilvaniei, Haller (1734-56), împreună cu o instrucție imperială pentru cei doi comisari regali care trebuiau să asiste la sinodul electoral. În virtutea acestor decrete imperiale, secțiunea catolică a Guvernului va convoca cât mai urgent Sinodul electoral la Blaj, la care vor participa și cei doi comisari regali, români de rit latin, David Mariafi de Maxa, comite de Cluj și Petru Dobra, asesor la Curtea de Apel. Guvernatorul Haller era obligat să convingă pe Comisarii regali și pe cler ca, între cei trei candidați la episcopat, să fie pus și omul Aulei vieneze, vicarul apostolic de la Muncaci, E. M. Olsawsky^[14].

În sinodul electoral ținut la Blaj în 4 nov. 1751, delegații clerului au refuzat să admită între cei trei candidați pe ruteanul Olsawsky, străin de sângele și aspirațiunile lor, și au admis pe cei trei foști studenți ai Colegiului de Propaganda Fide: P.P.Aron, Silvestru Caliani și Grigore Maior. Majoritatea voturilor a fost dată Vicarului apostolic Aron^[15].

Prin excluderea ruteanului Olsawsky, clerul a demonstrat mentalitatea națională și politică la care se ridicase. "Ce deosebire - spune A. Bunea - între Clerul român unit, conștient de naționalitatea și latinitatea sa, care luptă din toate puterile contra introducerii străinilor în Biserica lui, și între agenții români ai sârbilor și Grecilor, care tocmai pe atunci cereau Episcop neunit, străin de neamul lor".

Noul Episcop Aron, după alegerea sa, se duce la Viena, unde a fost confirmat în 28 febr. 1752 de Împărăteasa Maria Teresa, iar în 6 iulie 1752 de Papa. La Viena rămâne mai mult timp, pentru a aranja unele chestiuni privitoare la Biserica sa, îndeosebi chestiunea teologului iezuit, pe care l-a acceptat numai la intervenția Papei. De la Viena pleacă apoi la Pócs, pentru a fi consacrat episcop de Vicarul apostolic rutean Olsawsky. După consacrare, s-a dus la Sibiu, unde și-a ocupat locul în Dietă și unde i s-au citit decretele confirmării sale. De aici se reîntoarce la Blaj unde, în 12 dec. 1752, a fost instalat solemn în fața clerului convocat în acest scop și în vederea celebrării Sinodului diecezan. În acest Sinod, ținut în zilele de 13-14 nov. 1752, a fost ales noul capitol format din următoarele persoane: Gerontie Cotorea, vicar general; Grigore Maior, Silvestru Caliani, Atanasie Rednic, asesori consistoriali; protopopul Aron, notar al clerului, iar protopopul Farcaș Timandi, inspector al Sinodului.

Tot în acest Sinod s-a decis, printr-un "decret matrimonial", că numai acele căsătorii sunt valide care se celebrează în fața parohului propriu și a martorilor^[16].

Fondarea tipografiei. - Unul din meritele noului episcop este acela de a fi realizat pe plan cultural planul pe care l-a avut marele său predecesor, Inocențiu Micu. Necesitatea de a crea o tipografie a exprimat-o Episcopul Micu încă în 1735 superiorului iezuit din Sibiu, Hundegger, dar nu a reușit să o fondeze. Abia prin decretul imperial din 18 iunie 1747, Împărăteasa Maria Teresa a cerut de la Guvernator și de la secțiunea catolică a guvernului, să-i fie indicat locul unde ar putea fi fondată tipografia, ca în felul acesta să nu mai fie necesară utilizarea cărților tipărite în Muntenia și Moldova^[17]. Deci în acel an, 1747, tipografia a fost fondată la Blaj, în mănăstirea Sf. Treimi, și a fost pusă sub conducerea tipografului muntean D. Pandovici^[18]. În această tipografie, Episcopul și-a tipărit următoarele opere^[19]:

1. *Epistolam consolatoriam, ex divinitus inspiratis scripturis ad tempus tribulationum pro sui gregis utilitate collectam;*

2. *Definitionem et exordium S. oecumenicae Synodi Florentinae;*

3. *Institutiones doctrinae christianae (Catechism);*

4. *Bucoavnă;*

5. *Dialogus;*

6. *Flosculus veritatis;*

7. *Păstoreasca datorie.*

După cum apare chiar și din titlul acestor opere, Episcopul Aron s-a ocupat în primul rând de formarea spirituală a preoților săi, voind să facă din ei păstori conștienți de misiunea pe care le-a încredințat-o Cristos.

În decursul episcopatului său s-au mai tipărit următoarele cărți liturgice: *Pasionatul* (1751), *Liturghierul* (1756), *Euhologhionul* (1757), *Acaftistul* (1763), *Psaltiria* (1764)^[20].

Deschiderea școlilor din Blaj (18 oct. 1754). - Înfăptuirea emancipării spirituale a poporului, pe care au sperat-o făuritorii Unirii, începu îndeosebi cu fundarea școlilor din Blaj. Fundamentul acestor școli a fost pus încă de Episcopul Micu, dar au fost terminate și deschise numai sub Episcopul Aron, în 18 oct. 1754. În istoria întunecată a neamului românesc din Transilvania, ele constituie unul din cele mai luminoase evenimente; sunt întâiele focare de cultură românească din întreaga țară, puse sub conducerea călugărilor basiliani din Mănăstirea Sf. Treimi.

La început, învățământul se împărțea în trei secțiuni: o *școală comună*, cu 79 elevi, condusă de învățătorul C. Dimitrievici, o *școală latină* cu 74 elevi, condusă de călugărul Grigore Maior care studiasse la Roma; în sfârșit o *școală pentru aspiranți la preoție* cu 25 candidați, condusă de călugărul Atanasie Rednic. La deschiderea școlii s-au înscris, deci, 178 elevi, al căror număr s-a urcat în 1755 la 300. Profesorii și elevii erau susținuți și salariați de Episcopul Aron.

Fundarea Seminarului diecezan. - Pentru formarea preoților, pe lângă Seminarul existent în Mănăstirea Sf. Treimi, Episcopul Aron a înființat și Seminarul diecezan, dedicat Bunei-Vestiri, pe care l-a pus sub conducerea călugărului Atanasie Rednic. Nu numai episcopul, ci și preoții au fost conștienți de necesitatea unei astfel de instituții: la înființarea Seminarului a contribuit fiecare preot cu un galben. La început a funcționat cu 12 alumni, apoi cu 24. Între aceștia a fost și Samuil Micu.

Pentru întreținerea școlilor și în special a Seminarului, Episcopul Aron a cumpărat cu 30.000 de florini domeniul de la Fântânele, la a cărui cumpărare a contribuit personal cu 22.000 de florini, iar clerul cu 8.000 fl. Conform testamentului său, în acest Seminar se puteau admite numai aspiranții la preoție, de origine nobilă sau liberi. Episcopul Aron a lăsat acestui Seminar toată averea sa de 30.000 fl.

Înflorirea vieții călugărești. - Paralel cu fundarea instituțiilor de cultură, înflorește și viața călugărească în mănăstirea Sf. Treimi și în Seminarul Bunei-Vestiri. Episcopul Aron susține prin exemplul vieții sale și prin restaurarea disciplinei călugărești pe cei care voiau să trăiască o viață religioasă mai intensă. Obligația de a observa cu râvnă și cu fidelitate regulile mănăstirești, îi atrage pe mulți oameni dornici de desăvârșire creștinească.

Sub Episcopul Aron s-au călugărit chiar și unii oameni care au fost înainte căsătoriți. Așa e cazul lui Al. Darabant, tatăl viitorului episcop de Oradea Mare ^[21]. Alții trec din Seminar la călugărie: Ioan Devai își ia în călugărie numele de Iosafat; Axentie Sadi, în călugărie Ambrozie; Maniu Klein, în călugărie Samuil; Ioan Pop, în călugărie Ioachim ^[22]. Episcopul Aron se gândește la educația lor, căutând să-i trimită, pe cât se poate, la Roma. Printr-o scrisoare din 23 aug. 1761 comunică Nunțului apostolic din Viena, trimiterea la Roma, în Colegiul de Propaganda Fide, a următorilor trei călugări: Sabatius Metz, Alesie Mureșan și Iacob Aron, nepotul Episcopului ^[23].

Îmbunătățirea soartei clerului. - Sprijinirea vieții călugărești n-a fost decât un aspect din preocuparea sa de a îmbunătăți soarta clerului. În lunga sa activitate pastorală, Episcopul a putut cunoaște la fața locului situația materială a clerului său, care nu devenise mai bună, deși decrete imperiale au fost date în acest scop. La intervenția Episcopului s-a acordat, prin decretul imperial din 15 iunie 1759, fiecărui preot o porțiune canonică de 20 ferdele de cereale și de 15 care de fân. Însă nici această voință imperială nu a fost observată *ad litteram* peste tot.

Conflictul cu călugării. - Ultimii ani de pastorație a Episcopului Aron au fost tulburați de conflictul cu călugării și îndeosebi de noua răscoală antiunionistă.

Conflictul cu unii dintre călugări se naște probabil din motive disciplinare și din deosebiri de păreri. Nu toți au fost mulțumiți de restaurarea regulilor monahale, cum au fost întocmite de Episcop. Între primii călugări care și-au arătat nemulțumirea au fost Silvestru Caliani și Grigore Maior. De partea lor trece Gerontie Cotorea, care studiasse la Tirnavia. Primii doi, după ce au studiat la Roma unde au fost atașați Episcopului Micu care se afla acolo, s-au reîntors la Blaj tocmai în timpul conflictului dintre Episcopul Micu și Vicarul apostolic Aron. Era deci natural ca între ei și Vicar să fie deosebiri de păreri. Nu că Vicarul, și mai târziu Episcopul Aron, ar fi avut alte scopuri decât marele său predecesor și maestru. Activitatea sa culturală de emancipare spirituală și preocuparea de a îmbunătăți soarta clerului arată că a luptat pentru realizarea aceluiași program. Totuși, în acțiunea sa a fost mai prudent, n-a căutat să smulgă dintr-o dată cu forța ceea ce din experiență știa că e imposibil să obțină. Această deosebire de metodă a fost, poate, la baza neînțelegerilor cu călugării basiliani.

Manifestându-se, chestiunea neînțelegerilor pe teren disciplinar ajunge, mai târziu, la Aula imperială care, în epistola adresată călugărilor Silvestru Caliani și Grigore Maior din 7 dec. 1758, le cere să se reîntorcă la Mănăstire, le permite alegerea unui nou superior, îi sfătuiește să aibă mai multă caritate și să fie mai obedienți. Lui Gerontie Cotorea i se dă sfatul să iasă din mănăstire, dacă nu vrea să depună profesiunea monahală. Aceleași deciziuni Aula le comunică în aceeași zi și Episcopului Aron, cerându-i să permită ca administrarea banilor mănăstirii să se facă conform literelor funcționale ^[24].

Revolta Călugărului Sofronie (1759-60). - Agitația antiunionistă calmată în 1751, se reaprinde mai târziu în regiunea Hălmagiului și a Sibiului, condusă de preotul Cosma din Deal și de Ioan din Aciliu, agenți ai ierarhiei sârbe ortodoxe din Karlovitz. În schimb, în regiunea Hațegului, agitația antiunionistă era condusă de calvini, care au reușit să calvinizeze mai mulți români.

După o activitate intensă, episcopul Aron a calmat din nou spiritele, cu riscul vieții sale. Românul calvinizat, Mara, a tras de trei ori cu arma contra episcopului, însă arma nu a luat foc.

Activitatea antiunionistă a călugărului Sofronie (Stan Popovici) din comuna Cioara-Hunedoara, a fost cea mai periculoasă. El se intitula "Vicarul Sfântului Sinod din Karlovitz", fapt care arată că stătea sub ordinele Mitropolitului sârb Nenadovici. În diferite regiuni unde activa (Alba, Zlatna, Abrud), instiga poporul contra Unirii

cu o deosebită vehemență. Însuși Episcopul Aron este nevoit să fugă de la Blaj la Sibiu. În 1760, Guvernul, prin Generalul Buccow, a restabilit liniștea, fără să distrugă însă multe mănăstiri de pe la sate - cum greșit s-a afirmat din partea unora -, căci mănăstirile rurale încrestează o perioadă de înflorire tocmai sub Episcopul Atanasie Rednic, urmașul lui Petru Pavel Aron.

Rezultatul acestei revolte a fost defecționarea multor suflete de la unire și numirea episcopului sârb de Buda, D. Novacovici, ca Episcop al românilor neuniți din Transilvania, dar exempt de Mitropolitul din Karlovitz ^[25]. El a fost instalat în 1761 în biserica Sf. Nicolae din Brașov ^[26].

Pentru pacificarea spiritelor agitate, episcopul Aron începe în 1764 vizitarea Maramureșului. Pe când se afla la Cavnic, în 27 ianuarie 1764, se îmbolnăvește grav la piciorul drept. Transportat la casa iezuiților din Baia Mare, își dă sufletul în ziua de 9 martie 1764. Trupul său neînsuflețit a fost transportat în 18 martie 1764 la Blaj și a fost înmormântat în cripta din curtea episcopală. În cele 8 zile cât a rămas neîngropat, corpul său nu a înțepenit, nu s-a descompus, iar icoana Preacuratei din biserica curții episcopoești a asudat și a lăcrimat, fapt confirmat de Episcopul Atanasie Rednic în epistola din 1 August 1764 adresată Împărătesei Maria Teresa.

Episcopul Aron a dus o viață sfântă de ajunuri, de rugăciuni, de suferințe. Unsprezece ani a purtat un brâu de fier pe piele în jurul corpului și la mâini mai sus de coate ^[27]. "Astfel și-au câștigat românii din Transilvania, în locul lui Klein, un alt arhieru cult, erudit... umilit, ca sfinții părinți și arhieriei cei mai aleși ai bisericii creștine... tare ca piatra în credința Bisericii din Roma" ^[28].

EPISCOPUL ATANASIE REDNIC (1765-1772)

La moartea Episcopului Aron, Biserica Unită nu se găsea într-o perioadă de liniște. În unele părți existau încă focare de activitate antiunionistă, susținută în parte de autoritățile calvine, în parte de Mitropolia ortodoxă din Karlovitz, care promitea românilor ce se vor lepăda de Unire aceleași drepturi de care se bucurau sârbii ortodocși.

În această situație, Curtea imperială a susținut, după moartea Episcopului Aron, candidatura Vicarului Apostolic Atanasie Rednic, a cărui activitate rodnică pentru consolidarea Unirii era cunoscută de toți.

Alexandru Rednic s-a născut la 18 febr. 1722, în satul Giulești (Maramureș), din părinți uniți. A fost elev al Colegiului iezuit din Cluj. După terminarea studiilor teologice la Viena, a depus voturile monahale sub regula Sf. Vasile, luându-și numele de Atanasie. De atunci nu s-a despărțit nicicând de spiritul călugăresc, după care și-a format sufletul, căutând să îndrepte și pe alții pe această cale de desăvârșire religioasă. Poate și rigiditatea în care a trăit l-a făcut să-și piardă simpatiile oamenilor cu care a lucrat.

După hirotonirea sa de preot, în 12 febr. 1749, s-a reîntors la Blaj și a însoțit pe Episcopul Aron în vizitațiile sale canonice pentru consolidarea Unirii. În 1752 a fost numit Asesor Consistorial, pe urmă profesor de dogmatică și istorie, predicator, spiritual al Episcopului, prefect al Seminarului diecezan și, în sfârșit, Vicar general. După moartea Episcopului Aron a fost numit (în 1764) Vicar apostolic, și a ținut acest oficiu până la alegerea episcopală.

În Sinodul electoral celebrat la Blaj în 30 iunie 1764, Curtea imperială l-a pus între candidații la episcopat, alături de călugării Silvestru Caliani și Grigore Maior. În prezența celor doi comisari regali, Br. Ig. Bornemisza și a lui Fr. Boer, electorii au dat lui Gr. Maior 90 voturi, Episcopului Micu de la Roma 72, lui Silvestru Caliani 16 și lui Rednic 9.

Deși a avut cel mai mic număr de voturi, Atanasie Rednic a fost confirmat de Aula imperială, în virtutea art. 12 al Diplonei II Leopoldine (1701), care acorda împăratului facultatea de a confirma pe unul dintre cei recomandați de Sinodul electoral. Episcopul Atanasie se bucura de încrederea autorităților guvernamentale catolice pentru neobosită sa activitate misionară în favorul Unirii.

Dificultățile confirmării. - Cea mai mare parte a clerului avea însă un alt punct de vedere. Se credea că cel mai bun mijloc pentru a readuce la Unire pe cei care au defecționat în revoluția antiunionistă din 1760 era reîntoarcerea Episcopului Micu de la Roma pe scaunul episcopesc, sau numirea acelor oameni care se bucurau de simpatiile poporului, întru cât erau cunoscuți ca susținători ai Episcopului exilat.

De aceea, îndată după încheierea Sinodului, Arhidiaconii A. Pop și I. Săcădati au și acționat pentru a obstacula confirmarea imperială și papală a noului ales, Atanasie Rednic. Printr-o scrisoare din iulie 1764, au informat la Roma pe Procuratorul Ordinului Bazilian, Wolodsko, rugându-l să intervină pentru revenirea Episcopului Micu. În același scop au adresat o altă scrisoare Arhiepiscopului din Strigoniu. În sfârșit, în 15 oct. 1764, ei expediază alte două memorii în numele Clerului, unul Papei și altul Congregației de Propaganda Fide, făcând între altele pe Episcopul Atanasie Rednic responsabil de situația dificilă din dieceza lor.

Aceste intervenții n-au avut rezultatul dorit, deoarece în toamna anului 1764 Împărăteasa Maria Teresa l-a confirmat pe Atanasie Rednic pe scaunul episcopesc. Noul ales n-a întârziat să convoace Capitlul pentru a comunica confirmarea imperială. În lipsa lui Grigore Maior, a lui Silvestru Caliani, a lui Gerontie Cotorea și a Arhidiaconilor A. Pop și I. Săcădati care au refuzat să participe, Episcopul Rednic și-a citit singur confirmarea.

Cei doi arhidiaconi, A. Pop și I. Săcădati, au încercat o ultimă intervenție împotriva acestei confirmări, prezentând în 29 ianuarie 1765 Congregației de Propaganda Fide un nou Memoriu în care protestau împotriva alegerii lui Atanasie Rednic, neiuubit de cler și de popor.

După obținerea confirmării imperiale, Atanasie Rednic s-a dus la Viena în toamna anului 1764, unde s-a supus procesului informativ în fața Nunțului Apostolic V. Borromeo (5-12 febr. 1765). În urma acestui proces a fost confirmat de Papa în 15 mai 1765, iar în 4 august din același an a fost consacrat episcop în Mănăstirea Sf. Nicolae din Muncaci. De aici s-a reîntors la Blaj, unde a fost instalat cu toată solemnitatea în 13 nov. 1765. Cu această ocazie a completat noile oficii diecezane: pe Ignațiu Darabant l-a numit Vicar general, pe Filoteu Laslo prepozit al Mănăstirii Sf. Treimi, iar în funcția de Prefect al Mănăstirii Bunei-Vestiri a pus pe Samuil Micu-Klein. Tot cu aceeași ocazie, acești trei călugări amintiți, împreună cu alți doi, au fost numiți Asesori Consistoriali.

Activitatea pastorală. - Episcopul Atanasie Rednic a reluat activitatea plină de zel prin care s-a distins sub Episcopul Aron. Natural, nebucurându-se decât în mică măsură de simpatiile colaboratorilor, a realizat numai în parte ceea ce ar fi dorit. Năzuințele lui s-au îndreptat mai mult spre consolidarea vieții religioase a clerului și credincioșilor.

Pe teren religios el a căutat mai întâi să rezolve chestiunea căsătoriilor mixte care s-au născut din cauza înființării Episcopatului neunit de la Brașov. Episcopul neunit Dionisiu Novacovici a cerut în 1764 Aulei imperiale să decidă care preot are de săvârșit slujba religioasă a căsătoriei și a botezului, în cazul căsătoriilor mixte între ortodocși și catolici. Rezoluția a fost dată conform normelor canonice, îndreptățind pe preotul părții catolice să cunune și să boteze, când căsătoria era aprobată de Biserică.

Căsătoriile mixte au adus o nouă dificultate: aceea a căsătoriilor clandestine. Această chestiune n-a fost însă rezolvată în decursul episcopatului său.

Problema Unirii. - Dușmanii unirii pândeau din toate părțile, îndeosebi din partea străinilor. Ungurii, secuii și sașii încercau să împiedice orice îmbunătățire a condițiilor sociale, lăsând pe săteni într-o stare de dezamăgire și neîncredere în realizarea drepturilor făgăduite de Împărat. Agenții Mitropoliei sârbe din Karlovitz, profitând de aceste nemulțumiri, căutau să îndrepte spre ei simpatiile poporului, făcând promisiuni care s-au dovedit irealizabile. Această tensiune a crescut și a căpătat un caracter permanent după înființarea episcopiei neunite din Brașov. În aceste condiții s-a desfășurat activitatea plină de zel a Episcopului Atanasie Rednic. El a căutat să consolideze Unirea și să convingă poporul pe baza argumentelor religioase luate din cărțile liturgice și din scrierile Sfinților Părinți. Desigur nu erau acestea cele mai eficiente argumente pentru ascultătorii însetați mai mult de dreptate decât de adevăr. Totuși, după o muncă vrednică de admirație, în care a fost ajutat de Filoteu Laslo, prepozitul mănăstirii Sf. Treimi și de Ignațiu Darabant, vicarul general, apostolatul său a dat un oarecare rod: peste 26.000 de credincioși au revenit la Unire în anul 1766. În timp ce Episcopul s-a reîntors la reședință, prepozitul Filoteu Laslo a continuat această activitate, readucând la Unire 1.000 persoane de pe domeniul episcopesc, până după Floriile anului următor.

Chestiunea domeniului episcopesc de la Cut (Fântânele). - Domeniul de la Fântânele a fost cumpărat de episcopul Aron de la Contele G. Bethlen, dar contractul de vânzare-cumpărare nu fusese încă aprobat de Curtea Imperială la moartea episcopului. Din această cauză rudele contelui au început în 1767 acțiunea în vederea restituirii domeniului.

Temându-se de o pierdere atât de importantă, Episcopul a intervenit la Congregația de Propaganda Fide cu rezultatul de a primi în 13 dec. 1769 aprobarea imperială și cedarea definitivă a domeniului pe seama Bisericii Unite.

Îmbunătățirea soartei materiale a clerului. - Încă de pe timpul când se găsea la Viena în vederea numirii de episcop, Atanasie Rednic a intervenit la Curtea imperială, cerând îmbunătățirea situației materiale a clerului și această intervenție arată că a lucrat pe linia marilor săi înaintași. Aula, ca de obicei, a cerut relații Guvernului transilvănean, care a invitat pe episcop să facă o dare de seamă mai amănunțită. După prezentarea Relației, guvernul a amânat mereu soluționarea, până ce Atanasie Rednic s-a plâns din nou Aulei Imperiale. Datorită acestei plângeri, s-a acordat din partea Guvernului, în 26 iunie 1761, suma de 10.000 de florini pentru parohiile nou convertite, pentru cumpărarea vaselor și ornadelor sacre, iar fiecărui preot i s-a acordat un ajutor de 12 florini.

Reforma monahală. - Episcopul Atanasie a trăit o viață ascetică, dedicându-se din convingere vocației călugărești. Ca spiritual al lui Petru Pavel Aron, el a sugerat reforma călugărească făcută în perioada acestui Episcop. Văzând că nu sunt obișnuiți călugării din mănăstirea Sf. Treimi cu o viață aspră, Episcopul Aron a fundat, la îndemnul lui Atanasie, mănăstirea Bunei-Vestiri, zisă a "călugărașilor", deoarece intrau în ea băieți tineri, pe care îi puteau crește din vreme într-o disciplină mai aspră. Atanasie Rednic a fost maestrul lor în viața ascetică, obligându-i la mătănie, la post și la ajun, și la alte lucruri de pocăință, după regula strictă a Sf. Vasile. În acest regim s-au îmbolnăvit mulți din tinerii călugărași, și n-au putut suporta rigoarea regulilor. Totuși Atanasie nu s-a descurajat, ci, după urcarea pe scaunul episcopesc, a vrut să perfecționeze încă mai mult planul de înflorire a vieții religioase. Restaurarea disciplinei nu numai pentru mănăstirea Bunei-Vestiri, dar și pentru vechea mănăstire a Sf. Treimi, a fost aprobată de Capitlul diecezan din 29 aug. 1765 și confirmată de

Congregația de Propaganda Fide în 17 sept. 1765. Călugării de la Sf. Treime, obișnuiți cu titlul de "Măria Ta" și cu o viață mai liberă, nu se puteau împăca cu inovațiile făcute. Grigore Maior, Silvestru Caliani, Gerontie Cotorea, ajutați și de Arhidiaconii A. Pop, I. Săcădati și alții, care nu aprobaseră nici în alte privințe comportarea Episcopului Rednic, n-au voit să se supună. Atunci Episcopul a comunicat toată chestiunea neînțelegerilor Congregației de Propaganda Fide și Aulei imperiale, sugerând și măsurile de luat împotriva lor. În urma dispozițiilor aulice, călugărul Grigore Maior a fost internat în casa iezuiților din Sibiu și de acolo a fost transferat sub escortă la mănăstirea de la Muncaci; Silvestru Caliani a fost internat la mănăstirea din Margina, iar Gerontie Cotorea a fost trimis la mănăstirea Strâmba și de acolo la Micula. Ei au fost eliberați și reabilitați numai în 1772, după moartea Episcopului. După arestarea lor, Atanasie Rednic a obținut însărcinarea să reformeze mănăstirea Sf. Treimi după noile reguli și a adus în acest scop aici mulți călugări de la Buna-Vestire, pentru a fi de pildă și de îndemn celor care urmau să se formeze în noua disciplină.

În afară de aceste două mănăstiri din Blaj, Episcopul Atanasie s-a îngrijit de zecile de mănăstiri răsfirate prin satele Transilvaniei. Erau mănăstiri mici cu călugări puțini, care trăiau în rugăciune ori se ocupau cu agricultura, iar în câteva locuri se străduiau să dea tinerilor din apropiere instrucțiuni liturgice elementare. Pentru a încuraja străduințele acestora, Atanasie Rednic a numit pe Filoteu Laslo prepozit general peste toate mănăstirile. Acesta a vizitat mai bine de 40 mănăstiri în numele Episcopului.

Alumni la Roma. - Pentru a înlesni și mai mult emanciparea poporului, A. Rednic a cerut insistent de la Aula imperială din Viena să-i dea învoirea de a înființa o școală nouă în altă parte a Transilvaniei, după modelul școlii din Blaj. Cererea sa nu a avut un rezultat pozitiv. De aceea s-a mărginit să sprijine cât mai mult frecventarea școlilor din Blaj și să trimită cât mai mulți tineri la școlile din străinătate. Astfel a trimis în 1765 la Roma a patra serie de studenți, pe Vasile Cheresteși, Ieronim Calnochi și Ambrozie Sadi. Ultimul, din cauza clipei romane, s-a reîntors la Blaj în 1767; ceilalți doi s-au reîntors în 1769 după terminarea studiilor. În același an el a trimis a cincea serie, din care au făcut parte călugării Partenie Iacob, Spiridon Fărcaș și Benedict Fărcaș.

Tot în urma intervenției sale s-au dus la Viena, în colegiul Pazmanian, călugării Samuil Micu și Ștefan Pop. Călugărul Samuil Micu s-a reîntors la Blaj după șase ani de studiu și a fondat în 1780, cu călugării G. Șincai și P. Maior, celebra "școală latinistă" a Blajului.

Moartea. - Episcopatul lui Atanasie Rednic a fost prea scurt ca să realizeze mai multe. A murit în ziua de 2 mai 1772, la șapte ani după urcarea sa în scaunul episcopesc. Și-a dedicat toată viața idealului religios, căutând să consolideze Unirea, să formeze preoți și călugări cu viață sfântă și să împărtășească cât mai mulți tineri din darurile învățaturii. Din aceste motive putem spune că a pășit și el pe drumul luminos deschis cu atâta jertfă de mării săi înaintași^[29].

EPISCOPUL GRIGORE MAIOR (1772-1782)

Episcopul Grigore Maior a fost un om cult, dotat cu spirit poetic care-l ajuta să predice frumos^[30]. Spre deosebire de Atanasie Rednic, el avea toate calitățile spre a fi simpatizat și iubit de popor.

La 4 ani de la întoarcerea de la Roma, unde-și terminase studiile (1747), își câștigase atât de mult bunăvoința și încrederea clerului, încât, în sinodul electoral din 1751, când a fost ales episcop P.P.Aron, a obținut al doilea loc între candidați, iar în sinodul din 1764 a avut cel mai mare număr de voturi. Totuși, din cauza caracterului său hotărât și energic, a avut multe neînțelegeri, mai întâi cu P. P. Aron, pe urmă cu vicarul acestuia, Atanasie Rednic. După ce Atanasie a ajuns episcop, conflictul s-a înăsprițit mai mult, culminând cu arestarea lui Maior, care a fost exilat pe viață la Muncaci, de unde l-a eliberat Iosif II, numindu-l censor aulic al cărților orientale (*librorum orientalium aulicus censor*) la tipografia slavo-română din Viena^[31].

Dar nici exilul, nici timpul, nici îndepărtarea nu i-au micșorat, ci, dimpotrivă, i-au mărit popularitatea. Astfel, a obținut întâiul loc între candidați, cu peste 100 voturi, în Sinodul electoral ținut în 1772, după moartea lui Atanasie Rednic. În toamna aceluiași an a plecat la Viena, în vederea "Procesului informativ", și a rămas aici până în primăvara anului următor, pentru a participa la Sinodul din Viena.

Sinodul din Viena (1-24 martie 1773). - Sinodul acesta, convocat prin decretul imperial din 24 febr. 1743, a întrunit pe toți episcopii orientali catolici din Imperiul austriac. Grigore Maior, împreună cu călugării baziliani Silvestru Caliani și Ignațiu Darabant, au reprezentat dieceza de Alba-Iulia și Făgăraș^[32]. În sinodul acesta s-a discutat chestiunea împuținării sărbătorilor bisericesti. Tot atunci s-a decis ca recitarea Simbolului de credință la Sf. Liturghie să se facă fără adaosul "Filioque".

Consacrarea episcopală. - Consacrarea de episcop a noului ales a avut loc în 23 aprilie 1773, în biserica curții imperiale din Viena, în prezența împărătesei Maria Teresa și a fiului ei Iosif II. Episcopul V. Bojiscovic din Croația a celebrat ceremonia după obiceiul bizantin. La sfârșitul slujbei, episcopul Grigore Maior a binecuvântat pe Împărăteasa Maria Teresa, care i-a făcut cadou o cruce pastorală și un inel episcopesc. Împărăteasa, mișcată de ceremonialul bizantin, din admirație față de bisericile catolice de rit bizantin, a decis înființarea la

Viena a Colegiului Sf. Barbara, în care s-au acordat diecezei de Alba Iulia și Făgăraș 9 burse de studiu, iar celei din Oradea 6 burse.

Activitatea pastorală. - În primii ani de episcopat, Grigore Maior a putut să lucreze în tihnă, dezvoltând o activitate rodnică, amintind râvna neobosită a Episcopului Inocențiu Micu. El își manifestase încă sub Episcopul Aron puterea apostolică, predicând prin sate și combătând toate atacurile agenților străini^[33]. În Sibiu se gândea cu atâta tragere de inimă la misiuni, încât se simțea mistuit - cum însuși spune - de râvna pentru mântuirea sufletelor^[34]. Idealul său, după ce a ajuns episcop, a fost să predice pretutindeni Unirea. În urma vizitelor canonice pe care le-a făcut în toate părțile Transilvaniei, el a reușit să convertească peste 500 de sate^[35], fapt pentru care merită pe drept cuvânt numele de Restaurator al Unirii. Cuvântul său convingător, simpatia și încrederea pe care o aveau în el credincioșii, ca într-unul care apără interesele naționale și spirituale ale neamului, l-au făcut să ducă la bun sfârșit misiunea căreia s-a dedicat.

Lucrând pentru Unire, Episcopul Maior n-a pierdut niciodată din vedere importanța operei de educație a tinerimii. Înainte de a fi Episcop a învățat pe copiii de școală alfabetul, catehismul și limba latină, ca profesor al clasei de latină. Ajungând Episcop s-a gândit să reglementeze definitiv ajutorarea cu pâine a elevilor săraci, ideată de Episcopul Aron. În acest scop a hotărât ca domeniul episcopesc, mănăstirea Sf. Treimi și seminarul să dea fiecare câte 200 feldere de grâu anual pentru pâinea celor 200 de studenți.

Pentru educarea clerului, el a reușit să creeze un seminar central din fuzionarea celor două seminarii existente în cele două mănăstiri, a Sf. Treimi și a Bunei-Vestiri^[36]. Tot în acest scop a trimis multe elemente tinere în școlile Occidentului catolic, în Colegiile din Tirnavia și Agria, și în cele două colegii din Viena, Sf. Barbara și Pazmany. La Roma a studiat în timpul său, între anii 1774-79, Petru Maior și Gheorghe Șincai, cunoscuți fondatori ai școlii transilvănene^[37].

În sfârșit, Grigore Maior s-a gândit la construirea și repararea bisericilor. În primul rând avea nevoie de reparații catedrala din Blaj, a cărei edificare a fost începută de Episcopul Inocențiu Micu și continuată, apoi, cu nepricepere și neglijență. În acest scop s-a reparat și biserica din curtea episcopiei, terminându-i-se turnul. În satul său natal, Sarvad, Episcopul a înălțat o biserică. Obținând apoi de la Împărăteasa Teresa un loc de casă în Sibiu^[38], fostă proprietate a călugărilor iezuiți, a plănuit și aici construirea unei biserici, a cărei piatră fundamentală s-a pus în 15 oct. 1778.

Luptele Episcopului Maior. - În a doua parte a episcopatului său, începând cam de la anul 1778, Episcopul Maior a avut multe dificultăți din partea protestanților, a Guvernului transilvănean, a ortodocșilor, a catolicilor de rit latin și a călugărilor de la Blaj.

Calvinii și luteranii n-au fost deloc mulțumiți - cum era natural - de rezultatul pozitiv pe care l-a avut misiunea pastorală a Episcopului^[39]. Baronul Bruckenthal, concilier provincial și protestant aprins, a încercat prin anumite dispoziții să împiedice activitatea unionistă. Episcopul Maior a continuat însă să facă vizitații canonice după plecarea Baronului la Viena, reușind să convertească aproape integral două comitate^[40]. Reîntorcându-se Bruckenthal în Transilvania, consilierii protestanți din guvern au găsit din nou sprijin împotriva uniților. În această situație, Episcopul s-a plâns nuntului Garampi, arătând fără înconjur că protestanții sunt cauza cea mai gravă a neînțelegerilor religioase din Transilvania^[41].

În afară de protestanți, Episcopul Maior a avut unele fricțiuni și cu Guvernul transilvănean. Împărăteasa Maria Teresa, care avea nevoie de oameni în nenumăratele războaie din Imperiu, a invitat și pe Episcop să sprijine recrutarea soldaților. Episcopul a promis că va trimite bucuros soldați români, punând însă condiția ca aceștia să formeze legiuni românești și să fie recunoscuți ca o "miliție valahă-românească"^[42]. Chiar după ce a fost respinsă formal această condiție, Episcopul n-a încetat să-și mențină punctul său de vedere împotriva Guvernului transilvănean.

Nici ortodocșii n-au văzut cu ochi buni progresele ce le făcea din nou Unirea. Pentru a-l împiedica pe Episcop, mai mulți ortodocși din Brașov, unde se găsea sârbul Statievici, ex-secretarul Episcopului din Karlovitz, au trimis un memoriu Aulei imperiale, spunând că ar fi gata să îmbrățișeze Unirea, dacă li se vor accepta anumite condiții puse împotriva Episcopului Maior. Pe lângă aceasta, au mai fost prezentate, în 1780, două petiții, una anonimă în numele tuturor ortodocșilor, alta semnată de 14 protopopi ortodocși, în care se aduceau tot felul de plângeri contra Episcopului unit^[43]. Aceste acuzații erau sprijinite de Guvernul transilvănean, care le insinua malițios Împăratului Iosif II. Încă mult timp, Guvernul se folosea de acatolici, care învinuiau regulat pe Episcop în conflictele dintre ortodocși și uniți^[44].

La aceste dificultăți externe s-au adăugat obișnuitele neînțelegeri cu călugării baziliani. Cunoscând bine situația încordată, Episcopul Maior a încercat la început să se poarte cât se poate de bine cu călugării, permițându-le să mănânce de "dulce", lăsându-le mai multă libertate și menținând pe Filoteu Laslo în demnitatea de vicar general, deși acesta se pronunțase contra lui. Totuși, indulgența aceasta n-a folosit, fiindcă cei mai zeloși s-au simțit ofenșați de concesiunile disciplinare, iar ceilalți s-au folosit de acest prilej ca să trăiasă după placul lor. Văzând Episcopul că lucrurile nu merg bine, a început să-și impună autoritatea și să dea afară pe cei care nu se supuneau, ori să-i trimită departe în misiuni. Pe urmă, când a observat că alegerea și schimbarea prea deasă a prepozitului era un prilej de dezordine, a cerut de la călugări să aleagă prepozitul numai cu voturile

celor prezenți, iar după ce i-a expirat termenul de conducere, să nu facă, pe cât e posibil, noi alegeri, ci să se mărginească la reconfirmarea celui ales ^[45]. Călugării au consimțit în silă la aceste dispoziții, fiindcă se considerau ca și canonicii și voiau singuri să se conducă. Cu ocazia noilor alegeri de prepozit în 1779, ei au trecut pe față împotriva Episcopului, împreună cu Filoteu Laslo, vicar general și călugăr bazilian ^[46]. Atunci Grigore Maior i-a cerut acestuia demisia și i-a înlocuit cu Ignațiu Darabant. Această schimbare, făcută contra voinței lor, i-a nemulțumit atât de mult, încât l-au acuzat pe Episcop la Curtea imperială, folosindu-se și de pretextul că Episcopul administrează averea mănăstirii pe seama sa, și nu da călugărilor decât o mică parte. Iosif al II-lea, ca să-i împace, n-a dat dreptate nici unuia, ci a mustrat deopotrivă amândouă părțile. Călugării puteau administra mănăstirea după regulile vechi, dar n-aveau dreptul să se amestece la numirea vicarului general și la conducerea diecezei. Administrarea averilor mănăstirești cădea de asemenea în sarcina Episcopului ^[47]. Cu executarea dispozițiilor imperiale a fost desemnat Episcopul latin de Alba Iulia, Ignațiu Battyany. Acest conflict a contribuit în mare măsură să compromită autoritatea Episcopului și numele bun al călugărilor ^[48].

În sfârșit, Episcopul Maior a avut neînțelegeri cu Episcopul latin de Alba Iulia Ignațiu Battyany. Antipatia acestuia a început, probabil, în 1778, când Episcopul Maior a reușit să obțină de la împărăteasa Maria Tereza terenul pe care a zidit biserica din Sibiu, la care râvneau "romano-catolicii", sprijiniți de Ignațiu Battyany ^[49]. Altfel nu se poate explica de ce s-a supărat atât de rău acest Episcop cu prilejul unei chestiuni de drept matrimonial pusă cu ocazia unei căsătorii între o parte latină și alta unită. Episcopul latin l-a reclamat pe Grigore Maior Nunțiatului. Deși Nunțul Garampi n-a dat crezare acestor acuze și a continuat să stea de partea Episcopului român ^[50], totuși acesta, obosit de intrigi și de atacurile care veneau nu numai de la dușmani, ci și de la aceia care ar fi trebuit să-i fie prieteni, a scris odată ofensat cuiva de la Cancelaria Guvernului că e gata să abdice de pe scaunul episcopesc. De această scrisoare s-au folosit dușmanii lui. Ei au adunat toate celelalte memorii și acuze primite împotriva Episcopului român, și le-au înmănat pe toate împreună împăratului Iosif al II-lea. Acesta, enervat de nenumăratele acuze, ce se aduseră, a hotărât să-l scoată din scaun, îndemnându-l să-și ceară spontan abdicarea. Grigore Maior, văzând că nu mai are nici un sprijin apropiat, ci numai dușmani, a renunțat la scaunul episcopesc pentru a evita alte dificultăți care n-ar servi la salvarea sufletelor, după cum a scris în 3 martie 1782 Nunțului din Viena ^[51]. Împăratul a acceptat și a stabilit să i se dea o pensie de 1500 fl. anual.

În sinodul electoral din 12 august 1782, Grigore Maior a lăsat să i se citească actul de abdicare și a ținut o cuvântare care i-a mișcat adânc pe toți. N-a fost nici unul din cei prezenți care să nu fi avut ochii umezi ^[52]. "Acum am slăbit - spunea el - și unul cu atâția nu mai poci birui. Căci corăbierul, fie cât de tare ca Hercules, fie măestru ca Columbus, când sosește la luptă deodată și cu valurile mării și cu vâslașii, cum va putea mântui și scoate corabia din pieire la liman?" În numele tuturor a răspuns Protopopul Daniil Pop din Cătina, exprimând durerea nemăsurată a românilor pentru pierderea păstorului lor cel mai apropiat și drag.

Episcopul Grigore Maior a avut de luptat cu cei din casă și cu cei din afară, și a rămas singur fără un sprijin mai înalt, dar unit întotdeauna cu sufletul neamului său cu a cărei soartă s-a identificat. În cuvintele de rămas bun ale protopopului din Cătina a vibrat însuși sufletul acestui neam de care a fost înțeles și iubit.

Grigore Maior a murit la trei ani după abdicare, într-o mănăstire din Alba Iulia, de unde a fost adus și înmormântat la Blaj. A lăsat Bisericii cea mai mare parte din avere, întemeind între altele o fundație de 120 de galbeni din care se acordau premii studenților care țineau discursuri și declamații în ziua de Trei Ierarhi, sărbătoarea oficială a școlilor.

Viața sa zbuciumată și dragostea deosebită de neam l-au făcut să fie considerat un al doilea Inocențiu Micu "deoarece singur acesta cu râvnă și cu luptă spre organizarea fericirii neamului românesc între episcopii cei românești se poate asemăna cu adevăratul părinte al românilor, Ioan Inochentie Liber Baro Klein de Sad" ^[53], cum îl caracterizează cu entuziasm Petru Maior.

Carol Capros

EPISCOPUL IOAN BOB (1783-1830)

După renunțarea Episcopului Maior, în sinodul ținut la Blaj în 1782, au fost aleși trei candidați la scaunul episcopesc: Ignațiu Darabant cu 63 de voturi, Iacob Aron cu 57 de voturi și Ioan Bob cu 37 de voturi. Primii doi erau călugări și reprezentau două curente mai vechi din cler, iar al treilea era preot secular, deprins cu cele bisericesti și hirotonit preot la o vârstă mai înaintată, în etate de 39 de ani.

Ignațiu Darabant reprezenta tendința naționalistă de emancipare socială a românilor transilvăneni, continuând directiva trasată de Inocențiu Micu și reluată cu convingere de Grigore Maior.

Iacob Aron era susținut de fiii sufletești ai lui Petru Aron și Atanasie Rednic, reprezentând, în primul rând, curentul ascetic de reînnoire a vieții religioase.

Ioan Bob era reprezentantul unei părți din clerul secular, care încerca pentru întâia dată să se afirme. În timp ce primele două tendințe își dispuneau precedența, Iosif al II-lea a preferat să confirme pe Ioan Bob, care stătea în afara discuțiilor, ca unul care avea puține șanse de reușită.^[54]

Noul ales a fost confirmat de Pius VI în 15 decembrie 1783 și consacrat episcop în 6 iunie 1784 la Blaj de către Grigore Maior.

În comparație cu înaintașul său, Ioan Bob era o personalitate mai ștearsă. N-avea popularitatea Episcopului Maior, nici formația intelectuală a acestuia, fiindcă a început numai târziu studiile teologice. Nu putea face vizitații canonice, aducând la "unire" pe credincioși, căci fusese bolnav de tuberculoză și trăia într-o continuă convalescență. El nu a imprimat epocii în care a trăit caracterul personalității sale, ci a rămas mai mult în umbră în cei 46 de ani de episcopat. Protagonistii vieții religioase, culturale și naționale din acel timp au fost în bună parte alții, și noi ne vom ocupa îndeosebi de aceștia, ca să concludem că episcopatul lui Ioan Bob a fost rodnic, punându-l alături de cele mai înfloritoare epoci din viața neamului în Transilvania. În timpul său a ajuns la apogeul școlii naționaliste (latiniste), cu cei trei corifei de care ne vom ocupa într-un capitol separat. Format în spiritul acestei școli, Gheorghe Lazăr a trecut munții și a fondat întâia școală românească superioară la București. Tot în această vreme a avut loc Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan și s-a înaintat la Viena *Supplex Libellus Valachorum*, ca expresie a spiritului de unire și emancipare națională a românilor transilvăneni.

Activitatea națională

După tradiția lăsată de înaintași, episcopul nu era numai capul spiritual și religios al credincioșilor, ci avea și o funcție politică, fiind autoritatea cea mai înaltă pe care o avea neamul. Preoții uniți considerau pe episcop ca pe reprezentantul națiunii, așteptând de la el să apere interesele poporului în Dieta transilvăneană la care lua parte, sau în alte ocazii, după cerințele momentului.

Sub Episcopul Bob posibilitățile de acțiune politică nu mai erau aceleași din timpul Episcopului Inocențiu Micu, schimbându-se condițiile de viață. În vreme ce Episcopul Inocențiu Micu era capul spiritual al tuturor românilor transilvăneni, fiind aproape toți uniți, Episcopul Bob - după răzvrătirea antiunionistă a lui Sofronie și înființarea Episcopiei ortodoxe care a împărțit oficial pe români în uniți și ortodocși - nu era decât reprezentantul unei părți din popor, trebuind să cadă de acord și să colaboreze cu capul Bisericii Ortodoxe, care la început a fost un sârb.

Din partea guvernului austriac se ofereau de asemeni noi posibilități de acțiune. Iosif al II-lea a căutat să înlesnească reformele sociale, voind să ridice nivelul material și moral al clasei de jos și restrângând privilegiile nobilimii și ale celor trei națiuni privilegiate. Vizitele pe care le făcuse în Transilvania, ascultând personal plângerile, a întreținut aprinsă scânteia de speranță în sufletele țăranilor. Înțelegând că ar putea să trăiască liberi într-o organizație socială mai dreaptă și întâmpinând rezistența ostilă a nobilimii maghiare, țăranii s-au răsculat, în 31 octombrie 1784, în regiunea Zarandului, sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan. Mișcarea a luat proporții care au preocupat nu numai Dieta, ci și pe împărat.

Românii instruiți nu s-au asociat mișcării revoluționare, fiindcă aveau alte idei - cum arată Samuil Micu^[55] - asupra felului de a proceda pentru obținerea drepturilor politice și sociale. Episcopul Bob n-a intervenit decât cu o scrisoare pastorală pentru pacificarea clerului și a poporului. În schimb, din partea ortodocșilor, episcopul Ghedeon Nikitici din Sibiu și Petru Petrovici din Arad, după ce au intervenit cu scrisori pentru potolirea revoltei, s-au dus personal la fața locului și, pentru osteneala lor, au fost recompensați de guvern, întâiul cu 2000 de florini, iar al doilea cu 800 de florini. Medicul Ioan Molnar Piurariu, român ortodox, care a lucrat și el în acest sens, a fost ridicat la rangul de nobil^[56].

Supplex Libellus Valachorum (1790-1792)

Intellectualii români, înțelegând să lupte pe căi juridice pentru emanciparea poporului și câștigarea drepturilor elementare ce i se cuveneau, au găsit un fundament de acțiune în reformele proiectate de Iosif al II-lea. În fața opoziției maghiare, împăratul a fost, însă, nevoit să retragă aproape toate proiectele de reformă. Leopold al II-lea, care i-a urmat la tron la câteva luni, întâmpinând aceeași opoziție organizată, a fost silit să reconfirme privilegiile vechi ale nobililor unguri și sași. Aceștia s-au folosit de ocazia reabilitării lor ca să-și manifeste toată ura împotriva românilor, îndeosebi în regiunile călcate de răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan. Motivul care i-a făcut pe intelectualii români să se organizeze, trebuie căutat în această stare de lucruri, nu în mișcarea concomitentă a sârbilor. Mișcarea din urmă a putut influența activitatea românilor în diferite faze, dar nu i-a determinat nașterea, nici nu i-a dat imbold lăuntric.

Precursorii activității naționale care au pregătit atmosfera redactării memoriului *Supplex Libellus*, au fost, în primul rând, preoții români de amândouă confesiunile. Reprezentantul mișcării în faza de pregătire a fost, pe cât se pare, Ioan Para, vicarul foraneu al Năsăudului, originar din comitatul Hunedoarei (regiunea cea mai încercată

de reacțiunea nobililor unguri). Încă înainte de a avea fixate punctele programatice, preoții români au trezit suspiciunea nobililor unguri, care s-au adresat episcopilor Bob și Adamovici, invitându-i să oprească pe preoți de a face politică. Cei doi episcopi au executat întocmai mandatul, arătând până și o oarecare râvnă, ca episcopul ortodox Adamovici, care sfătuia pe preoții săi “nu cumva să pretindă din simplitate sau din neștiință lucruri care ar fi împotriva acestui Preaslăvit Principat”.^[57]

Ioan Para s-a folosit de ocazia primirii scrisorii Episcopului Bob, ca să-l invite să ia personal inițiativa mișcării, rugându-l să prezinte Împăratului o petiție pentru a obține să fie admiși, pe lângă episcop, încă doi delegați ai clerului în Dieta transilvăneană. Acest demers l-a pus în mare încurcătură pe Episcopul Bob. El ar fi voit să sprijinească direct cauza credincioșilor săi, dar se temea să se pună rău cu guvernatorul Transilvaniei, care-i atrase din nou luarea aminte să nu se ocupe cu probleme politice. Din acest conflict a ieșit biruitoare așa-zisa “prudentă omenească”, în dauna eroismului de care ar fi putut da dovadă.

Bănuind răspunsul negativ al episcopului, Ioan Para a înaintat direct împăratului cererea pe care o făcuse, pe cale ierarhică, superiorului său bisericesc. Împăratul a trimis petiția Dietei transilvane, care a înmânat-o Episcopului Bob, împreună cu un comentariu defavorabil. Episcopul s-a mulțumit să-l informeze pe Ioan Para de răspunsul primit.

Modul lipsit de interes cu care a procedat Ioan Bob, a trezit cea mai vie reacție în sânul clerului unit. Pentru a-l compromite în fața autorității, la a cărei consimțământ ținea atât de mult, Samuil Micu a înaintat guvernului un raport în numele clerului, făcându-i tot felul de învinuiri pe teren religios, susceptibile de admoniție. Acest raport a avut efectul dorit. Văzând cât de șubred e sprijinul guvernului, Episcopul Bob s-a hotărât să ia, în sfârșit, inițiativa mișcării. În acest sens s-a gândit să convoace sinoade particulare pe protopopiate, iar la urmă un sinod general diecezan, în care preoții întruniți, cunoscând starea poporului, vor putea să fixeze propunerile pentru îmbunătățirea situației. Guvernul Transilvaniei, temându-se de forța acestor întruniri, nu și-a dat consimțământul, ci l-a sfătuit pe Bob să procedeze ca și episcopul ortodox, care cerea în scris părerea preoților, fără să-i întrunească. De fapt, episcopul Adamovici ceruse în scris plângerile clerului său, pe care el spera să le expună în Dieta transilvană, la care făcuse cerere să intervină. În urma refuzului primit, n-a mai îndrăznit să insiste, temându-se să nu fie depus de pe scaun.

Interzicerea de a se întruni în sinod nu i-a dezarmat pe preoții uniți, nici nu i-a lăsat satisfăcuți de soluția de a trimite episcopului rapoarturi scrise. Ioan Para a încercat pe toate căile să meargă la Viena, pentru a prezenta personal Curții imperiale un memoriu, în care avea de gând să ceară de la împărat învoirea de a reuni Congresul național al tuturor românilor din Transilvania. Nereușind să ajungă la Viena, el a rugat pe Ignațiu Darabant, Episcopul Orăzii, să prezinte în locul lui acest memoriu. În absența Episcopului Bob, românii din centrul Transilvaniei au găsit în Ignațiu Darabant - prieten și colaborator al lui Grigore Maior la Blaj - un moderator și susținător al dorințelor și năzuințelor naționale.

Memoriul prezentat de Ignațiu Darabant n-a găsit un răspuns afirmativ la Curtea imperială. Deși aceasta sprijinise pe sârbi împotriva ungarilor, nu înțelegea să sprijine în aceeași măsură și pe românii din Transilvania, unde pericolul ungueresc era contrabalansat de sașii care stăteau de partea împăratului. Oricum, Ioan Para nu și-a pierdut nădejdea și a trimis un nou memoriu elaborat cu ajutorul lui Petru Maior, care întârea cu argumente istorice și politice drepturile cerute de români. Ignațiu Darabant n-a prezentat însă memoriul acestei curți, fiindcă în acest timp se lucra la Viena la redactarea cunoscutului *Supplex Libellus Valachorum*.

Noul document încerca să rezume toate argumentele aduse până atunci de români, folosindu-se de memoriile anterioare. La redactarea lui au colaborat cei mai distinși intelectuali de care dispunea neamul. Iosif Mehesi, fiul protopopului unit din Mănăștur-Cluj, care ocupa funcția de secretar la Cancelaria din Viena, a dezvoltat argumentarea juridică, unificând stilul întregului document. Ignațiu Darabant a servit cu sfatul și cu prudența sa în chestiunile de procedură diplomatică. Ioan Para și Petru Maior au contribuit cu memoriile lor anterioare. Samuil Micu s-a ocupat de argumentarea istorică. Din partea ortodocșilor a contribuit medicul oculist Ioan Molnar Piuariu, îngrijindu-se de tipărirea memoriului și înlesnind colaborarea între episcopii Bob și Adamovici.

Osteneala redactării nu era decât un preambul al acțiunii începute la Viena. Documentul trebuia prezentat la împărat de o persoană reprezentativă a întregului neam, care să insiste pentru obținerea cererilor formulate. Persoana cea mai indicată era, fără îndoială, Episcopul Bob. Ignațiu Darabant, Episcopul Orăzii, pregătise din timp atmosfera, făcând demersurile prealabile, dar el n-avea dreptul să ia parte la Dietă și nu putea face pasul oficial. Episcopul Bob - după ce șovăise la început, lăsând pe Mihai Timariu, consilierul său, să facă un alt memoriu în numele clerului unit, de care, însă, preoții uniți n-au știut nimic -, s-a hotărât în sfârșit să ia asupra sa responsabilitatea suplicei, scriind Episcopului Darabant la Viena, că poate să prezinte memoriul folosindu-se de toată autoritatea lui. Memoriul a fost, deci, prezentat împăratului în 22 aprilie 1791, conținând plângerile românilor din Transilvania, fără deosebire de confesiune religioasă. *Această unire între uniți și ortodocși l-a făcut pe Ignațiu Darabant să scrie episcopului din Blaj: “Ba nădăjduiesc că această unire politicească între noi și între ei, mai lesne și mai curând va aduce înlăuntru și unirea credinței, fără de care se cuvine a ști că pe altă cale, pentru stările împrejur de acum, nu vom procopsi nimic, nici cele duhovnicești, nici cele vremelnice”.*^[58]

Supplex Libellus Valachorum consta din două părți. În prima parte se aduceau toate argumentele istorice - cunoscute încă de pe timpul lui Inocențiu Micu și perfecționate, apoi, de școala naționalistă - care sprijineau dorința românilor de a fi recunoscuți ca națiune aparte, alături de cele trei națiuni privilegiate ale Transilvaniei. A doua parte conținea în amănunte cererile îndreptățite ale poporului, sprijite pe argumente juridice. În sfârșit, se cerea învoirea de a putea reuni Congresul național, care să facă cunoscute și să apere voința neamului românesc în Transilvania.

Față de memoriile Episcopului Inocențiu Micu, suplica de față avea avantajul de a fi redactată prin colaborarea celor mai de seamă intelectuali români ai timpului, prezentând o argumentare mai organică, după progresul științei și după circumstanțele istorice din ultimii ani. Argumentația juridică nu se mai baza ca în trecut pe diplomele leopoldine, care prevedeau îmbunătățiri numai pentru românii uniți. În timp ce sub Inocențiu Micu aproape toți erau uniți, sub episcopatul lui Bob, după revoluția lui Sofronie și înființarea Episcopiei ortodoxe, românii erau împărțiți în două confesiuni distincte. Pentru a-i cuprinde pe toți în cerere, argumentarea se baza mai mult pe proiectele de reformă ale lui Iosif al II-lea, pe contribuția militară a românilor, și, în general, pe aportul pe care l-au adus în dezvoltarea imperiului.

Speranțele pe care și le-au legat conducătorii neamului de prezentarea acestui memoriu, au rămas departe de realizare. Conte Teleki, însărcinat de Curte cu examinarea documentului, a respins aproape toate punctele, mărginindu-se la puține concesii pe baza articolului 6 din legea promulgată în 1744, după care românilor li se putea acorda, individual, nu ca națiune, anumite drepturi pe care le avea națiunea în mijlocul căreia trăiau. Astfel - spunea Teleki - s-ar putea da clerului posibilitatea subzistenței materiale, s-ar putea concede celorlalți dreptul de a studia și a ocupa funcții publice etc.

Cu aceste observații, memoriul a fost înaintat pentru examinare și aprobare Dietei din Transilvania. Lipsindu-i sprijinul imperial, era ușor de înțeles că Dieta nu va face decât concesii de formă. Nu se găsea în Dietă decât Episcopul Ioan Bob care să ia apărarea românilor. Acesta, lipsit de sufletul eroic al lui Inocențiu Micu și intimidat de atmosfera ostilă a magnaților unguri, a redus aspirațiile românilor pe măsura concesiilor imperiale spunând că dorința lor nu e aceea de a fi considerați ca a patra națiune recunoscută, ci s-ar mulțumi să se bucure individual, după condițiile fiecăruia, de prerogativele pe care le au cetățenii națiunii privilegiate cu care trăiesc.

Slăbiciunea de care a fost cuprins în Dietă a căutat să o îndrepte îndată după aceea, când s-a tratat de apărarea memoriului și de combaterea acuzațiilor ungurești la Curtea din Viena.

Protopopii și preoții, întruniți în august 1791 pentru a depune jurământ de fidelitate împăratului Iosif al II-lea, s-au folosit de această ocazie pentru a delega pe cei doi episcopi, Ioan Bob și Gherasim Adamovici, ca reprezentanți ai poporului pentru apărarea drepturilor cuprinse în *Supplex Libellus*. Pentru îndeplinirea mandatului, episcopii au obținut direct de la Curte învoirea de a pleca la Viena. Totuși, Adamovici, temându-se să nu fie îndepărtat din scaun, a informat și guvernul transilvan, cerând și permisiunea acestuia, fapt care era să compromită tot planul. În sfârșit, după dificultăți și dibuiri, episcopii au ajuns la Viena, însoțiți de ceilalți reprezentanți care au lucrat la realizarea memoriului. Murind între timp Leopold al II-lea, ei au prezentat noului împărat, Francisc al II-lea, punctul de vedere al românilor, în care se răspundea obiecțiilor puse de Dietă. Noul împărat, ocupat cu războiul contra Franței, a trimis Dietei transilvane răspunsul episcopilor, iar Dieta s-a exprimat ostil, nerecunoscând pe episcopi ca reprezentanți ai națiunii și sfătuind pe împărat să-i trimită acasă, în diezele lor.

Surprinși și îndurerați de această întorsătură a lucrurilor, episcopii au reînnoit instanțele rugând pe Francisc al II-lea să nu exaspereze poporul dornic de dreptate, în al cărui nume ei vorbesc. În urma acestei intervenții, Curtea imperială a dat un decret promițând că va lua cu bună voință în considerație plângerile românilor. Cu acest răspuns împăciuitor, episcopul Bob s-a reîntors bolnav acasă, iar Gherasim Adamovici a rămas mai departe pe scaunul episcopesc din Sibiu.

Eforturile intelectualilor români n-au avut efectul imediat la care se așteptau la început. Dieta transilvăneană n-a acordat nici o reformă substanțială. Totuși, activitatea națională care a culminat cu redactarea *Supplex Libellus Valachorum*, a întărit conștiința națională, făcându-i pe toți să participe la speranțele sau la deziluziile acestei acțiuni. În timp ce cu câțiva ani înainte un singur om s-a ridicat în persoana lui Inocențiu Micu să înfrunte resentimentul magnaților unguri, azi s-a sculat tot neamul prin preoții săi, care, fiind mai aproape de suflete, au știut să fie reprezentanții autentici ai tuturor românilor.

Școlile românești în timpul lui Bob

Activitatea școlară a luat o deosebită dezvoltare în timpul lui Bob. Organizația școlilor a ținut seama de așa numita *Ratio studiorum* care de la 1777 a avut putere de lege în tot imperiul austriac. Pe baza acestor norme, școlile se numeau *normale*, fiindcă în ele se studia după o anumită metodă determinată, sau *naționale*, fiindcă aveau la bază limba națională, pe lângă limba germană pe care Iosif al II-lea voia s-o facă limbă oficială de unificare în imperiu. Școlile *normale* se compuneau din școli *triviale* (fiindcă se învățau trei materii: scris, citit,

socotit - n.red. actuale) la sate, și din școli *primare* la oraș în care se învățau cele dintâi elemente de scris și de citit. La formarea învățătorilor serveau așa-numitele școli principale. Pentru uzul școlar s-au tipărit la Viena cărți didactice românești care au servit mai întâi pentru școlile regiunilor grănicerești.

Școlile de la Blaj stăteau la început sub direcția episcopului. Pentru a le adapta noilor norme de studiu, Iosif al II-lea, lăsându-le pe mai departe sub autoritatea episcopului, le-a pus în 1780 sub înalta supraveghere a Statului. Gheorghe Șincai, care studiasse la Viena metoda normală, a fost numit în 1782 directorul școlii primare din Blaj, care se compunea pe atunci din două clase. La începutul episcopatului lui Bob, în 1784, s-a adăugat a treia clasă și s-au deschis pe sate alte 12 școli triviale românești. Cu direcția și supravegherea școlilor a fost însărcinat pe mai departe tot Gheorghe Șincai. În 1786, *Ratio studiorum* a ieșit în a doua ediție, care nu mai impunea datoria de a preda limba germană în școli. În același an s-au deschis și pentru ortodocși 8 școli "triviale", sub direcția lui Dumitru Eustatievici. La intervenția lui Șincai, Episcopul Bob a ordonat tuturor protopopilor să facă propagandă pe sate ca oamenii să ceară înființarea școlilor și să trimită copii la învățătură. În urma acestei activități s-au deschis peste *trei sute de școli românești la sate*, care au însemnat un pas decisiv în străduința de a lumina poporul.

Când circumstanțele impuneau o soluție grabnică, pentru formarea învățătorilor se trimiteau tineri mai răsarțiți la Blaj, unde făceau un curs de șase săptămâni la școlile principale.

Gheorghe Șincai primise însărcinarea să compună și să traducă cărțile didactice pentru români. Pe lângă *Alfabetul și Cartea de lectură*, traduse după exemplarele tip și editate în românește și nemțește, Gh. Șincai a scris *Catechismul mare*, care a servit la Blaj până după 1840. Apoi a tipărit o *Aritmetică* și un *Alfabet în 4 limbi paralele* (latină, germană, maghiară și română). Pentru folosința școlilor principale, el a compus întâile elemente de gramatică latină (*Prima principia latinae gramaticae*), care a servit ca manual de predare în școlile din Blaj mai bine de 30 de ani.

Perioada de înflorire a școlilor rurale a ținut până la 1790, la moartea împăratului Iosif al II-lea. Guvernul transilvănean, care vedea în aceste școli o forță de emancipare națională și întărire a influenței austriace, n-a arătat, după moartea lui Iosif al II-lea, nici un zel spre a le susține și promova. Astfel, s-ar putea spune că după retragerea lui Șincai în 1794, școlile de pe sate, dacă n-au regresat, în orice caz n-au făcut multă vreme nici un pas înainte.

La Blaj însă, unde școlile aveau o vechime de patru decenii, învățământul năzuia spre culmi tot mai înalte, am putea zice, aproape savante.^[59] *Gimnaziul* din Blaj a fost întâia școală de studii superioare din România. La un an după moartea Episcopului Petru Aron, în 1765, avea numărul complet de 5 clase. Și aici, împăratul Iosif al II-lea a trecut, în 1782, activitatea școlară sub conducerea Statului. Episcopului îi rămânea pe mai departe direcția locală; el numea pe profesori, care trebuiau apoi confirmați de comisia studiilor. La început, profesorii erau călugării de la Sfânta Treime, care studiaseră la Roma sau în alte părți, în străinătate. Împutinându-se numărul acestora (în 1803 nu mai rămăseră decât trei călugări), locul lor a fost luat de preoții seculari, plătiți din averile mănăstirii. La școală profesorii vorbeau latinește și cereau de la elevi să vorbească la fel. În afară de orele de studiu, elevii desfășurau activități extrașcolare. Știm, bunăoară, că în 1825 au jucat piesa *Aulularia* a lui Plaut, care a înveselit pe specialiștii în materie. În primele două decenii ale episcopatului lui Bob, numărul elevilor a scăzut simțitor din cauza tulburărilor din imperiu. În 1799 frecventau gimnaziul 136 de elevi, iar în 1802 numărul lor a rămas staționar, la 137. Mai târziu afluența școlară a crescut din nou. Aproape toți erau săraci și trăiau din ajutorul Episcopiei. Episcopul Bob a menținut în vigoare fundațiile de binefacere ale înaintașilor săi. Gândul lui s-a îndreptat apoi și către aceia care frecventau școlile din celelalte orașe ale Transilvaniei, instituind două fundații de câte 4 burse pentru cei din Alba Iulia și Tîrgu Mureș, și alta de 16 burse pentru elevii români din Cluj. Gestul vlădicului a fost apreciat de Francisc I, care l-a recompensat, făcându-l consilier de stat.

Pe lângă Gimnaziu, s-a constituit la Blaj întâiul *Curs de filosofie* din provinciile românești.

Pentru a pregăti pe tineri la înțelegerea teologiei, Episcopul Atanasie Rednic s-a gândit să deschidă o catedră în care să se predea, după terminarea gimnaziului, *filosofia Sfântului Ioan Damaschinul*, ale cărui opere au fost traduse și editate la Blaj în 1764. Cu realizarea acestui proiect a încredințat în 1768 pe Alexiu Mureșanu, care studiasse filosofia și teologia la Roma. Din nefericire, omul care a fost pregătit pentru această catedră, îmbolnăvindându-se greu, a murit în 1780. În același an s-au reîntors însă de la Viena Samuil Micu și Ștefan Pop. Ocazia fiind binevenită, episcopul l-a numit pe Samuil Micu profesor de etică, iar lui Ștefan Pop i-a încredințat catedra de logică și metafizică. La început cursurile țineau un an, mai târziu s-au prelungit la doi ani. Limba de predare era *latina*. Totuși Samuil Micu a scris în românește o *Logică*, tipărită la Buda în 1799, o *Etică*, tipărită la Sibiu în 1800, și o *Metafizică*, rămasă în manuscris, fapt care arată că limba română, deși n-a ajuns să fie oficială, avea partea sa în prelegerile de filosofie de la Blaj.

În sfârșit, cea mai înaltă școală de la Blaj, în vederea căreia se făcea și cursul de filosofie, era *seminarul teologic*. Prin decretul imperial din 1781, cele două colegii, de la Sfânta Treime și Bunăvestire, s-au unit, formând Seminarul diecezan, a cărui dezvoltare a ajuns în 1832 la o durată de 4 ani de studiu. În activitatea acestui Seminar înregistrăm o pauză de câțiva ani, începând cu 1785, când împăratul Iosif al II-lea a desființat toate seminariile diecezane, lăsând să funcționeze numai seminariile centrale, care pentru români era la Leopoli

(Lwow). Dispunând de acest seminar cu prea puține locuri în raport cu exigențele diecezei și numărul mare al clericilor români uniți, Episcopul Bob s-a gândit să rezolve problema, admitând la preoție și pe aceia care, după terminarea gimnaziului, au urmat la Blaj un scurt curs de teologie, sub conducerea fostului profesor de dogmatică Ioachim Pop. După moartea lui Iosif al II-lea, urmașul său, Leopold, s-a reîntors la vechile obiceiuri, dând toată libertatea de acțiune seminariilor diecezane. Închizându-se astfel seminarul central din Leopoli, Episcopul Bob a trebuit să ia măsuri pentru înființarea seminarului diecezan din Blaj. Noul seminar, în care se reîntoarseră studenții din Leopoli, avea la început trei ani de cursuri, și se preda aici teologia dogmatică, teologia morală, Sfânta Scriptură, istoria ecleziastică și dreptul canonic, după sistemul urmat în universitățile din străinătate.

Profesorii erau aleși dintre călugări sau dintre preoți seculari care urmaseră studiile la universitățile cunoscute din Roma, Viena etc. După înființarea capitlului catedral, aproape toți profesorii erau luați dintre canonici. Ioan Bob a înființat o fundație episcopescă pentru susținerea acestor profesori, în caz că nu ar avea venituri din altă parte.

Deoarece după sistemul universitar nu se forma un număr suficient de preoți care să acopere nevoile credincioșilor, Episcopul Bob a ținut deschisă și cealaltă cale, mai ușoară, pe care să-i conducă pe tinerii la preoție. În satele sărace și îndepărtate, el trimitea așa-numiții preoți "moralisti", care se formau din tinerii ce studiaseră la școlile inferioare de la mănăstirile Lupșa, Măgina, Fizeș etc., ai căror elevi erau scutiți de serviciul militar. Acești tineri erau chemați apoi la Blaj pentru a fi instruiți în cele bisericesti. Instrucția lor, în 1812, ținea doi ani, în care ei studiau în special teologia morală, de unde le-a venit numele de *moralisti*. Cei care studiau teologia completă în seminar se numeau *teologi absoluți*. Limba de predare la cursurile "moralistilor" nu putea fi alta decât româna, aceștia necunoscând limba latină. Teologilor însă li se preda de obicei în latină, după uzul universitar la teologiile din acel timp. Totuși profesorii nu se puteau ține pe această linie, simțind nevoia apropierei de suflete și a asimilării materiei după cerințele sufletului românesc. Drept aceea, cea mai mare parte a manualelor tipărite sau rămase în manuscris, au fost scrise în limba română. Ioan Bob a vegheat să nu se infiltreze în școală nici o influență de "iosefinism" sau de "febronianism", care, restrângând autoritatea spirituală a Bisericii, putea înjuga sufletele (cum s-a dovedit întotdeauna în asemenea cazuri) la căruța grea a Statului sau a guvernului conducător.

Pentru formarea pastorală a clerului, episcopul a scris un tratat de instrucții practice, intitulat *Forma clerului* (1809), de folos nu numai pentru preoți, ci și pentru seminariștii care găseau în el felul de a proceda în diferitele chestiuni de păstorire.

Tot în vederea păstoririi, se pare că studenții se exercitau, încă din seminar, în oratorie, cum se făcea și la Sf. Barbara, în Viena. În orice caz, se știe că dieceza a avut întotdeauna predicatori buni.

Felul de viață și disciplină era ținut aici după modelul seminarului Sf. Barbara din Viena. Conducătorii seminarului erau rectorul, ales mai întâi dintre protopopi, pe urmă dintre canonici, și vice-rectorul care se ocupa de chestiuni economice. Prefectul studiilor se îngrijea de bunul mers al studiilor și al disciplinei. Spovedania se făcea de regulă de două ori pe lună, iar exercițiile spirituale odată pe an, și țineau două zile, ca la Sf. Barbara.

Educația aceasta, care tindea să facă din preoți oameni intelectuali cu o adâncă viață spirituală, n-a fost întotdeauna pe placul autorităților civile. În Dieta transilvăneană, cu ocazia examinării lui *Supplex Libellus Valachorum*, magnații unguri au acuzat pe preoții uniți că sunt prea emancipați și că prea s-au îndepărtat de plug. Noi însă știm că numai acești preoți, cu formație intelectuală și morală împlinită pentru vremea lor, au putut sta cu crucea în mână în fruntea oștirii de dezrobire, cum spune A. Mureșanu în poezia *Deșteaptă-te, române*, cântată în 1848 de toată suflarea românească prezentă pe Câmpia Libertății din Blaj.

Comparând școlile unite cu cele ortodoxe din Transilvania sau din Muntenia și Moldova, apare evidentă superioritatea celor dintâi. Ortodocșii din Transilvania aveau școli primare la sate, dar nu dispuneau încă de nici o școală superioară. Instrucția preoților la Sibiu ținea 6 luni (până în 1815), și nu s-a prelungit la mai mult de un an, cu toate reformele care s-au introdus. În Muntenia și Moldova, școlile erau grecești, și profesorii se pierdeau în amănunte gramaticale, pe care băieții le învățau pe de rost, pierzând un timp prețios de 10-12 ani. La București, întâia școală românească a fost deschisă de Gh. Lazăr. La Iași, cei mai mulți tineri veniți din Transilvania, între care n-au lipsit elevii Blajului, au deschis în 1820 *Academia Mihăileană*.

Biserica Unită are deci meritul de a fi dat neamului întâile școli românești, și, cu ele, întâiele focare de redeșteptare națională.

Organizarea vieții religioase

La începutul episcopatului lui Bob, viața bisericească nu se putea organiza ținând seama numai de exigențele religioase sau de canoanele bisericesti, ci trebuia urmată voința împăratului, care se amesteca chiar în cele mai neînsemnate chestiuni de ordin religios. Pe drept cuvânt, Frederic al II-lea al Prusiei îl numea în glumă pe Iosif al II-lea *mein Bruder Sakristan*.

Socotind împăratul că voința sa e o garanție suficientă pentru unitatea imperiului, și că diversitatea confesiunilor religioase nu strică acestei unități, a proclamat, în 26 octombrie 1781, un edict în care lăsa toată libertatea de cult diferitelor religii din imperiu. El însuși apoi a numit, pentru românii ortodocși, pe Ghedeon Nikitici pe scaunul episcopesc din Sibiu.

În afară de această dispoziție generală, împăratul s-a interesat de orânduiele interne bisericești care erau de competența autorității religioase. Astfel, a adus legi care priveau celebrarea căsătoriilor religioase, stabilind norme pentru soluționarea diferitelor cazuri. S-a preocupat, la fel, de celebrarea Sfintei Liturghii, de expunerea moaștelor, de intrarea bolnavilor în biserică, de mersul spovedaniilor etc. În sfârșit, a redus numărul sărbătorilor religioase, fapt care a atins mai de aproape pe credincioși, crescuți în cultul tradiției. Opreliștea de a umbla cu crucea la Bobotează a fost retrasă mai târziu, în fața opoziției generale. Episcopul Bob nu s-a putut opune direct acestui amestec profan, dar a căutat să păstreze intactă credința de orice influență doctrinală străină care ar fi putut-o știrbi.

Mănăstirea Sfintei Treimi. Mănăstirea Sfintei Treimi a jucat un mare rol la alegerea episcopilor și conducerea diecezei. Ioan Bob, fiind primul episcop din clerul secular, n-a mai purtat grija călugărilor și n-a încurajat suficient vocațiile călugărești. Reforma religioasă a lui Iosif al II-lea, care a închis aproape toate mănăstirile, și lipsa de înțelegere a episcopului, au contribuit în mare măsură la stingerea vieții religioase în mănăstirea Sfintei Treimi. Călugării, care la începutul episcopatului său erau vreo 20 la număr, după 20 de ani, în 1807, au scăzut la 4, și în 1822 n-a mai rămas decât unul din cei vechi.

În timpul războiului turco-austriac (1788-1791), Mănăstirea a fost ocupată de soldați, iar călugării s-au risipit pe la diferitele mănăstiri din Transilvania. Mai târziu, după înființarea capitolului catedral, când supremația clerului secular a fost asigurată, Episcopul Bob a încurajat din nou vocațiile călugărești, dar fără rezultatul dorit. Din cei 19 tineri, câți au intrat în mănăstire până în anul 1818, sub conducerea spirituală a lui Benedict Fogarași, numai doi au îmbrăcat definitiv haina de călugăr.

Călugării se ocupau îndeosebi de educarea tineretului, fiind profesori la diferitele școli din Blaj. Unii din ei s-au dedicat studiilor, cum a fost de pildă Samuil Micu care a scris în reculegerea acestei mănăstiri cea mai mare parte a operei sale. Cu misiunile prin sate și prin regiunile amenințate de propaganda slavă s-au ocupat prea puțin în timpul episcopatului lui Bob.

Istoria acestei mănăstiri, după începuturile pline de speranță, n-a mai cunoscut nici o perioadă de înflorire, până la moartea ultimului călugăr, în 1932, când s-a închis definitiv.

Capitulul Catedral. Pentru a suplini lipsa tot mai accentuată a călugărilor și a veni în ajutorul preoților mai culti, Episcopul Bob a înființat, în 1807, capitulul catedral, compus din canonici. Aceștia formau săborul preoților, care sfătuiau pe episcop, și din care se alegeau oamenii pentru funcțiile bisericești mai înalte. Între cei 7 canonici, câți au fost la început, găsim oameni cunoscuți în lupta de emancipare națională, ca Ioan Para, vicarul Năsăudului, Abraham Meheși, tatăl lui Iosif Meheși care a lucrat la redactarea lui *Supplex Libellus* etc.

Catedrele rămase vacante la școlile din Blaj din cauza numărului insuficient de călugări, au fost ocupate în bună parte de canonici. Ca foști parohi și protopopi, ei au trăit în strâns contact cu poporul și au putut aduce în "săborul" lor tradiția vie culeasă de la credincioși, împreună cu tezaurul cultural și național lăsat moștenire de cei mai cunoscuți fruntași ai neamului. Petru Maior, care se împotrivise oricărei inovații și fusese avar în laude cu Episcopul Bob, de data aceasta a căzut de acord cu el, spunând în limba bătrânească: "bine a făcut Ioan Bob că au făcut Capitolul și Săbor din preoții de mir. Pentru că măcar după lege grecească de multe veacuri acum iaste datină ca săbor Arhieresc să fie din Călugări, totuși firea lucrurilor și după rânduiala ierarhiei cea veche cădînta aceasta e a preoților celor de mir iară nu a călugărilor".^[60]

Ioan Bob și clerul secular. Ioan Bob nu s-a înțeles niciodată prea bine cu protopopii, care erau prea exigenți și așteptau de la vlădica realizări pe care nu le putea face. Vorbind cu parohii de pe sate, el se plângea de multe ori de purtarea dușmănoasă a protopopilor. Cu preoții de la țară episcopul se simțea, în schimb, acasă. Înțelegea problemele de gospodărie și greutățile vieții, și încerca să vină în ajutorul lor. În acest scop a obținut multe înlesniri de la guvern, îndeosebi pentru parohiile de munte, și a contribuit cu banii săi la ridicarea bisericilor în aceste regiuni sărace. El a făcut apostolat mai mult cu aceste ajutoare. Căci nu se putea mișca din Blaj să facă lungi vizitații canonice, din motive de boală și din cauza lipsei de talent oratoric. Nu era omul care să înflăcăreze cu cuvântul său masele, nici să le câștige simpatia cu prezența sa. Acasă, în Blaj, a administrat domeniul episcopesc cu deosebită pricepere, ajutând din grânarele episcopiei pe săteni în anii de foamete 1815-1817.

Trăind o viață modestă, a economisit mult și a lăsat după moarte tot avutul său Bisericii. În cei 46 ani de episcopat a văzut crescând sub ochii săi o generație nouă. Cu toate lipsurile și dificultățile din acești ani, clerul a rămas împăcat cu el. La înmormântarea sa din 7 octombrie 1830 au luat parte peste 150 de preoți. Ei au înțeles să dea cel din urmă salut aceluia care vreme de o jumătate de veac a fost martorul luptelor, năzuințelor și nădejdelor neamului românesc din Transilvania.

ȘCOALA NAȚIONALISTĂ (LATINISTĂ)

Despre Școala naționalistă din Transilvania avem oarecari idei, mai mult sau mai puțin precise, încă din timpul studiilor secundare. După opinia comună, cuprinsă în manualele de școală, influența slavă și greacă ne-a închis orizontul spiritual, mărginind scrierile de gând și de faptă și a sufocat în naștere încercările de afirmație românească. *Unirea*, în schimb, a deschis tinerilor drumul spre școlile din Apus, unde au descoperit legătura limbii noastre cu limba latină și au aflat din istorie că nu suntem un neam de sclavi, care ne tratau asuprașii, ci avem o origine nobilă, de care oricine s-ar putea mândri, fiind urmașii vechilor romani din Dacia Traiană.

Aducând acasă această mândrie națională, noile generații de după *Unire* au luptat pentru recăștigarea drepturilor firești, călcate în picioare. Școala naționalistă din Transilvania a fost acest curent de gândire, format la început în anii de studiu și susținut de un avânt sufletesc fără seamăn, care a căutat să redeștepte în noi virtuțile strămoșești amorțite, făcându-ne să reluăm contactul cu romanii și cu valorile morale pe care aceștia le-au lăsat moștenire lumii.

De obicei toți recunosc că *Unirea* a fost, până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, puntea de legătură între noi și aceste idei regeneratoare. Unii însă forțează și mai mult premisele, trăgând apoi concluzia grăbită că reprezentanții școlii naționaliste n-ar fi apreciat *Unirea* în sine ca valoare religioasă, ci ar fi văzut în ea numai un mijloc de care s-au servit pentru a se pune în contact cu izvoarele de cultură clasică. Această afirmație, repetată în trecut de unii istorici de literatură, se bazează mai mult pe idei preconcepute, decât pe cunoașterea integrală a mentalității pe care au avut-o fondatorii acestei școli. După concepția lor, nu numai limba și originea de sânge, dar și credința religioasă erau o parte esențială în complexul de valori, care formau idealul de român-roman, pe care ei voiau să-l readucă pe scena istoriei.

Cunoscuta afirmație din istoria lui Samuil Micu, "că mare lucru este a fi născut român", e luată, cu o mică schimbare, din Sfântul Pavel. În scrisoarea către Romani, Apostolul se lauda cu o *romanitate în care credința religioasă forma*, după el, *partea esențială*. Referindu-se la această afirmație, Samuil Micu își dădea seama că, pentru a sta în nota "romanității" și a plăsmui pe români după modelul strămoșesc, n-ajungea reîmprospătarea memoriilor din trecut sau modelarea limbii, ci se *impunea luarea de contact cu credința Romei*. În acest sens, unirea religioasă nu mai era un simplu instrument de investigație istorică ori filologică, ci un ideal de realizat pentru formarea integrală a sufletului românesc. Ținând seama de această concepție, putem înțelege motivul pentru care ei au scris atâtea opere religioase și s-au ostenit fără răgaz pentru răspândirea și consolidarea Unirii. Ei s-au ocupat de problema religioasă în aceeași măsură în care au lucrat pe teren istoric și filologic, văzând în această îmbinare de valori realizarea idealului de fericire pentru români. Acesta este punctul de plecare pentru cine nu vrea să-i judece unilateral, ci să-i vadă în adevărata lor lumină.

În acest studiu, noi ne vom ocupa îndeosebi de activitatea lor religioasă care a rămas de obicei în umbră, pe când s-a insistat destul de mult asupra scrierilor istorice și filologice din toate cărțile de istorie literară.^[61]

De altfel, precursorii Școlii naționaliste din Transilvania și-au început activitatea pe teren religios, cu toate că nu le lipsea pregătirea istorică și filologică, pe care o admirăm în urmașii lor. Cei dintâi studenți plecați la Roma, s-au ocupat intens de studiul istoriei; ei au ajuns la concluzia romanității noastre, de care s-au folosit ca argument pentru revendicări naționale. Acești oameni, reînțorși apoi acasă și ocupați cu predarea alfabetului latin și cirilic în școlile din Blaj, au avut ocazia să-și pună, prin comparație, problema întrebuirii alfabetului latin. Totuși, în această fază premergătoare, ei s-au dedicat aproape exclusiv activității religioase, văzând în aceasta fundamentul construcției viitoare. Ideea comunității de sânge și limbă cu romanii avea desigur mai mult răsunet pentru cine era unit în credință cu Roma. De aceea, au lucrat cu tot entuziasmul la răspândirea și consolidarea Unirii. Episcopul Aron a scris, cum am văzut, mai multe lucrări cu caracter religios. Noua tipografie de la Blaj a tipărit în traducerea românească scrierile Sfântului Ioan Damaschinul. Călugării de la Sfânta Treime, care studiaseră în străinătate, își împărțeau timpul între școală și misiunile religioase de pe sate, pentru convertirea poporului. Numai când tulburările agenților sârbi s-au liniștit și configurația religioasă a Transilvaniei a devenit constantă, oamenii de carte, al căror număr a crescut între timp, au avut posibilitatea să deschidă și altora orizonturile pe care le purtau în suflet. Astfel, perioada de înflorire a școlii naționaliste transilvănene a început ceva mai târziu, mai ales în timpul episcopatului lui Bob.

Cartea care a deschis o nouă epocă în viața culturală a neamului a fost *Elementa linguae daco-romanae*, scrisă de Samuil Micu (și Gheorghe Șincai) și tipărită în 1780 la Viena. La aceștia doi s-a adăugat apoi Petru Maior, care făcuse studiile la Roma și la Viena, împreună cu Șincai. Toți trei fuseseră, la început, călugări la mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj; Petru Maior și Gheorghe Șincai o părăsise mai târziu, neînțelegându-se cu Episcopul Bob. Cu toate acestea, centrul lor de activitate sau de atracție a rămas Blajul, unde au găsit atmosfera de înțelegere și de imbold misiunii căreia s-au dedicat. Căci Episcopul Bob, cu cei doi-trei sfătuitori ai săi, n-a păcătuțit atât prin atitudinea sa ostilă, cât prin lipsa de sprijin material suficient, la care corifeii școlii naționaliste transilvănene s-au așteptat. În orice caz, nu episcopul forma atmosfera culturală a Blajului, ci oamenii cu carte care propuneau în școli, și teologii și elevii care răspândeau aceste idei în toate colțurile Transilvaniei. Ioan Budai Deleanu, care studiaseră și el teologia la Viena ca Samuil Micu, și scrisese mai multe cărți în sensul școlii

transilvănene, dovedind mai mult talent literar, a avut o influență cu mult mai mică, tocmai fiindcă a trăit departe de acest centru vital.

Corifeii școlii naționaliste transilvănene au scris, în general, opere *istorice, filologice și religioase*. Noi vom da aici o iconă sumară a celor dintâi, ca să insistăm mai de aproape asupra activității religioase.

Activitatea istorică

Reprezentanții școlii naționaliste transilvănene s-au ocupat în chip deosebit de istorie, pentru a pune la dispoziția tuturor forța pe care o dădea ideea despre descendența noastră romană. Mulți români pe vremea aceea, văzându-se disprețuiți de străini, se rușinau că se cheamă "români". Samuil Micu a vrut să dovedească însă că rușinea lor e o "prostie", fiindcă ne tragem dintr-un neam nobil și putem fi mândri mai mult ca alții de originea pe care o avem. Vorbind de împăratul Traian, patriarhul școlii naționaliste transilvănene exclamă cu mândrie în graiul românesc de atunci: "*Cesta au fost sădătorul și părintele românilor, celor ce astăzi sunt în Dacia, adecă în Moldova, în Țara Românească, în Ardeal și în Țara Ungurească până la Tisa. O! de ar căuta mai cu deadinsul românii la mai marii săi și ar lepăda nepriceperea și prostia, ca cum cu numele cu care pentru prostia și becisnicia, unii se rușinează a se numi așa și cu virtutea să fie adevărați români, că cu adevărat din sânge românesc a se naște mult iaste.*"^[62] Această argumentare își avea greutatea sa la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea.

Gheorghe Șincai scrie și el, în *Cronica* sa, cu același scop de a trezi în români sentimentul demnității naționale și a răscolii dorințele de realizări mai mari: "*Deșteaptă-te, drept aceea, o iubit neamul meu și ai minte!*"^[63] Acesta e strigătul de redeșteptare, care va răsună în curând, cu poezia lui Andrei Mureșanu, la toate manifestațiile românești din Transilvania. El dovedește descendența romană; străinii, aflând de originea noastră nobilă, vor înceta să ne mai ocărăscă.

Împotriva scriitorilor străini, s-a ridicat și Petru Maior, văzând cu câtă ușurință ne vorbeau de rău: "*ba de o bucată de vreme - spune el - pe cum măgariu pe măgariu scarpină, așa unii de la alții împrumutând defăimările, fără nici o cercare a adevărului, de iznov le dau la stampă; și cu cât românii mai adânc tac... cu atâta ei mai vârtos se împulă pe români a-i micșora, și cu volnicie a-i bațjocori.*"^[64]

Acest gând de redeșteptare a demnității naționale prin luarea contactului cu strămoșii a căutat să-l realizeze fiecare în opera sa.

Samuil Micu a scris *Istoria românilor* din toate provinciile, începând cu originea legendară a romanilor după căderea Troiei și continuând, apoi, cu *Istoria Principatelor* până în anul 1795. El a văzut deci o continuitate organică între romani și descendenții acestora în Dacia Traiană, fapt care l-a îndemnat să nu întrerupă mersul firesc al povestirii până în vremea sa. Nici un cărturar român nu concepuse până atunci istoria neamului său pe baze atât de largi.

Opera aceasta, redactată în 1801, a rămas netipărită, în patru volume, în biblioteca Episcopiei din Oradea. Mai târziu, el a început să publice, în *Calendarul* din Buda, fragmente din *Scurtă cunoștință a Istoriei Românilor*, scrisă în vederea acestei publicări. Altă redactare, în formă de dialog între nepot și unchi, pentru folosința școlilor din Blaj, a rămas în manuscris. Celelalte două lucrări, *De origine Daco-Romanorum* din 1780 și *Refutatio notarum in libellum nationis Valachicae editarum*, scrisă împotriva lui Eder în 1791, a fost cenzurată de guvern și rămasă în manuscris.

Samuil Micu a adunat izvoarele de informație la Blaj și la Viena, în cursul anilor de studiu, când a citit cu atenție scrierile istoricilor străini, fără să se preocupe însă de o documentare scrupuloasă.

Gheorghe Șincai, în schimb, s-a dedicat cu pasiune cercetării istorice, îngrijindu-se să nu-i scape nici o informație în documentare. El s-a dus la Roma cu un plan de studiu organizat. Aici a frecventat biblioteca Vaticană, S. Maria sopra Minerva, Aracoli, biblioteca benedictină de la Sf. Pavel și biblioteca Colegiului "De Propaganda Fide", unde era ajutor de bibliotecar. Cardinalul de mai târziu, Ștefan Borgia, l-a luat sub protecția sa, i-a pus la dispoziție un preot care-i dădea directivele necesare la diferitele biblioteci, și i-a împrumutat multe cărți care știa că-l interesează. La reîntoarcerea acasă, oprindu-se un an la Viena, s-a folosit de ocazie ca să ia legătura cu cei mai cunoscuți istorici de acolo. Preocuparea pentru cercetarea științifică nu l-a părăsit nici după aceea. În timpul șederii la Buda, în calitate de cenzor al cărților românești la tipografie, a vizitat bibliotecile cu interes istoric și a întreținut relații cu istoricii Kovachich și Katona.

După o viață întreagă de neîntrerupte cercetări, a adunat 30 de volume în folio din documentele pe care le-a transcris cu răbdarea și pasiunea înnăscută a omului de știință. Din aceste documente a compus, între 1807 și 1811, cu multă muncă, cu dese întreruperi și revizuri, *Chronica Românilor și a altor neamuri*, cu care spera să-și facă un nume între oamenii de știință ai timpului. Lucrarea e împărțită în trei volume, cuprinzând, în formă de anale, istoria tuturor românilor, de la războaiele romanilor cu dacii până în anul 1738. Opera aceasta stătea la nivelul celor mai impunătoare scrieri științifice din acea vreme, prin citarea celor 463 de autori consultați și din descrierea sârguincioasă și concisă a evenimentelor.

Pentru editarea ei, G. Șincai a peregrinat de mai multe ori Transilvania, între anii 1811-1814, și a trăit într-o alternativă de speranțe și deziluzii, până ce Guvernul Transilvaniei s-a pronunțat definitiv, în 1814, oprind publicarea cărții sub pretext că ar putea fi un pericol pentru liniștea statului, prin teoriile îndrăznețe pe care le susține. Șincai n-a putut publica decât câteva fragmente din istoria sa în Calendarul din Buda, continuând firul povestirii din "Scurtă cunoștință a istoriei românilor" întreruptă în 1807, după moartea lui Samuil Micu. Lucrarea sa în parte a fost publicată la Buda în 1842, pe urmă în întregime la Iași în 1853 și, în sfârșit, la București, în 1866. La această dată a pierdut mult din valoarea sa inițială, în urma progresului științific. Cu toate acestea, ideile esențiale au fost cunoscute din timp, fie din inspecțiile ce le-a făcut celor 300 de școli românești, unde a luat contact cu preotul și cu învățătorul, fie din peregrinările de mai târziu, în căutarea unei edituri și în așteptarea permisului de tipărire din partea Guvernului.

Petru Maior a fost mai norocos decât colegul său de la Roma. *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia*, tipărită în 1812 la Buda, a fost *întâia carte* care a răspândit în scris ideile școlilor naționaliste transilvănene. Cartea aceasta nu s-a născut din erudiția acumulată cu răbdare în lungi ani de studiu, ci din sesizarea momentului istoric și din înțelegerea justă a problemelor care frământau pe români și așteptau o expresie științifică. De aceea a fost mai aderentă realității, mai actuală, și a făcut mai multă impresie.

Petru Maior a avut ocazia să asculte de mai multe ori obiecțiile lui Sulzer, în cei trei ani cât l-a avut în parohia sa. El a trăit, apoi, frământările românilor care au înaintat împăratului *Supplex Libellus Valachorum*, la care a contribuit personal prin memoriul redactat împreună cu Ioan Para, vicarul Năsăudului. În sfârșit, ca protopop la Reghin, a trăit în strâns contact cu preoții și a auzit de aproape plângerile credincioșilor. Conștiința latinității și documentarea istorică, câștigate la Roma și reîmprospătate aici în bibliotecile din Buda, l-au ajutat să îmbrace în haină științifică această experiență trăită, s-o toarne în tiparele care-i asigurau pe atunci o valoare de drept, și să facă din ea o forță de redeșteptare națională. Istoria lui Petru Maior n-a fost o simplă înșirare de evenimente și o povestire împăcată, ci a fost o carte frământată, gândită, care răspundea cerințelor interne și zbuciumului sufletesc de atunci. Fără îndoială, ea a fost cea mai adecvată expresie a școlii transilvănene în chestiunea latinității poporului român, a continuității elementului roman în Dacia și, în consecință, a drepturilor care ni se cuveneau. Nu numai românii din Transilvania și din Principate au simțit influența acestei cărți, ci și istoricii potrivnici străini, care au început o polemică, încheiată abia mult mai târziu.

Operele istorice ale celor trei corifei ai școlii naționaliste transilvănene s-au deosebit una de alta, în stil, în puterea de sinteză, în documentarea istorică și în publicitatea avută. Au însă toți trei aceeași concepție despre istorie și aceeași viziune largă, universală, încercând să cuprindă în cărțile lor istoria tuturor românilor din toate veacurile. Nu s-ar putea găsi și aici ceva din spiritul universal, catolic, din care s-au împărțășit la Roma sau la universitățile catolice la care au studiat?

Scrierile filologice

Studiul limbii române prezintă un alt argument pentru a dovedi originea latină a neamului românesc. Pentru a da acestei dovezi o formă științifică, reprezentanții școlii naționaliste transilvănene au pus bazele științei filologice. Pe lângă aceasta, ei au voit să purifice limba de elementele străine care s-au infiltrat pe urmă, sperând astfel să facă din ea un element de reîntinerire a sufletului românesc, urmând calea sa firească de dezvoltare.

Gramatica lui Samuil Micu (și a lui Șincai) intitulată *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, tipărită la 1780 la Viena, constituie *întâia încercare de apropiere de acest scop*. G. Șincai a fixat în prefață principiile generale de purificare a limbii, iar Samuil Micu a încercat să compună sistemul ortografic de transcriere cu litere latine.

Alfabetul lui G. Șincai, care a servit ca manual de școală, a fost scris după sistemul ortografic propus în această gramatică. Samuil Micu a căutat să folosească același sistem în Cartea sa de *Rugăciuni* și în *Acatist*.

Pe lângă gramatică, se simțea lipsa unui *dicționar românesc* care să servească drept punct de plecare pentru cunoașterea și valorizarea cuvintelor. Samuil Micu a luat sarcina acestei lucrări și a reușit să alcătuiască un *Dicționar latin-român-unguresc și nemțesc*, pe care, neputându-l tipări, l-a vândut tipografiei din Buda. De la aceasta l-a cumpărat Vasile Coloși, protopopul de Săcărâmb, care spera să perfecționeze cu ajutorul acestei opere lexiconul la care lucrase până atunci. Murind acesta, planul a rămas nerealizat până la sosirea lui Petru Maior în calitate de cenzor al cărților românești la tipografia din Buda. Petru Maior n-avea la început cunoștințe specifice de filologie. Văzând însă câtă valoare are acest studiu, a intrat în legătură cu Ioan Budai-Deleanu, care scrisese *Temeiurile gramaticii românești*, rămasă în manuscris. Budai-Deleanu a fost un spirit mai realist decât Samuil Micu și Șincai. El nu-i considera pe români nici daci și nici romani, ci vedea în ei un popor deosebit care se trăgea din romani, conservând totodată anumite influențe dacice. Fără îndoială, limba românilor a decăzut mai târziu din cauza influențelor străine, și de aceea trebuie readusă, în măsura posibilităților, la puritatea ei firească.

În cele două disertații premergătoare în *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia*, găsim la Petru Maior un ecou al acestor opinii. El nu vorbește nici de daci, nici de romani ca Micu și Șincai, ci de români, în care vede însă o descendență mai curată a romanilor. Toți dacii au pierit în lupta de ocupare și represalii, iar slavii n-au influențat structura launtrică a limbii. *Astfel, limba română redă fidel icoana curată a limbii latine vorbite de poporul român.*

Cu aceste idei a lucrat Petru Maior la Dicționarul limbii române întrerupt la moartea protopopului Coloși. Acest Dicționar a apărut numai după moartea lui Maior, în 1825, la Buda, purtând numele de *Lexicon românesc-latinesc-unguresc și nemțesc*. În prefață citim cunoscutul Dialog între unchi și nepot pentru începuturile limbii române, alcătuit de Petru Maior.

Corifeii școlii transilvănene s-au străduit să pună bazele unei științe filologice din dragostea pe care au nutrit-o față de neam și din dorința de a-l reabilita în demnitatea care o merită. Exagerările ce s-au făcut ulterior, n-au fost produse de ei, ci de aceia care au ținut la principiile abstracte mai mult decât la puterea de viață a neamului. Cei care le-au înțeles gândul inițial, au știut însă să dezvolte puterea de viață a limbii trăite pe baza specificului nostru național, pus de dânsii în adevărata sa lumină. Bărbații cei mai de seamă ai neamului au văzut, încă de pe atunci, în conservarea curată a limbii, cea mai vie forță de rezistență a românilor față de influențele distrugătoare venite din afară.

Activitatea religioasă

Între activitatea religioasă și scrierile filosofice ale reprezentanților acestei școli există o strânsă legătură. Ei nu s-au ocupat de istorie și filologie numai cu gândul de a face știință, ci au voit să servească unui ideal. Pentru realizarea acestui ideal de înălțare națională, activitatea religioasă forma partea esențială. Ea avea menirea să plăsmuiască în adâncime puterile sufletești, alcătuiind fundamentul spiritual al întregii construcții.

G. Șincai e singurul care n-a scris lucrări religioase originale, dar a tradus *Catechismul*, care a servit de manual pentru predarea religiei în școlile din Transilvania. În afară de aceasta, s-a ostenit și el în misiuni “pentru propagarea credinței și exaltarea Bisericii”^[65], lucrând cu toată sârguința “la întărirea și lățirea Unirii”^[66]. Astfel, el putea scrie Congregației de Propaganda Fide, în 1793, că a readus pe mulți “schismatici” la sânul Sf. Maice Biserici, iar pe alții i-a apropiat atât de mult, încât nu se împotriveau “dogmelor noastre”, ci le iubeau și le laudau, deși aparțineau încă “episcopului schismatic”.^[67]

Cu stilul său aspru și fără cruțare în aprecierea evenimentelor, a știut să arate pierderile ce le-am avut prin dezlipirea de Roma și foloasele reînținerii la credința de la început. El a ținut însă prea mult la Unire, ca să nu releveze de aceeași tărie slăbiciunile omenești care le avea înaintea ochilor. Astfel se explică observațiile țari pe care le-a făcut uneori asupra oamenilor și asupra unor obiceiuri; în suflet a rămas însă unit cu Roma. Însăși neînțelegerea cu Episcopul Bob pune într-o lumină mai vie tăria credinței sale, căci a fost gata să se umilească, cerându-și iertare și cerșind milă, numai ca să nu se despartă de atmosfera de viață de la Blaj. Iar când soarta l-a alungat departe, s-a întors spre Roma, scriind cardinalului Borgia, fostul său protector, care din nefericire muri tocmai când era pe cale să-l ajute.

Gheorghe Șincai a fost un om pasionat și a știut să pună *Unirea* într-o lumină de adâncă înțelegere omenească. Pentru el cumpăna mai mult înțelegerea dintre frații celor două confesiuni, decât discuțiile sterile și fără rost.^[68] El vedea în apropierea de Roma o chestiune de convingere, nu de interes. De aceea nu s-a sfîșit să înfierceze cu stilul său dur pe preoții care serveau Unirea pentru folosul lor material.^[69] Legătura de unire cu Roma stătea în credință, nu în forme. Ritul urmează caracterul local, și el a înțeles foarte bine că nu în lepădarea lor stă Unirea. Pe cei care, din neștiință sau din prea mult zel, erau înclinați să aibă o altă părere, el îi compătimea, ori îi lua în răs.

Aceeași grijă de a păstra caracterul specific al poporului se poate întrezări în scrierile religioase din acel timp. Încă Episcopul Atanasie Rednic plănuise înființarea unei *catedre de filosofie* care să interpreteze gândirea Sf. Ioan Damaschinul, ale cărui opere fuseseră traduse și tipărite la Blaj. Se credea că Sf. Ioan Damaschinul e mai aproape de mentalitatea noastră decât Sf. Toma de Aquino, care stătea la baza studiilor filosofice și teologice din Apus.

Traducerile lui Samuil Micu arată aceeași mentalitate răsăriteană. Aproape toată viața a lucrat la traducerea operelor Sf. *Vasile cel Mare*, legiuitorul vieții călugărești, pe care o profesă și din care făcea parte. El voia să prezinte o pildă vie de urmat, potrivit aspirațiilor noastre, călugărilor care îmbrățișară regulile de viață monahală ale acestui sfânt. Tot pentru consolidarea vieții monahale, el s-a ocupat încă de la Viena de traducerea biografiei și a conferințelor spirituale ale lui Dorotei, adresate călugărilor și cunoscute ca opere de mare preț. Pe urmă a început să traducă regulile și sfaturile sfântului *Pahomie*, *Cartea pentru păstor a Sf. Ioan Climacul*, scrisă pentru mai marii mănăstirii, operele ascetice ale Sf. *Efrem Sirul*, *Isaia Monahul*, *Amonie*, *Maxim Confesorul*, *Teodor Studitul*, sentințele Sf. *Nil*, viața Sf. *Pavel Eremitul*, viața și învățătura Sf. *Dositei* și a altor sfinți. În sfârșit a tradus cartea despre *Preoție* a Sf. Ioan Crisostomul, *Imitațiunea lui Cristos*, iar pentru popor a ales traducerea legendei

lui *Varlaam și Ioasaf*. Cu aceste cărți el ar fi voit să promoveze formația ascetică a credincioșilor și, îndeosebi, a persoanelor mai inițiate. Din nefericire, în afară de Imitațiunea lui Cristos, toate celelalte au rămas în manuscrise. S-a tipărit totuși pentru folosința poporului credincios *Cartea de rugăciuni* (Viena 1779) și *Acatistul* (Sibiu, 1801).

Samuil Micu a fost unul dintre cei mai buni predicatori din vremea sa. Îi plăcea să meargă în misiuni și să predice în catedrala din Blaj, unde era ascultat cu drag de generația nouă ce se forma în școli. Avea, de altfel, în domeniul oratoriei sale, cunoștințe patristice vrednice de admirat. Voind să pună la îndemâna preoților izvoarele de pregătire necesară, a început traducerea omiliilor *Sf. Ioan Crisostomul* în evangheliile de la Ioan și Matei, și a tradus apoi mai multe omilii din *Sf. Grigore Teologul, Efreem Sirul, Anastasiu Sinaitul, Andrea Cretanul, Epifaniu și Ioan Damaschinul*. Pentru expunerea cât mai sistematică a învățaturii creștine s-a folosit de *Catechezele Sf. Ciril Ierosolimitanul*, de primele două cărți din *Credința ortodoxă a Sf. Ioan Damaschinul* și de *Expunerea credinței a Sf. Epifan*, care susținea purcederea Sf. Spirit și de la Fiul. Traducerea acestor opere se păstrează în manuscris.

În redactarea traducerilor, Samuil Micu a urmat directivele lui Ignațiu Darabant, fostul vicar general de la Blaj și mai pe urmă Episcop la Oradea. La stăruința acestuia a scris, în timpul unei scurte șederi la Oradea, *Canoanele Sfințelor Săboare* după Bevergiu, de care Episcopul avea nevoie pentru tribunalul bisericesc. După cum se vede, Ignațiu Darabant n-a susținut numai mișcarea naționalistă din vremea sa, ci a fost inspiratorul activității culturale în măsura posibilităților. În întâia prefață a *Teologiei morale*, pe care voia s-o dedice acestui episcop, Samuil Micu i-a adus cele mai mari laude în termeni exagerat de elogiși, dar cu un mare fond de adevăr.

După sfatul Episcopului Darabant, Samuil Micu a prelucrat pe românește *Istoria bisericească* a lui Fleury, pe care a voit să o dedice episcopului ortodox din Karlowitz. S-a văzut adică din experiență că povestirea evenimentelor din trecut are mai multă forță pentru îndepărtarea prejudecăților și apropierea sufletelor, decât discuțiile doctrinare. Acesta a fost, de altfel, unul din motivele pentru care încă cei dintâi studenți la Roma au fost încurajați de superiori să se ocupe mai dinadinsul de studiul istoriei. Prelucrarea aceasta a avut soarta celorlalte traduceri, rămânând în trei volume în manuscris.

Lucrarea cea mai importantă pe care Samuil Micu a pus-o la baza întregii vieți religioase a fost *traducerea Sfintei Scripturi*. Deoarece exemplarele Bibliiei de la București deveniseră foarte rare, Episcopul Petru Pavel Aron, cu toate ocupațiile sale pastorale, a început și traducerea Sfintei Scripturi. Neputându-o duce la bun sfârșit, s-a reînnoit decizia de a o traduce cu ocazia Sinodului tuturor episcopilor uniți din imperiu, ținut în 1773 la Viena. Ignațiu Darabant, care luase parte în calitate de vicar general al Episcopului Grigore Maior, însărcină pe Samuil Micu cu realizarea acestui plan. El a început lucrul în 1782 la Viena, terminându-l după trei ani. În lucrare s-a folosit de Septuaginta și de celelalte versiuni românești editate înainte. Scriptura lui Samuil Micu, corectată de Episcopul Bob cu o comisie de preoți, a fost tipărită între 1792-1795 la tipografia din Blaj. Lucrarea nu era lipsită de valoare, după cum reiese și din laudele lui G. Coșbuc și de faptul că a servit de bază pentru traducerile ulterioare din Petrograd (1819), Buzău (1854), Sibiu (1856-1858) și București (1914).^[71]

Scrierile originale ale lui Samuil Micu. - Întâia lucrare originală a lui Samuil Micu a fost *Disertația canonică despre căsătorie după obiceiul Bisericii ortodoxe*, pe care a scris-o în românește "spre folosința Națiunii Daco-Romane", dar a tradus-o, pe urmă, în latinește, și a tipărit-o la Viena în 1781. Această carte reflectă în parte discuțiile teologice de la Viena de care s-a lăsat prea mult influențat, aprobând posibilitatea divorțului pe motiv de adulter. Opinia susținută, poate mai mult de dragul originalității, a trezit, cum era firesc, reacția Episcopului G. Maior și a altor teologi care studiaseră la Viena. De altfel, Samuil Micu își dăduse perfect de bine seama de noutatea opiniei sale pe care a corectat-o în sensul tradițional în a sa *Teologie moralicească*.

La anul după apariția acestei lucrări, în 1782, a editat *Disertatio de ieiuniis graecae orientalis Ecclesiae*, pentru a informa pe Apuseni despre obiceiurile Bisericii din Răsărit. Apoi a scris, pentru folosul preoților, *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți* (Blaj, 1784), *Teologia moralicească* (Blaj, 1796), *Istoria împărecherii între Biserica răsăritului și apusului, care s-a făcut pe vremea lui Mihai Celularie, patriarhul Țărigradului și a săborului de la Florența*, rămasă în manuscris, împreună cu alte lucrări de teologie fundamentală, scrise pentru seminarul teologic. Volumul 4 din *Istoria Românilor* avea, la fel, un caracter religios, tratând *Istoria bisericească a episcopiei române din Ardeal*.

Faptul de a nu-și fi putut tipări operele l-a durut mult. Ținea atât de mult la difuzarea cunoștințelor religioase, la care a dedicat o bună parte din viață, încât a propus Aulei imperiale, după moartea Episcopului Ignațiu Darabant, să-l susțină pentru scaunul episcopesc din Oradea, fiindcă atunci ar putea să tipărească, din veniturile episcopiei, mai multe opere "nu numai utile, dar și necesare pentru cultura poporului românesc".

Această stare sufletească ne ajută să înțelegem mai bine motivele și natura conflictului cu Episcopul Bob. Unii scriitori de seamă, ca Nicolae Iorga, cu multă știință de carte, dar uneori cu mai puțină obiectivitate, neputând nega talentul indiscutabil al lui Samuil Micu, au căutat, printr-un joc de interpretare, să excludă valoarea Unirii religioase în formația personalității sale. Pornind de la reacțiile sufletești - explicabile la orice om - în urma neînțelegerilor cu Episcopul Bob, Nicolae Iorga n-a ezitat să spună că Samuil Micu ar fi fost "un rău

călugăr, un rău preot, un rău convertit, dar tocmai pentru aceea e un bun român”.^[72] Dacă un preot sau călugăr rău ar putea scrie și lucra pentru Unire în măsura în care a lucrat Samuil Micu, noi am dori ca toți să aibă răutatea lui. În realitate, Nicolae Iorga a mărit, poate, fără să-și dea seama, importanța Episcopului Bob, făcând din el criteriul și măsura după care se judecă și se cântărește bunătatea preotului și a călugărului, sau sinceritatea convertitului. Nu vrem să stabilim aici cine a avut dreptate în aceste neînțelegeri, Episcopul Bob ori Samuil Micu. Istoria obiectivă ar spune că n-ar lipsi greșeli din amândouă părțile.^[73] Dar e fără îndoială că Samuil Micu a putut fi un preot bun și un călugăr cinstit, chiar dacă nu s-a înțeles cu Episcopul Bob.

În felul său de a concepe să servească Unirea a fost un deschizător de drumuri noi. Dragostea de neam și dorința de a fi uniți l-a făcut să se apropie de ortodocși cu înțelegere. Era natural ca atitudinea sa deschisă și înțelegătoare să atragă simpatiile cercurilor ortodoxe mai înalte, care apreciau mai mult un apel inteligent pentru formarea unei convingeri, decât stăruința demodată de a se uni. Când Samuil Micu a observat că Episcopul Bob, rău informat, e împotriva felului său de a proceda și vrea să ia sancțiuni, în loc să se răzvrătească formal, s-a împăcat să se închidă în mănăstire, mângâiat de înțelegerea preoților, care au dus mai departe lucrul început de el. În reculegerea de la Sf. Treime a găsit o cale de a lucra pentru Unire, continuând traducerea și compunerea operelor de care am amintit. El era convins, cum îi scrie, puțin înainte de moarte, lui Corneli, *că nu se va reîntoarce neamul nostru la unire înainte de a cunoaște - nu numai cei care înțeleg latina, dar și ceilalți mai simpli - istoria bisericească și a națiunii sale, împreună cu alte învățături necesare pentru formarea culturii.*

^[74]

Din acest motiv, durerea lui cea mai mare - ca să ne reîntoarcem la punctul de la care am plecat - a fost aceea de a nu-și fi putut tipări cărțile plănuite. De altfel, reprezentanții școlii transilvănene n-au putut niciodată ierta Episcopului Bob lipsa de entuziasm pentru promovarea activității religioase și culturale (care ar fi putut fi mult mai înfloritoare prin numărul oamenilor capabili din acel timp): *"De ar avea această râvnă - spune Petru Maior în Istoria sa - spre științe și vrere spre oamenii cei învățați, precum are nevoie spre economie, vârtos ar fi cu o parte a banilor adăugată Biblioteca Românilor ce din Blaj... și mulți bărbați multe plase de cărți ar fi dat la lumină pentru luminare a tot neamul românesc."*^[75] Această nemulțumire launtrică a format fondul sufletesc care a dus, în multe cazuri, la fricțiuni între episcop și reprezentanții acestei școli.

Dintre toți, Petru Maior a avut cel mai mare noroc pentru a-și tipări operele. El n-a fost atât de fecund ca Samuil Micu, dar s-a bucurat de o mai mare publicitate. A scris întâia carte sub influența tendințelor febronianiste din Viena, care încercau să pună Biserica la discreția Statului. Lucrarea sa de drept, intitulată *Procanon*, reflectează starea sufletească din acea vreme, stare care l-a făcut pe Iosif al II-lea să se amestece în problemele bisericești, meritând numele de rege-crâșnic. Exagerările lui Petru Maior din tinerețe au rămas îngropate în manuscris, fără să se mai ocupe nici el, nici alții, de ele, până ce Constantin Erbiceanu le-a dezgropat, tipărindu-le în *Biserica ortodoxă română*, în 1894-1895, pentru a pune paie în cuptorul de lut al neînțelegerilor profesionale.

În domeniul dreptului canonic, Petru Maior a mai scris, în 1795, *Protopopadichia*, în care apăra prerogativele și autoritatea protopopilor în Biserica răsăriteană. Cartea aceasta a fost tipărită în numerele din 1865-1866 ale revistei *Sionul românesc*, care apărea la Viena.

În timp ce scria *Protopopadichia*, el era protopop la Reghin, unde a desfășurat o activitate bisericească care l-a făcut cunoscut. Aici el și-a dat seama de cerințele spirituale ale credincioșilor și ale preoților care erau încredințați păstoririi sale. Un ecou al felului cum a înțeles să-și facă datoria de preot și protopop îl găsim în subiectele operelor pe care le-a editat între 1809-1811 la Buda, în calitate de cenzor al cărților românești la tipografie. În 1809 a tipărit aici *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*. În același an a ieșit de sub tipar *Didachii*, adică învățături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți.

Lucrarea cea mai mare tipărită la Buda a fost *Prediche sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului*, scrisă în trei volume între 1800-1811. Autorul numește aceste predici "culese", fiindcă s-a servit de diferite izvoare la redactarea lor. Observațiile sale personale și aportul experienței de apostolat le dau însă o notă accentuată de originalitate.

Cea mai importantă carte din punct de vedere religios a fost, fără îndoială, *Istoria Bisericii Românilor*, la a cărei compunere s-a servit de izvoarele găsite în Arhivele din Blaj, din Sibiu, de informațiile adunate în bibliotecile din Buda și de povestirea martorilor oculari, care au trăit evenimentele descrise. Îi plăcea îndeosebi să-l asculte pe popa Ursu din Ibănești, care avea darul povestirii și multe amintiri de evocat (el a murit în 1786, în etate de 116 ani). Din toate aceste informații a compus istoria bisericească a tuturor românilor din toate provinciile, până în zilele sale, cuprinzând episcopatul lui Bob. Ultima parte, în care nu a menținut seninătatea cuvenită unui istoric, n-a fost tipărită în 1813, dar cuprinsul ei a fost cunoscut în cercurile mai restrânse, care puteau de altfel să aprecieze afirmațiile făcute la adresa episcopului. Prin această carte, Petru Maior a devenit cel mai mare istoric bisericesc pe vremea Episcopului Bob.

Atât Petru Maior cât și Samuil Micu, a cărui istorie bisericească a rămas în manuscris, au căutat să pună în lumină valorile religioase ale neamului, spulberând în același timp prejudecățile care stăruiau contra unirii. Ei au arătat că opoziția cea mai înverșunată vine din partea străinilor, îndeosebi din partea Calvinilor și a ierarhiei

sârbe din Karlovitz, care vedeau în apropierea religioasă a românilor de Roma scăderea influenței lor în Transilvania.

Activitatea unionistă

Preocuparea de a lucra pentru Unire nu s-a manifestat numai în activitatea culturală a reprezentanților școlii naționaliste transilvănene, ci a îmbrățișat toată viața lor de apostolat. Și în această privință ei au inaugurat o școală, deschizând noi orizonturi. De altfel, până atunci nici nu era momentul pentru a pune problema în felul în care au înțeles-o ei. Episcopul Atanasie a semnat actul oficial al Unirii, Ioan Giurgiu Patachi a trasat în linii mari organizarea bisericească, Episcopul Inocențiu Micu a reclamat dreptul la viață pentru neamul său reîntors la credința strămoșească. Din acest timp, convingerile s-au cristalizat și cele care n-au avut un fundament tainic au fost spulberate. Călugărul Sofronie, cu alți tovarăși, au cutreierat satele, în numele mitropoliei din Karlovitz, împrăștiind zăzania în ogorul Domnului abia semănat. Împotriva pericolului s-a ridicat figura ascetică a Episcopului Petru Pavel Aron, care a consolidat Unirea prin prestigiul personalității sale. Nu numai prin cuvinte mișcătoare, dar și prin pilda ajunului și a mortificațiilor sale aspre a stors lacrimi credincioșilor care nu s-au abătut de la calea cea dreaptă. Atanasie Rednic și călugării de la Sfânta Treime și Buna-Vestire au introdus în catehizările lor elementul liturgic. Ei au adus dovezi în favoarea Unirii din cărțile liturgice și s-au străduit să convingă pe cale rațională poporul. Dar argumentele abstracte nu prind rădăcini când nu sunt sprijinite de condițiile de viață care să pregătească sufletele pentru a le primi. Episcopul Grigore Maior a ținut seamă de aceste condiții de viață și, din acest motiv, cuvintele lui au mers drept în suflet și au adus roade. El vorbea de unire, de bună înțelegere, de dragoste frățească, punând mare preț pe înțelegerea omenească a evenimentelor și pe bunul simț al credincioșilor. Lucrând în acest sens și-a meritat mai târziu numele de restaurator al Unirii.

Școala naționalistă transilvăneană a pornit de la experiența Episcopului Maior pentru unificarea religioasă a credincioșilor. Samuil Micu a căutat întotdeauna să întrețină relații prietenești cu ortodocșii, de a căror simpatie și încredere se bucura. A fost invitat să vorbească în biserica ortodoxă din Turda și-n alte comune de pe valea respectivă. În regiunea natală a Sibiului, el era unul de ai casei, nu numai la uniți, ci și la ortodocși. A primit din partea lor atât de multe dovezi de încredere, încât a putut să afirme direct că niciodată poporul n-a fost atât de înclinat să îmbrățișeze unirea ca acum. El a știut să găsească toate motivele religioase și naționale care ne apropiuau, și era convins că nu ne despărțeau decât intrigile sârbești ale Episcopiei din Sibiu. De aceea, la moartea Episcopului Gherasim Adamovici, el s-a dus la Sibiu, pentru a covinge pe preoții ortodocși să ceară numirea unui episcop român. La intervenția lui, clerul ortodox român a cerut împăratului să le numească pe viitor episcop din neamul lor. Sârbi de la episcopie s-au alarmat, cum era firesc, de aceste demersuri. Secretarul fostului episcop sârb, directorul cancelariei episcopicești și Dumitru Serkovitz, care râvnea la scaunul episcopesc, văzând influența lui Samuil Micu în această chestiune, l-au acuzat împăratului pe motiv că ar intenționa să se lapede de Unire, ca să ajungă episcop ortodox la Sibiu. Câtă râvnă din partea sârbilor pentru a salva credința catolică a lui Samuil Micu! Această acuză transmisă de guvern Episcopului Bob a dat naștere conflictului între Samuil Micu și episcop. Dar preoții și călugării din Blaj l-au înțeles pe Micu, l-au susținut și, în măsura posibilităților, l-au apărat. La fel l-au înțeles și românii ortodocși din Sibiu. Ei erau dispuși, în 1798, să accepte un episcop român unit, decât să aleagă din nou un episcop sârb.^[76] În același sens, I. Popovici, vicarul episcopiei ortodoxe din Sibiu, a declarat prepozitului mănăstirii din Blaj că dacă ortodocșii ar reuși să aibă un episcop român, toți s-ar reîntoarce la Unire fie atunci, fie după moartea Episcopului Bob.^[77] Ne place să amintim că această trezire a conștiinței naționale în Biserica ortodoxă din Transilvania s-a datorat influenței școlii transilvănene și a felului ei de a lucra.

Activitatea unionistă a lui Samuil Micu a fost reluată de Petru Maior și de Ioan Para, vicarul Năsăudului, care s-a făcut cunoscut pe vremea redactării lui *Supplex Libellus Valachorum*. Petru Maior a stăruit să se pună în discuție problema Unirii în congresul mai marilor Bisericii ortodoxe, ținut la Sibiu în 1797. Ioan Popovici, vicarul episcopiei, a formulat punctul de vedere al ortodocșilor, aprobat de toți protopopii. El a confirmat aici ideile lui Petru Maior, susținând că "meteahna" care ne paște vine din partea străinilor, adică din partea mitropolitului sârb, a saxonilor luterani, a ungarilor calvini, a asociațiilor grecești și a câte unui "sârbuleț" care se mai află aici, coala în parohiile din Transilvania.^[78] El a văzut, apoi, în Unire mai mult o problemă de organizare pentru a salva prestigiul celor două părți, fiindcă nu releva din punct de vedere practic nici o deosebire esențială între ortodocși și uniți. În acest sens, el a propus să se aleagă un singur episcop care să nu steie nici la Blaj nici la Sibiu - pentru a evita orice nemulțumire -, iar diezezele să fie administrate de vicarii generali respectivi sau, în lipsa unuia dintre ei, de cel mai bătrân vicar foraneu, care la uniți era pe atunci Ioan Para.

Pentru a înlătura orice deosebire de numire a mai propus ca Biserica românească astfel unită să se numească "Biserica de rit grecesc ortodox, adică catolic". Unii mai văd încă și azi o contradicție între apelativul de ortodox și catolic. Tocmai din acest motiv ținem să apreciem mai mult erudiția vicarului episcopesc Ioan Popovici care a știut că Biserica catolică pretinde să aibă atâta ortodoxie, câtă catolicitate reclamă pentru sine

Biserica ortodoxă. Se știe că Bisericii ortodoxe îi place să se numească cu numele grecesc de "catolică", cum găsim de pildă în originalul grecesc al Simbolului de credință din Niceea, sau în Confesiunea de credință a lui Petru Movilă (*Confesiunea ortodoxă a Bisericii orientale catolice și apostolice*).^[79] E îndeobște cunoscut că Biserica catolică întrebuițează numele de "ortodoxă" nu numai în sens etimologic, dar și din motivul istoric că a admis, și ea, deodată cu cei de la Constantinopol, Sinodul al doilea din Niceea și condamnarea iconoclaștilor.

Ioan Popovici spera ca prin această unificare organizată să cadă toate celelalte prejudecăți care nu se bazau pe nici un fundament solid. Încercările sale, sprijinite de aderenții școlii naționaliste transilvănene (care au pregătit atmosfera de simpatie), nu au avut însă rezultatul dorit. Totuși ideile acestea au contribuit într-un mod simțitor la apropierea sufletească între Uniți și Ortodocși, care au luptat cot la cot pentru realizarea idealurilor naționale.

În orice caz, calea trasată de vicarul Ioan Popovici sub influența școlii naționaliste transilvănene pentru a ajunge la o unire bisericească, a rămas încă deschisă mulți ani. Curtea imperială din Viena a susținut indirect încercările românești, sperând că poate ca, în felul acesta, să slăbească influența ungurească în Transilvania. Împăratul nu s-a grăbit să numească pe nici unul din pretendenții la scaunul episcopesc din Sibiu, în lipsa unui candidat român pregătit pentru acest post, ci a oferit ortodocșilor bursă de studii la Viena pentru pregătirea la preoție a tinerilor mai capabili. Vicarul ortodox I. Popovici a destinat pentru această bursă pe *Gheorghe Lazăr*, a cărui inteligență și înclinare spre unire era cunoscută. Dificultățile s-au născut însă mai târziu, din partea mitropolitului din Karlovitz care, bănuind intențiile împăratului, s-a opus categoric la hirotonirea de preot a lui Lazăr. Astfel a fost numit în 1810 pe scaunul episcopesc din Sibiu românul Vasile Moga, cu care Lazăr, neînțelegându-se, a trecut munții în Muntenia și a înființat cunoscuta școală românească de la București. Atitudinea Episcopului Moga față de unire a fost incertă, oscilând toată viața între Unirea spre care era dispus și între ortodoxia de care n-avea curajul să se despartă. În acest timp, preoții uniți, văzând tot mai îndepărtată posibilitatea unirii generale, s-au mărginit la încercările de apropiere individuală de ortodocși, reușind să convertească sau să creeze în multe părți legături de prietenie și de înțelegere frățească. Argumentul care avea un deosebit răsunet era dat de originea noastră latină și de convingerea că apropierea de Roma ne făcea să reluăm firul tradiției, revenind la credința strămoșească în care ne-am închinat în cele dintâi veacuri.

Mulți apreciază școala naționalistă transilvăneană prin realizările sale culturale, sau își permit să o critice din exagerările filologice produse mai târziu. Ea n-a fost însă o mișcare culturală, filologică și istorică, ci o școală de formare a omului, care voia să redea sufletului românesc înfățișarea pe care ar fi avut-o în condiții firești de dezvoltare. La baza formării sufletului românesc înfățișarea pe care ar fi avut-o în condiții firești de dezvoltare. La baza formării sufletului românesc înfățișarea pe care ar fi avut-o în condiții firești de dezvoltare. La baza formării sufletului românesc înfățișarea pe care ar fi avut-o în condiții firești de dezvoltare.

Chiar după încetarea scrierilor istorice și filologice, școala naționalistă transilvăneană a supraviețuit în oamenii de jertfă pe care i-a format. Noi am întâlnit, de pildă, acest tip de român în figurile venerabile de preoți din timpul întâiului război mondial, cu credință vie în Dumnezeu și cu dragoste nețârmurită de neam. Episcopii români uniți, care au zăcut în temnițele comuniste, sunt astăzi mărturia cea mai glorioasă a acestei generații de oameni.

EPISCOPUL IOAN LEMENI (1832-1850)

Răspândirea ideilor școlii naționaliste transilvănene a contribuit în mare măsură la formarea spirituală a românilor din Transilvania, deschizând zări noi în viața noastră națională. Episcopul Lemeni a avut misiunea să grupeze aceste idei în raport cu împrejurările și posibilitățile lor de realizare. Episcopatul său a fost plin de dificultăți din cauza conflictului dintre ideile naționale de libertate și tendința menținerii vechiului regim susținut de reprezentanții Sfintei Alianțe. Greutățile au crescut și mai mult când însăși existența națională a românilor din Transilvania a fost pusă în pericol de reînnoirea ideii de unire a Transilvaniei cu Ungaria, care aducea cu sine presiunea de maghiarizare a românilor. Episcopul Lemeni s-a opus cu toată tăria acestor manevre, plătind cu renunțarea la scaun intervențiile sale juste.

Viața și studiile. Episcopul Lemeni nu și-a făcut studiile în străinătate. După ce urmasse studiile secundare la Cluj și renunțase la serviciul ce-l primise pe domeniul episcopesc, a intrat la seminarul din Blaj, de unde a fost trimis după doi ani să-și termine studiile la Oradea. La terminarea teologiei a fost numit profesor de filosofie și Istoria bisericească la Cluj, unde a dezvoltat o activitate rodnică, reîntorcând la Unire o mare parte din comunitatea românească din oraș și din satele din jur. Talentul său a fost apreciat de Veniamin Costache, mitropolitul din Iași, care l-a chemat să colaboreze la înființarea instituțiilor ieșene de cultură, dar n-a primit, fiind reținut de Episcopul Bob. Pentru meritele sale, a fost ales, în schimb, canonic la Blaj, unde a reocupat catedra

de Istorie bisericească. După moartea episcopului Bob și a vicarului capitular D. Caian, a mai condus câteva luni dieceza până la alegerea sa pe scaunul episcopesc, în 15 mai 1832. El a fost consacrat de episcop în 6 iunie 1833, în catedrala din Oradea, de către Episcopul Samuil Vulcan.

Activitatea religioasă. Cu ocazia instalării sale la Blaj, a ținut, cum era obiceiul, un sinod diecezan, în care s-a hotărât deschiderea școlilor primare în fiecare parohie, luând parohia asupra sa sarcina de a menține pe învățător. Prin decizia aceasta se reînvia epoca de înflorire a școlilor de în începutul episcopatului lui Bob.

Pentru a suplini lipsurile din trecut, episcopul Lemeni s-a ostenit mult cu vizitațiile canonice întrerupte atâta timp, reușind să viziteze aproape toate parohiile din vasta sa dieceză. Avea darul de a câștiga simpatiile prin vorba sa caldă și prin puterea oratorică. Dar, în afară de aceasta, a avut inimă largă, înțelegând necazurile credincioșilor, pe care îi asculta și-i ajuta cu bani.

Pentru înălțarea cultului liturgic, el a luat măsuri pentru repararea și restaurarea catedralei din Blaj, pe care a mărit-o, adăugându-i, apoi, două coruri și două sacristii, precum și o absidă cu tronul episcopesc. A edificat o balustradă în fața catedralei și cele două turnuri. Pe urmă s-a îngrijit de repararea reședinței episcopoești.

Pe lângă școlile primare de la sate, episcopul a purtat o deosebită grijă de instituțiile de cultură din Blaj. În vremea lui, cursurile de teologie țineau 4 ani. Liceul Sf. Vasile a fost ridicat la 8 clase. Simion Bărnuțiu avea catedra de filosofie și istorie, pe care a ilustrat-o cu știința și cu entuziasmul său, făcând din ea o tribună de redeșteptare a conștiinței naționale.

Activitatea națională. Ideile liberale de la începutul secolului al XIX-lea au avut în Transilvania un deosebit răsunet. Ungurii au căutat să le realizeze în folosul lor, desfăcându-se de hegemonia austriacă, dar n-au înțeles să considere cu aceeași concepție politică și pe români, ci dimpotrivă au căutat să-i supună și mai mult autorității lor de Stat, pe care voiau s-o instaureze. Acestea au fost condițiile care au determinat fizionomia activității românești în prima parte a secolului al XIX-lea.

Politica sașilor. Românii care locuiau în regiunile săsești, pe "fundus regius", aveau aceleași drepturi cu sașii. Aceștia se foloseau însă de influența pe care o aveau în cercurile germane, ca să-i readucă pe români la situația de servi. Cu toate acestea, Curtea imperială a dat un decret, în 20 aprilie 1820, prin care s-a acordat din nou românilor drepturi egale cu sașii. Pentru respectarea acestor dispoziții, cei doi episcopi, Vasile Moga de la Sibiu și Ioan Lemeni de la Blaj, au prezentat Dietei din Transilvania un memoriu-document, cuprinzând o serie de revendicări politice, care dovedesc maturitatea politică a generației noi.

Lupta împotriva maghiarizării școlilor românești. Politica naționalistă a ungarilor a fost mult mai bine organizată decât a sașilor, întinzându-se la toate sectoarele vieții naționale. Tendința de maghiarizare a școlilor s-a născut din reacțiunea ungarilor la încercările de germanizare făcute de Iosif al II-lea, pentru introducerea limbii germane ca limbă de stat.

Ungurii au răspuns acestor idei de germanizare, organizând societăți pentru protecția limbii ungurești și difuzând ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria. Astfel a luat naștere la Târgu Mureș, în 1793, Societatea de protecție a limbii maghiare, condusă de G. Aranka. Acesta deși nu a funcționat decât opt luni, a lăsat un mare ecou în conștiința ungurească. După alegerea noului guvernator I. Teleki (1841-1848), Dieta Transilvaniei a decis, în 25 noiembrie 1841, ca limba de stat să fie maghiară,^[80] iar în 1842 a votat legile de maghiarizare care au decretat uzul exclusiv al limbii ungare nu numai în administrație, dar și în școli și biserici. *Gazeta Transilvaniei*, ziarul lui G. Barițiu de la Brașov, vorbind despre acest articol de lege, spune că a fost votat "pentru a aduce o lovitură limbii și naționalității române din Transilvania".

Biserica română unită s-a opus acestui pericol de "suprimare a naționalității românești" prin ținuta sa energică.^[81] Canonicii I. Crainic și St. Manfi au redactat un memoriu în numele Capitlului de canonici din Blaj, făcând o pledoarie viguroasă în favoarea limbii române. Simion Bărnuțiu a redactat partea documentară a Memoriului, conținând apologia limbii și națiunii române și un sever rechizitoriu contra politicii ungurești. Încercarea maghiară este injustă, imorală și chiar foarte nepolitică. Ea dezvăluie egoismul clasei inferioare, care în lipsa forței de a se impune în just ascunde sub aparența unei binefaceri lovitura mortală pe care o pregătește nu numai împotriva românilor, ci și a statului austriac. Dar chiar de s-ar îmbrăca această ungromanie după ultima modă din Paris, toți ar urî-o și evita-o ca pe o ființă sălbatică și dăunătoare pentru existența și fericirea monarhiei austriace.^[82]

La pretențiile Dietei transilvane, ca toți românii să învețe în 10 ani limba maghiară, Capitlul blăjean a răspuns cu demnitate și cu toată sinceritatea în partea de încheiere a memoriului: "E evident: această limbă (românească) nu se poate elimina din școlile din Blaj fără de pericolul moralității și religiozității și, ceea ce pentru noi nu e mai puțin dureros, fără ruina scumpei noastre naționalități. De aceea, nu în 10 ani, dar nici în zece secole, ba nici în secolii secolilor, nu vor introduce limba maghiară în școalele românești".^[83]

Opoziția Bisericii la unirea Transilvaniei cu Ungaria. Acțiunea Bisericii pentru apărarea pământului sacru al Transilvaniei a fost tot atât de decisă și continuă, ca și cea contra maghiarizării limbii. Ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria s-a născut din mentalitatea ungarilor și secuilor, sub influența ideilor de libertate din Apus, ca reacțiune la încercările iosefine de germanizare. Cu cartea sa *Unio*, D. Teleki a cristalizat definitiv această idee, prezentând argumentele tezei ungurești. Evenimentele au facilitat difuzarea acestei idei, mai ales după alegerea

lui I. Teleki ca guvernator al Transilvaniei, în 1841. În Dieta transilvană din 25 noiembrie 1841 s-a pus întâia oară în discuție posibilitatea acestei uniri. Pe urmă ea s-a discutat în diferitele diete ungare și transilvane, până și-a găsit expresia definitivă în dieta din Bratislava între 1847-1848.

Împrejurările politice au ajutat trecerea de la idee la fapt. După înfrângerea lui Metternich în revoluția de la Viena, a ajuns stăpân al Dietei ungare L. Kossuth, care a făcut să voteze unirea Transilvaniei cu Ungaria și a stabilit în art. 8 al legii din 1848 modalitățile unirii, care urmau să fie revăzute în forma definitivă în Dieta transilvană. După instalarea noului cabinet Bathyanyi (25 martie 1848), ungurii erau siguri că unirea va fi realizată. În aceeași zi, Simion Bărnuțiu și alți intelectuali români au lansat un manifest în care se dădeau instrucțiuni românilor cum să se comporte în fața evenimentelor viitoare. De fapt, temerile românilor erau mai mult decât fondate. Împăratul Ferdinand al V-lea a confirmat, în 11 aprilie 1848, legea de mai sus, însărcinând pe guvernatorul Teleki să publice decretul imperial în Transilvania pentru convocarea Dietei pe sfârșitul lui mai, pentru a se pronunța asupra deciziilor luate în Dieta din Bratislava. La publicarea decretului lui Teleki, atitudinea antiunionistă a românilor era definită. Ei erau decși să nu mai admită "ca statele privilegiate ale țării să decidă soarta Transilvaniei și a poporului român după vechea regulă: *de nobis sine nobis*".

Cu aceste sentimente, capii spirituali ai Românilor din Transilvania, Episcopul Ioan Lemeni de la Blaj și Episcopul Andrei Șaguna de la Sibiu, au convocat pe români la celebra adunare de la Blaj din 3/15 mai 1848. Adunarea, după celebrul discurs al profesorului Simion Bărnuțiu, a declarat independența politică și națională a românilor. Văzând în unirea cu Ungaria distrugerea naționalității lor, episcopii s-au declarat contra acestei uniri și au jurat fidelitate împăratului Austriei pe drapelul românesc și austriac. Deciziile adunării de la Blaj au fost comunicate Dietei Transilvane de Episcopul Lemeni, iar Împăratului de Episcopul Șaguna de la Sibiu.

Totuși unirea a fost votată de Dietă și sancționată de împărat. Ea a fost însă de scurtă durată, fiind abrogată de împărat în decembrie 1848, în urma înfrângerii suferite de oștile revoluționare ungurești pe câmpiile românești ale Șiriei. Lupta politică între ideea unei Transilvanii autonome și alipirea ei unui stat maghiar unitar a continuat și mai târziu, găsindu-și epilogul după 70 de ani, la adunarea de la Alba Iulia (1918) prin unirea Transilvaniei cu patria mamă, România Mare.

Episcopul Lemeni s-a dus la Cluj în fruntea delegației române și a prezentat Dietei deciziile adunării de la Blaj. De aici a continuat drumul până la Pesta pentru efectuarea aceleiași misiuni. Reîntorcându-se apoi prin Cluj, a fost silit, din cauza revoluției, să rămână acolo până la liniștirea lucrurilor. Activitatea Episcopului n-a fost pe placul autorităților politice. Generalul Puchner, comandantul trupelor imperiale din Transilvania, l-a suspendat de la administrația diecezei, în urma acuzelor ce i s-au făcut. În acest timp, grija diecezei a fost dată prepozitului Simion Crainic. După terminarea revoltelor, Episcopul Lemeni s-a reîntors pe scaunul episcopesc, pe care nu l-a ținut pentru mult timp, căci, la cererea guvernatorului militar Wohlgemuth, a fost din nou obligat să renunțe la episcopat. După abdicere s-a retras la Viena, unde a murit în 29 martie 1861, fiind înmormântat în cimitirul Simmering din Viena.^[84]

Flaviu Popan